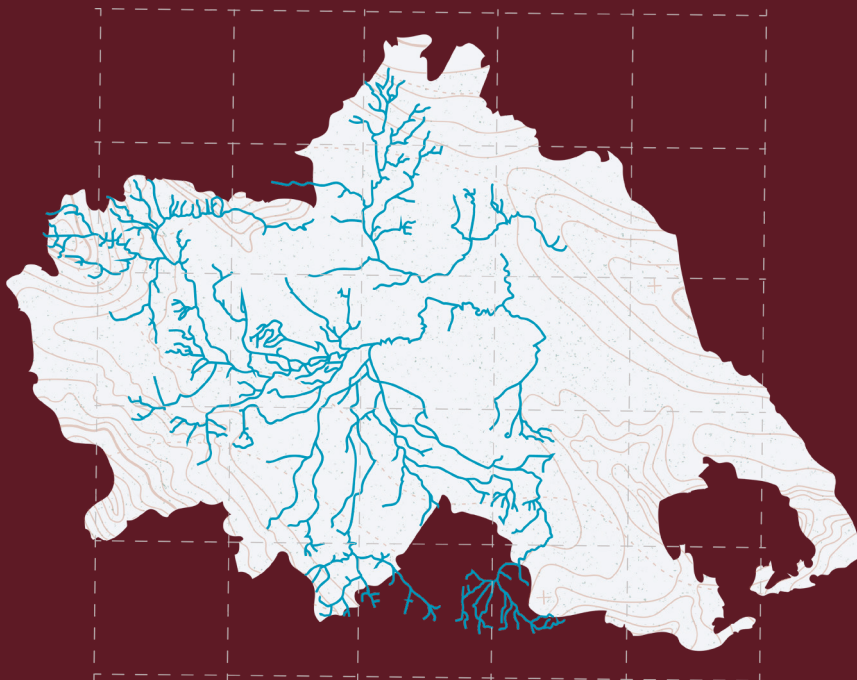

ΕΡΑΣΤΕΣ ΤΩΝ ΑΓΡΑΦΩΝ

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΑΠΟ ΤΙΣ ΣΤΕΠΕΣ ΤΗΣ ΠΙΝΔΟΥ | Νο 09 | ΧΕΙΜΩΝΑΣ 2025 | 5€

Μπίζνες με χώμα και νερό

Περιφράξεις του νερού και υφαρπαγή της γης στον θεσσαλικό κάμπο

Τί συμβαίνει στον
Ασπροπύταμο όταν
πέφτει το σκοτάδι;

Μετασχηματισμοί και
(επανα)κατοίκηση του
ορεινού χώρου

Η ιστορία της μελέτης του
κλίματος και η αφήγηση
της κλιματικής αλλαγής

Ο αγώνας για τη
σωτηρία των λιμνών
του Αχελώου

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΕΚΔΟΣΗΣ

Βαγγέλης Τσέτσας

ΕΚΤΥΠΩΣΗ

Γραφικές Τέχνες Ζώρζος,
Μεσολογγίου 10, Αθήνα

ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ

Βιβλιοδέτείο Νίκου Λυράκη,
Καλλικλέους 4-6, Αθήνα

ΔΙΟΡΘΩΣΗ ΚΕΙΜΕΝΩΝ

Ελευθερία Ανόριανοπούλου

ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ

Χρησιμοποιήθηκαν οι γραμματοσειρές
Sans και Sophia της οικογένειας CF
και RockwellBlack της οικογένειας UB

ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ

τηλέφωνο: 698 233 27 24
email :erastestwnagrafwn@gmail.com
site: erastestwnagrafwn.gr
facebook: Εραστές των Αγράφων
instagram: erastes_twn_agrafwn

Τα ευυπόγραφα κείμενα εκφράζουν την
άποψη του συντάκτη ή της συντάκτριάς τους.

ΑΡΧΕΙΟ ΤΕΥΧΩΝ

Αρχείο των παλαιότερων τευχών του
περιοδικού μπορείτε να βρείτε στην Λαϊκή
Βιβλιοθήκη «Η Αθηνά» (Αρτεσιανού 1, πρώην
δημαρχείο) και στην βιβλιοθήκη του Μουσείου
της Πόλης της Καρόιτσας (Σακελλαρίου 35).

Οι Εραστές των Αγράφων είναι ένα αυτόνομο
εκδοτικό εγχείρημα που σκάει χαμόγελα στους
οργανωμένους από την βάση περιβαλλοντικούς αγώ-
νες. Τυπώνονται από το 2020 στην Καρόιτσα και δεν
έχουν σχέση με κρατικούς ή δημοτικούς φορείς και
από θέση αρχών δεν δέχονται χρηματοδότηση από
κανέναν τέτοιο θεσμό ή μη κυβερνητική οργάνωση.

ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΕΙΣΦΥΛΛΟΥ

Οι φλέβες του κάμπου,
@makosgrafik

Χαλίκι, οι τελευταίοι υπερασπιστές του Ασηροποτάμου.
Φωτό / Στέφανος Ντίνας

6

Τα ντάλικα

Σύντομοι σχολιασμοί της επικαιρότητας.

10

Αρθρογραφία

Γράφουν Κωνσταντίνος Ηλιούδης, Τάκης Ντάσιος, Χρυσόστομος Τσαπραΐλης.

14

Συνέντευξη: Λίμνη Κρεμαστών

«Η σωτηρία των λιμνών του Αχελώου είναι πρωτίστως ζήτημα κοινωνικά και έπειτα περιβαλλοντικό».

20

Τί συμβαίνει στον Ασπροπόταμο όταν πέφτει το σκοτάδι;

Τα σχέδια για μικρά υδροηλεκτρικά εργοστάσια σε ποτάμια της περιοχής και οι αντιστάσεις των κατοίκων.

24

Έγκλωβισμένοι στον ιστό των δικτύων της ηλεκτρικής ενέργειας.

Με την επέκταση των γραμμών μεταφοράς αποκεντρώθηκε και πολλαπλασιάστηκε η περιβαλλοντική ζημιά.

29

Έρευνα: το αλάτι της Θεσσαλικής γης.

Το σχέδιο της ολλανδικής εταιρείας HVA για τη διαχείριση του νερού και την αναδιάρθρωση των καλλιεργειών στον Θεσσαλικό κάμπο.

50

Η ιστορία της μέλετης του κλίματος

Μία συνέντευξη με τον Γρηγόρη Γάκη για την ανόδου-ση του αφηγήματος της κλιματικής αλλαγής.

55

Μετασχηματισμοί και (επανα)κατοίκηση του ορεινού χώρου.

Γίνεται να ζωντανέψουν οι εγκαταλελειμμένες ορεινές κοινότητες με μόνιμους κατοίκους;

60

Πώς μάθαμε να μισούμε τις ανεμογεννήτριες

Η εξέλιξη των ΑΠΕ από μία οικολογική ουτοπία σε ένα «τοπίο υπαρπαγής».

67

Μερικές σκέψεις για τις ΑΠΕ

Πώς από την ιδέα των μικρών, οικογενειακών και κοινοτικών ΑΠΕ φτάσαμε στην από-τα-πάνω επιβολή βιομηχανικών εγκαταστάσεών τους.

73

Ηθική και φύση, ...ηθική για τη γη

Για την διαμόρφωση μίας ηθικής της γης πρέπει να αναγνωρίσουμε την αυταξία της.

79

Μονοπάτια συναφήγησης της περιβαλλοντικής μνήμης

Τα παραδείγματα στο Ακρωτήρι της Σαντορίνης και το "Μονοπάτι των συνόρων" στα Άγραφα.

ΣΗΜΕΙΑ ΔΙΑΚΙΝΗΣΗΣ

ΚΑΡΔΙΤΣΑ

Βιβλιοπωλείο Παιδεία (Ηρώων Πολυτεχνείου 6-8, κεντρική πλατεία), Κοινωνικός χώρος Αλληλεγγύης και Αγώνα Καρόιτσας (Μ. Αλεξάνδρου 44), Καφενείο Τα φιλαράκια (Διάκου 11, Νέα Αγορά), Vithoroulos outdoor (Κουμουνδούρου 92), Διαδρομές (Ιεζεκιήλ 3), Καφεκοπείο Μελισσάς (Αβέρωφ 24), Βιβλιοπωλείο Σελίδες (Δ. Τερτίπη 4), Σουρτούκα (Αρτεσιανού 10), Ελληνικός Ορειβατικός Σύλλογος Καρόιτσας (Αντιμάχου 3, δίπλα στο θερινό κινηματογράφο), Αυτοδιαχειριζόμενο στέκι Καρόιτσας (ΤΕΙ Δασοπονίας).

ΠΑΛΑΜΑΣ

Βιβλιοπωλείο Απόπειρα - Μπαρτζιώκας (Καραϊσκάκη 31).

ΑΓΡΑΦΑ

Ορειβατικό καταφύγιο Αγράφων, Βοτανικός Κήπος Νεοχωρίου, Καλύβια Πεζούλας (φούρνος Χαντζόπουλος, φαρμακείο Κυρίτση), Ρεντίνα (μελισσοκομικό εργαστήριο Χαϊδός), Καρίτσα (καφενείο Οι Δόλοπες), Βραγγιανά (καφενείο Η καλύβα του Μπένη).

ΒΟΛΟΣ

Εργαστήρι μουσικών οργάνων Rupicapra, Wood & Voltage (Ποζού 48).

ΤΡΙΚΑΛΑ

Αυτοδιαχειριζόμενο κοινωνικό στέκι RossoNero (Αμαλίας 18).

ΧΑΛΙΚΙ ΑΣΠΡΟΠΟΤΑΜΟΥ

Καφενείο Καπραρία.

ΛΑΡΙΣΑ

Συνεργατικό καφενείο Εντροπία (Κενταύρων 8).

ΑΘΗΝΑ

Βιβλιοπωλείο Κομηραί (Διδότου 34), βιβλιοπωλείο των Εκδόσεων των Συναδέλφων (Καλλιδρομίου 30), καφέ-παντοπωλείο Λακαντόνα (Ηπίτου 4, Πλάκα), Εντευκτήριο Ευτοπίας (Ναυαρίνου 17), βιβλιοπωλείο εκδόσεων Ανάβαση (Βουλής 32).

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

Βιβλιοπωλείο Το Κεντρί (Γούναρη 22), βιβλιοπωλείο Ακυβέρνητες Πολιτείες (Αλ. Σβώλου 28), βιβλιοπωλείο της κατάληψης Φάμπρικα Υφάνετ (Ομήρου και Περγάκη).

ΓΙΑΝΝΙΝΑ

Κοινωνικός χώρος Αλιμούρα (Αραβαντινού 6, εντός στοάς Σκόρδου), διακίνηση από την Ανοικτή συνέλευση ενάντια στην ενεργειακή λεηλασία.

ΑΠΟΣΤΟΛΕΣ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ

Μέσω της υπηρεσίας Box Now στις πόλεις όπου υποστηρίζεται ή μέσω της υπηρεσίας αντικαταβολής των ΕΛΤΑ.

- 79** **Ήβη Αδάμακοπούλου**
Συν-ιδιοκτήτρια των εκδόσεων Ανάβαση, γεωγράφος και χαρτογράφος. Από μωρό στα βουνά, τα αγαπά σαν πατρίδα. Πιστεύει ότι το ορεινό τοπίο είναι το σημαντικότερο «μνημείο». Ελεύθερη νιώθει μόνο όταν περπατάει στο βουνό, γιατί εκεί ξεδιπλώνεται η ψυχή.
-
- 60** **Θύμιος Δημόπουλος**
Γράφει κείμενα για να διαχειριστεί τις αντιφάσεις μεταξύ εργασίας, έρευνας και κινηματικών διαδικασιών. Εκτιθέμενος με αυτόν τον τρόπο χαράζει αναγκαστικά τη δική του πορεία.
-
- 12** **Κωνσταντίνος Ηλιούδης**
Ελεύθερος στα δεσμά των Αγράφων.
-
- 73** **Αντώνης Καπετάνιος**
Δασολόγος-περιβαλλοντολόγος. Συγγραφέας μίας σειράς βιβλίων για το δάσος και το δίκαιό του, το τοπίο και την οικολογία.
-
- 55** **Τάσος Κ.**
Αγαπούσε πάντοτε τα βουνά και τα μεικτά δάση. Με τα πολλά κατάφερε να ζήσει δίπλα τους.
-
- 67** **Γιάννης Μανέτας**
Ομότιμος καθηγητής του Πανεπιστημίου Πατρών και συγγραφέας. Από τις Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης κυκλοφορούν τα βιβλία του *Τι θα έβλεπε η Αλίκη στη χώρα των φυτών* (2010), *Περί φυτών αφηγήματα. Μικρές ιστορίες για φυτά που άλλαξαν τον κόσμο* (2014), *Η ζωή σήμερα, άλλοτε, αλλού και στο μέλλον. Η λογική των βιολογικών συστημάτων* (2019) και *Η συμβιωτική περιπέτεια. Η καταγωγή της γεωργίας και της κτηνοτροφίας, και οι βιολογικές και κοινωνικές τους συνέπειες* (2023).
-
- 29** **Βασίλης Μαμούρης**
Ορειβάτης. Συγγραφέας του βιβλίου *Όλυμπος 20 χρόνια δημοσιεύσεις 1998-2018 και του Οδηγού για το Δίκτυο Μονοπατιών Βορειοανατολικού Ολύμπου*.
-
- 10** **Τάκης Ντάσιος**
Διδάκτωρ πολιτισμού. Γράφει το μπλογκ «Ορεινογραφίες: άνθρωποι και βουνά, βουνά και άνθρωποι» (oreinografies.wordpress.com), Είναι συγγραφέας του βιβλίου-λευκώματος *Στ' Άγραφα*, εκδόσεις Μίλτος, 1998.
-
- 24** **Βάννα Σφακιανάκη**
Αρχιτέκτων και μέλος της Παγκρήτιας Δικτύωσης για το Περιβάλλον.
-
- 9** **Χρυσόστομος Τσαπραΐλης**
Ασχολείται με την αρθρογραφία και την συγγραφή. Έχει εκδώσει τα βιβλία *Παγανιστικές δοξασίες της Θεσσαλικής επαρχίας* (Αντίποδες, 2017), *Γυναίκες που επιστρέφουν* (Αντίποδες, 2020) και *De mysteriis* (Αντίποδες, 2024).

Αιματοβαμμένο βαμβάκι

Στο βιβλίο του «Η αυτοκρατορία του βαμβακιού»

ο Μπέρκετ εξιστορεί το πώς η βιομηχανική εκμετάλλευση του καρπού ενός πανάρχαιου φυτού οικοδόμησε έναν τεράστιο κύκλο οικονομίας και αποτέλεσε όψη της εξέλιξης του καπιταλισμού. Αυτή η ιστορία περιλαμβάνει πολέμους, εμπορικούς ανταγωνισμούς, πολιτική δύναμη, παιδική εργασία, δουλοπάροικους σε βαμβακοφυτείες και πολύ ταξικό ανταγωνισμό. Στο βιβλίο, οι βαμβακοβιομήχανοι περιγράφονται να κυβερνούν μία αυτοκρατορία αλλά να μην μοιάζουν καθόλου με αυτοκράτορες. Είχαν στην ιδιοκτησία τους θορυβώδη, βρόμικα, ασφυκτικά γεμάτα και οπωσδήποτε άχαρα εργοστάσια και ανέπνεαν δυσοσμία του ανθρώπινου ιδρώτα και των σκουπιδιών. Συναισθήματα συμπάθειας δεν τρέφουμε για τα αφεντικά. Ταξικά είμαστε πιο κοντά στα σώματα που παράγουν τον ανθρώπινο ιδρώτα και όταν κάποια από αυτά τα σώματα ακρωτηριάζονται ή χάνονται από τη ζωή, η τάξη συναντάει το μίσος. Εποχική εργασία στον κάμπο σημαίνει υποτιμημένη, κακοπληρωμένη και εντατικοποιημένη εργασία.

Το φθινόπωρο, τα εκκοκκιστήρια παίρνουν το βαμβάκι και μαζί κάποιες εκατοντάδες ανειδίκευτων εργατών και εργατριών. Αυτό σημαίνει εργασία 7 ημέρες την εβδομάδα, μέχρι και 14 ώρες

την ημέρα, με μεροκάματο 4 ευρώ την ώρα. Και όταν θα πέσει λίγο η δουλειά απολύεται η μία από τις τρεις βάρδιες, αναγκάζοντας τις άλλες δύο να δουλεύουν 10 με 12 ώρες για να καλύπτουν τη γραμμή παραγωγής. Φέτος, δύο «εργατικά ατυχήματα» συνέβησαν σε θεσσαλικά εργοστάσια βάμβακος τα οποία ανήκουν ή διαχειρίζεται η εταιρεία «Αφοί Ν. Καραγιώργου», η μεγαλύτερη του κλάδου στην Ελλάδα με 22 εκκοκκιστήρια. Στην Γλαύκη της Λάρισας μία 25χρονη εργαζόμενη έχασε τη ζωή της όταν συνθλίφτηκε από την πρέσα τυποποίησης του βαμβακιού τη στιγμή που εκτελούσε εργασίες καθαριότητας μέσα στο συγκεκριμένο μηχάνημα από θυρίδα η οποία, όπως καταγγέλλεται, δεν είχε τον σχετικό μηχανισμό ασφαλείας. Λίγες ημέρες αργότερα σε βαμβakoεργοστάσιο στο Γραμματικό, το οποίο νοικιάζει φασόν ο Καραγιώργος από τα «Εκκοκκιστήρια Θράκης» (νοικιάζει δηλαδή όλο το πακέτο μαζί, εργοστάσιο, μηχανές, κινητά μηχανήματα και φυσικά και εργαζόμενους), ένας άλλος εργαζόμενος θα χάσει το χέρι του, και πάλι σε ίδιο μηχάνημα. Δεν τα λες και ατυχήματα, λοιπόν, όταν ένα πολύ συγκεκριμένο μοτίβο επαναλαμβάνεται, όταν τα αφεντικά αδιαφορούν για τα στοιχειώδη μέτρα ασφαλείας που προβλέπονται από την νομοθεσία ή όταν πιέζουν και εκφοβίζουν συνεχώς τους εργαζομένους για να μην σταματάει η γραμμή παραγωγής (εργάζονται αναγκαστικά χωρίς διάλειμμα). Λίγη ώρα μετά τον θάνατο της εργαζόμενης το εργοστάσιο συνέχισε να λειτουργεί κανονικά. Από την καταγραφή των γεγονότων στα τοπικά μέσα ενημέρωσης τις επόμενες ημέρες καταλαβαίνουμε και τον χειρισμό του θέματος: αποσιώπηση του ονόματος της εταιρείας, ουδεμία ανακοίνωση αυτής για όσα συνέβησαν στα εργοστάσιά της (έστω μία συλλυπητήρια βρε παιδί μου, νεκρό άνθρωπο είχες μέσα στον χώρο σου), καμία ενημέρωση για το πώς κινήθηκε έπειτα από τις σχετικές καταγγελίες το τοπικό Σώμα Επιθεώρησης Εργασίας, εάν πραγματοποιήσει ελέγχους και ποια τα αποτελέσματά τους. Βέβαια, είναι κοινό μυστικό στην πόλη ότι όταν το ΣΕΠΕ σκοπεύει να βγει για ελέγχους το μαθαίνουν νωρίτερα όλοι, και πρώτα αυτοί που πρόκειται να ελεγχθούν.

"25 χρόνων νεκρά εργάτρια. Τσιφλικάδες θα πληρώσετε". Νοέμβριος 2024, παρέμβαση έξω από το εκκοκκιστήριο των αδερφών Καραγιώργου.

Τί γυρεύει η αλεπού στο παζάρι; Νερό!

Στα τέλη του Αυγούστου το δημοτικό συμβούλιο της Αργιθέας είχε προγραμματισμένη την τακτική του συνεδρίαση, αυτή τη φορά στα Πετρίλια. Από τα θέματα της ημερήσιας διάταξης οι κάτοικοι εκεί έμαθαν ότι η εταιρεία «ΑΒΓ Γκρουπ Δροσάτο» έχει ζητήσει από τον Δήμο τη χορήγηση έγγραφης άδειας για να προβεί σε ποσοτικές και ποιοτικές μετρήσεις του νερού της πηγής «Κεφαλόγουρνο», προκειμένου να το εκμεταλλευτεί εμπορικά. Και κάπως έτσι έγινε γνωστό κάτι ακόμα, ότι το τοπικό συμβούλιο είχε ήδηώσει την έγκρισή του από τις αρχές εκείνου του μήνα, χωρίς να ενημερώσει νωρίτερα τους ανθρώπους του χωριού, ως όφειλε για ένα τόσο σημαντικό ζήτημα. Μάλιστα, ενώ κάθε Αύγουστο που το χωριό είναι γεμάτο κόσμο, είθισται να καλείται μία λαϊκή συνέλευση όπου γίνεται ενημέρωση και συζητούνται διάφορα θέματα που απασχολούν τον τόπο, αυτόν τον Αύγουστο, όμως τυχαία, δεν έγινε κάτι τέτοιο. Το δημοτικό συμβούλιο εν τέλει ενέκρινε το αίτημα κατά πλειοψηφία, αλλά το θέμα κάθε άλλο παρά λήξαν θεωρείται. Το «Κεφαλόγουρνο» είναι μία πηγή από την οποία υδροδοτούνται οι μισοί οικισμοί των Πετρινίων (Λειβάδια, Αργυρέικα, Καμπουρέικα, Μάγειρο). Δεν είναι η πρώτη φορά που γίνονται γνωστά σχέδια εμπορικής εκμετάλλευσης του νερού της, είχαν προηγηθεί αντίστοιχα σχέδια, το μακρινό 2000. Σύμφωνα με το μητρώο του Επιμελητηρίου Καρόιτσας η εταιρεία «ΑΒΓ Γκρουπ Δροσάτο» που έκανε την αίτηση ανήκει στον Βασίλη Τσέλιο, ιδιοκτήτη της εταιρείας εμφιάλωσης

«Θεόνη», η οποία έχει το εργοστάσιό της εδώ και χρόνια στην Βατσουνιά. Η «Θεόνη» κατασκευάζει ένα logistic center στο Μουζάκι έκτασης 36.000 τ.μ. (με προοπτική να λειτουργήσει στις αρχές του 2025), επένδυση η οποία καταδεικνύει τον στόχο της εταιρείας να αυξήσει επιπλέον τον κύκλο εργασιών της. Για να συμβεί αυτό χρειάζεται περισσότερο πρώτη ύλη, δηλαδή τρεχούμενο νερό. Οι κάτοικοι στα Πετρίλια όταν ενημερώθηκαν για τα σχέδια της εταιρείας αλλά και για την στάση του προέδρου του χωριού, παρενέβησαν στο δημοτικό συμβούλιο όπου δήλωσαν ξεκάθαρα ότι το νερό από το «Κεφαλόγουρνο» δεν πουλιέται και ότι θα παραμείνει ελεύθερο για να καλύπτει τις ανάγκες του χωριού και μόνο.

Δικαστικά απόνερα

Στην Νιάλα το 2021 οι επενδυτές έχασαν. Η αστυνομία συνέχιζε μέχρι πρόσφατα να σέρνει σε δίκες αυτούς που αγωνίστηκαν γι' αυτό. Το τελευταίο δικαστήριο αφορούσε έναν κάτοικο του Νεοχωρίου, ο οποίος κατηγορούνταν ότι στο παρελθόν, μαζί με άλλους τρεις Βραγγιανιώτες, είχαν καταστρέψει έναν ανεμομετρικό ιστό στην Νιάλα και είχαν απειλήσει τους εργάτες που προσπαθούσαν να εγκαταστήσουν ακόμη έναν. Μέσα στον χρόνο η κατασκευασμένη δικογραφία άρχισε να φυλλορροεί. Καταρχήν, οι δύο από τους Βραγγιανιώτες απαλλάσσονται πριν ακόμη η υπόθεση φτάσει στο δικαστήριο καθώς ο βασικός μάρτυρας κατηγορίας της εταιρείας αναίρεσε την κατάθεσή του,

ΝΕΑ

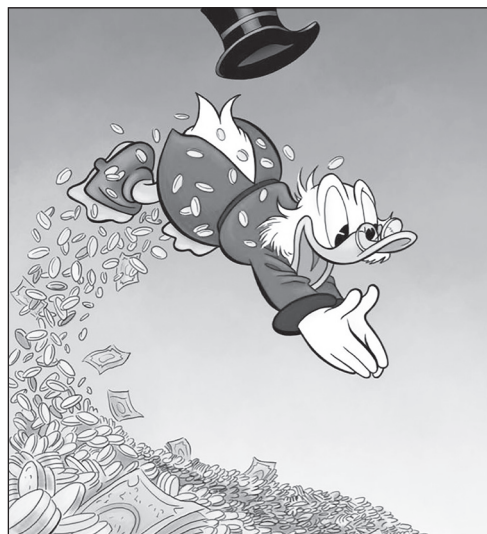

πάνω στην οποία είχε στηθεί το κατηγορητήριο. Ο τρίτος κατηγορούμενος, τσέλιγκας που έχει το μαντρί του στο οροπέδιο της Νιάλας, αθωώθηκε τον περασμένο Μάιο, ενώ το ίδιο συνέβη και τώρα με τον Νεοχωρίτη. Ο αγώνας υπεράσπισης των Αγράφων εξακολουθεί ωστόσο να έχει και άλλα δικαστικά απόνερα, όπως είναι η υπόθεση των 17 ανθρώπων που δίδονται για τη συμμετοχή τους στην πανελλαδική διαδήλωση στον Τύμπανο τον Ιούνιο του 2021, άλλων 2 ανθρώπων για την συμμετοχή τους σε αντανάκλαστική διαδήλωση τον Ιούλιο του 2023 και πάλι στον Τύμπανο, όταν μεταφέρθηκαν το πρώτα εξαρτήματα των ανεμογεννητριών, αλλά και η άσκηση δίωξης για τη δημοσίευση φωτογραφιών στα social media από ένα κατεστραμμένο βαν στην Καζάρμα το οποίο χρησιμοποιούσαν σκευυριτάδες που φυλούσαν τον εγκατεστημένο ανεμομετρικό ιστό.

Οι φιλάργυροι να περάσουν απ' το ταμείο

Δημοσιεύτηκε μέσα στο φθινόπωρο από το ΥΠΕΝ ένας πίνακας με τα στοιχεία των κοινοτήτων στις οποίες επιμερίζεται το ειδικό τέλος που παρακρατείται και αποδίδεται σε περιοχές όπου έχουν εγκατασταθεί έργα ΑΠΕ. Τα στοιχεία αφορούν το 2023 και από αυτόν τον πίνακα δεν λείπουν και κάποιες κοινότητες στο νομό Καρδίτσας, με τους κατοίκους τους να καλούνται τώρα να περάσουν από το ταμείο. Τρόπος του λέγειν βέβαια, καθώς τα χρήματα που δικαιούνται θα τα λάβουν σαν έκπτωση στον λογαριασμό του ρεύματος. Στα μήντια αναφέρθηκε ότι το συνολικό ποσό για τους καταναλωτές ανέρχεται στα 52.000€ και εμάς μας δημιουργήθηκε η περιέργεια να δούμε πώς επιμερίζεται αυτό το ποσό ανά νοικοκυριό, ως «ανταπόδοση» για την μετατροπή του τόπου σε ένα εργοστάσιο παραγωγής ενέργειας. Το νούμερο προέκυψε βάσει των στοιχείων των παροχών ανά κοινότητα που μας έδωσε ο ΔΕΔΔΗΕ, διευκρινίζοντας βέβαια ότι ένα μικρό ποσοστό που μπορεί να φτάνει και το 5%, μπορεί να μην είναι ενεργή αυτή τη στιγμή. Για το αιολικό στον Τύμπανο

λοιπόν, το ειδικό τέλος αφορά δύο κοινότητες, της Αργιθέας και της Δρακότρυπας. Στην Αργιθέα αντιστοιχούν 1.918€, ποσό που επιμερίζεται κατά 16,82€ στο κάθε νοικοκυριό. Και στην Δρακότρυπα το ποσό που αντιστοιχεί είναι 274€, ήτοι 0,86€ για κάθε νοικοκυριό. Στο Κρυονέρι της λίμνης Πλαστήρα, για τη λειτουργία του μικρού υδροηλεκτρικού στον Κερασιώτη, αντιστοιχούν 1.784€ τα οποία επιμερίζονται σε 5,54€ ανά παροχή. Επιπλέον καταγράψαμε τα στοιχεία και για δύο καμπύσιες κοινότητες όπου το ανταποδοτικό τέλος προκύπτει από τα στρέμματα φωτοβολταϊκά που έχουν εγκατασταθεί στα χωράφια. Ενδεικτικά, στις Μαυραχάδες αντιστοιχούν 10.946€, ποσό που επιμερίζεται κατά 39€ στο κάθε νοικοκυριό, και στον Αγ. Βησσάριο 10.945€ επιμερίζονται κατά 99,5€. Η ενέργεια είναι πόλεμος. Με κανονικά όπλα, με κρατικούς ανταγωνισμούς, με μπλόφες και εκβιασμούς, με χρηματιστηριακά τζογαρίσματα και εικονικές αξίες, με πραγματικές αυξήσεις των λογαριασμών του ρεύματος, με απελπιστική μείωση των μισθών μας καθώς αναγκάζομαστε όλο και μεγαλύτερο μέρος του να τον ξοδεύουμε για να καλύψουμε τις πολύ βασικές μας ανάγκες. Αυτά συμβαίνουν γύρω μας. Όλα τα υπόλοιπα, είναι άλλα λόγια να... μισούμαστε.

Του Χρυσόστομου Τσαπραΐλη

Χειμερινοί εφιάλτες

Με το που έφταναν τα μέσα του Νοέμβρη η φύση έγερνε κατάχαμα και έπεφτε σε βαθύ λήθαργο. Σκεπαζόταν με βαριές χωμάτινες πτυχές, με τα μουχλιασμένα σύννεφα και τα μουντά χρώματα που διαφεντεύουν τον ουρανό, με παγωμένες πέτρες και με τα σκούρα πεσμένα φύλλα των φυτών· αιέτα απλωνόταν, βυθιζόταν, έμπαινε βαθιά μέσα στη γη και σούχασε - και όλα τα βουνά, οι κάμποι, οι λίμνες και τα δάση ακολουθούσαν το παράδειγμά της, ολόκληρη η πλάση έπεφτε σε νάρκη. Αναπαυόταν βαθιά η φύση, για να μαζέψει πίσω τις δυνάμεις που τόσοι μήνες σκόρπαγε για να απλώσει ζωή πάνω στον τόπο. Και ήταν τέτοια η κούρασή της κάθε χρόνο που πριν βυθιστεί στον λήθαργο έδινε υπόσχεση να μην ξαναξυπνήσει, να μείνει πάντα εκεί, στη ζεστή αγκαλιά της γης, αιώνια κοιμισμένη, με τους νεκρούς και τους αγέννητους να ψιθυρίζουν στα όνειρά της.

Ονειρευόταν η φύση και ήταν τόσο ζωντανά τα όνειρα που ξεχείλιζαν από τον ύπνο της κι έβγαιναν στον δικό μας κόσμο. Είχαν μορφή ζώων και φυτών, με εξαιρετική ζωντάνια αυτές οι ονειροφαντασίες της κοιμισμένης φύσης. Οι Θεσσαλοί που έμεναν σε απομονωμένα μέρη, στις παρυφές των οικισμών ή μες στα δάση και στις ερημιές των βουνών, έβλεπαν κάποιες φορές απ' το παράθυρό τους τις φασματικές αυτές μορφές να περιπλανιούνται σιωπηλά μέσα στην απόκοσμη γαλήνη της χειμερινής νύχτας.

Οι πλημμύρες των πρόσφατων ετών τα διατάραξαν αυτά. Με τους αμέτρητους θανάτους ζωντανών που προκάλεσαν, γέμισαν τα σωθικά της γης με κόκαλα που έκαναν τη χειμερινή κούρνια της φύσης τραχιά, μυτερή, ψυχρή κι αφόρητη. Οι ήπιοι, γαλήνιοι ψίθυροι των νεκρών χάθηκαν μέσα σε ένα πανόαιμόνιο από μουγκανητά, κρωξίματα, βελάσματα, γαβγίσματα, γρυλίσματα και στριγκά τιτιβίσματα. Και τα όνειρά της φύσης αναπόφευκτα μετατράπηκαν σε νοσηρούς εφιάλτες που ξεχειλίζουν απ' τον ύπνο της για να επιστρέψουν στον κόσμο μας λίγο απ' το φαρμάκι του.

Πλέον, στις νυχτερινές στράτες του κάμπου, κάτω από την ασθενική φωτοβολία του παγωμένου φεγγαριού, κοπάδια από σκελετωμένα αιγοπρόβατα κινούνται με σπασμωδικές κινήσεις ανάμεσα σε νεογέννητα έλη, αναζητώντας μάταια βοσκή που να τα ικανοποιήσει. Κόκαλα σκύλων σέρνονται στις λασπωμένες γούβες και απομεινάρια χοίρων παραμονεύουν στις σκιές των επαρχιακών οδών. Κι ενώ κάποτε τα όνειρα της φύσης ήταν ακίνδυνα για τους ανθρώπους, οι εφιάλτες τούτοι δε θα διστάσουν να στραφούν προς τους νυχτερινούς διαβάτες και να συρθούν στους τοίχους των προσσιακών πολυκατοικιών, ώστε να σκοτεινιάσουν όια παντός τη θαλπωρή των διαμερισμάτων.

Του Τάκη Ντάσιου

Στοχεύοντας στη ράχη, από “γιατάκι” σε “γιατάκι”...

Είμαι καθισμένος μέσα σε γιατάκι*. Κωλοκάθομαι στις πλακουτσωτές πέτρες, ενώ ολούθε είναι στρωμένο μ’ ένα παχύ «πάπλωμα» πευκοβελόνων, που το τεράστιο πεύκο έχει ρίξει, από πάνω. Γύρω μου η ξερολιθιά με προφυλάσσει απ’ τον αέρα και ακουμπά την πλάτη μου. Αυτή, είναι κάνα μέτρο και βάλλε όρθια, ελεύθερη από πάνω, με ένα άνοιγμα μπροστά. Τα κλαδιά του πεύκου, καλύπτουν τα πάντα και τον ουρανό, που, σκέφτομαι εάν έφερνε βροχή, θά ‘ταν αδύνατον να με βρει. Φυσάει, φυσάει πολύ από πάνω μου μόλις σηκωθώ, και γι’ αυτό καλά κάθομαι λουφαγμένος στη «φωλιά» μου. Ο θόρυβος του αγέρα στα κλαδιά των δένδρων, ακούγεται τραγουδι. Κλείνω για μια στιγμή τα μάτια και αφήνομαι στη βοή του αγέρα. Παράξενο, ενώ «βουντουνιάζει» ο τόπος, εγώ αισθάνομαι γαλήνιος.

Πίνω από το παγούρι λίγο νερό και βγάζω απ’ το σακίδιό μου κάνα δυο κουλουράκια να θρυμματίσω με τα δόντια μου στο στόμα, μπας και αλλάξει ηχητικά κάτι, ν’ αλλάξουν οι ήχοι γύρω μου. Ονειρεύομαι; Τίποτα, διάλειμμα ήταν, πέρασε, ο αγέρας διαπιστώνων συνεχίζει να δυναμώνει. Ξανσσηκώνομαι και κοιτάζω κατά την γυμνή ορθοπλαγιά — που στοχεύω να πάω —, που ορθώνεται μετά τη δασωμένη μεσορράχη. Εκτιμώ την κατάσταση απ’ το γιατάκι τούτη τη στιγμή και κρίνω ότι αντί την direct ανόβαση της πλαγιάς, πού ‘ναι εκτεθειμένη στον αέρα, καλλίτερα να την πλαγιοκοπήσω.

ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ

Η αναμονή στο γιατάκι

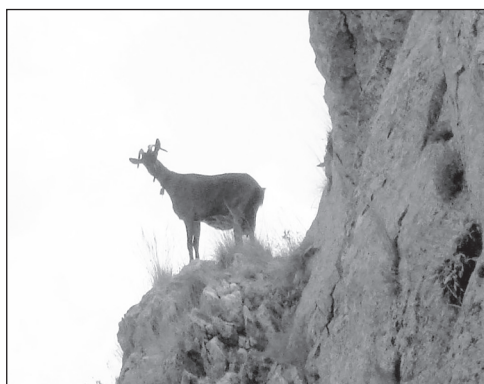

Η ράχη...

* Γιατάκι: «γιατάκι κλέφτικο. Οι κλέφτες έφτεισχαν το στρώμα τους με κλαδιά. Με επέκταση σημαίνει κατάλυμα. Η λέξη είναι τούρκικη: yatak=κρεβάτι. Από τους Τούρκους την πήραν και οι Σλάβοι: jatak». (Φλώρου Θ. Αθανασίου, 1980: Νεοελληνικό ετυμολογικό και ερμηνευτικό λεξικό, σ. 98). Ακόμη, Γιατάκι, «τόπος διαμονής, ενδίαίτημα, διαμονή, άντρον, καταγώγιον, σπηκωφωλιά, καταφύγιο. Προσωρινό ενδίαίτημα > κατάλυμα, καταυλισμός, σταθμός, εναύλισμα, κοινώς γιατάκι, κονάκι. (Βοσταντζόγλου Θεολ. 1998: Αντιλεξικόν ή ονομαστικόν της νεοελληνικής γλώσσης, σ. 91).

Βγαίνω από το «λαγούμι» μου (γιατάκι) και πλησιάζοντας την ορθοπλαγιά, ψάχνω για σημάδια στο έδαφος, που να δικαιολογούν το σκεπτικό μου. Το πεδίο είναι πετρώδες και ανάμεσα στις πέτρες ασφάκες, πουρνάρια και αραιά μικρά ταλαιπωρημένα πευκάκια, που δεν μπόρεσαν να πάρουν ύψος απ' τον αέρα που δέρνει τη ράχη. Γυροφέρνω τρικλίζοντας απ' τη δύναμη του αγέρα, αλλά σε κάποια «γυροβολιά» ανακαλύπτω κάτι που μοιάζει για «περασιά». Κάνω κατά και ξεθαρεύω. Η περασιά ολοένα και πιο πέρα γίνεται γιδόστρατα, δείχνει να πατιέται. Πιο πάνω μου δείχνει ότι είναι στρωμένο από ανθρώπινο χέρι, προσεκτικά τοποθετημένες.

Ακολουθώ το παλιό πετρόστητο μονοπάτι, που γυροφέρνει την πλαγιά και κάνοντας ένα στρωτό ημικύκλιο, παρακάμπτει την εκτεθειμένη ανάβαση της ράχης. Με φέρνει στο επόμενο, προχωρημένο γιατάκι, που συναντώ πριν την κορυφή. Κάθομαι να απολαύσω τη θέα. Κάθομαι για ώρα, κοιτάζοντας νότια κατά εκεί που φαίνεται η θάλασσα. Ο αγέρας είναι νοτιάς και έρχεται απ' εκεί. Τα σύννεφα έγιναν τώρα πιο σκούρα και απέκτησαν βάρος. Τόση ώρα με τον αέρα δεν στέκονταν από πάνω μου και ταξίδευαν γρήγορα. Ο αέρας έκοψε σε ένταση και τα σύννεφα χαμήλωσαν από πάνω μου, κάτι σαν να έκαναν στάση. Πρόλαβα να τους ρίξω μια ματιά και μηχανικά φόρεσα το «κανγκούλ» (αδιάβροχό μου) ενώ την ίδια στιγμή σταγόνες χτύπαγαν στο γυμνό κεφάλι μου. Παίρνω τα πόδια μου στην πλάτη και κατηφορίζω.

Σκαρφαλώνω.

Με την βροχή.

Του Κωνσταντίνου Ηλιούδη

Ο παππούς τρελάθηκε ή μήπως ο παππούς ξέρει;

Μου είναι αδύνατο να αριθμήσω τα πόσα πράγματα μου δίδαξαν οι παππούδες! Γνώσεις που δεν τις πήρα από κάποιο σχολείο, ντοκιμαντέρ ή βιβλίο που μελέτησα, ακόμη και από δικιά μου τριβή όσο κι αν προσπάθησα. Είμαι σίγουρος πως δεν πρόκειται να βρω καλύτερους δασκάλους. Νιώθω ασφάλεια για όσα μου 'χουν μάθει αντικρίζοντας απλά τα ροζιασμένα τους χέρια, το καμπουριασμένο τους κορμί και το καθάριο βλέμμα τους. Η βιωματική εμπειρία αυτής της γενιάς και η επαφή τους με τη φύση ήταν καθημερινή, ήταν ζήτημα επιβίωσης, ήταν απόλυτη! Όμως στις μέρες μας αυτός ο τρόπος ζωής αργοσβήνει και η γενιά μας, έχοντας απορροφηθεί στην ευκολία που μας χαρίζει η τεχνολογία και η επιστήμη σε συνδυασμό με τον αστικό τρόπο ζωής μακριά από την ύπαιθρο, δεν δίνει περιθώρια να γυρίσουμε σε πρακτικές, συνήθειες και γιατροσόφια του παρελθόντος. Είμαι σίγουρος πως κι εσύ που διαβάζεις αυτό το κείμενο, στη πρώτη ενόχληση που έχεις, θα ψάξεις πρώτα να βρεις το γιατρικό σε κάποιο κουτί χαπιών για να την καταπολεμήσεις και όχι σε κάποιο ντουλάπι που κρύβει καλά μέσα του αποθηκευμένα κάθε λογής ματζούνια του βουνού!

Ένα ακόμη από τα πολλά διδάγματα που μου χάρισε αυτή η γενιά των παππούδων το πήρα πεζοπορώντας σε μια από τις πιο απομονωμένες περιοχές των Αγράφων, στη θέση «Παλούκια»! Εκεί στη μέση του πουθενά ξεπετάγονται δύο πέτρινα μαντριά

ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ

με πρόβατα και κάμποσα κατσίκια, λες και δεν ήταν χτισμένα από ανθρώπινο χέρι και κάποιος τα φύτεψε εκεί στη μέση του πουθενά. Δρόμος δεν υπήρχε και η μόνη επαφή με το κοντινότερο χωριό, το Βασίλεισι, γινόταν μόνο μέσω μονοπατιού. Από μακρινή απόσταση ο «συναγεμμός» άρχισε κιόλας να χτυπά με γαβγίσματα που δεν φαίνονταν καθόλου φιλικά, ώπου εμφανίστηκαν δύο γερασμένες μορφές να τα σουχάσουν. Αφού προηγήθηκε ο χαιρετισμός, η γνωριμία και μια σύντομη ακτινογραφία που μας πέρασαν, τα μάτια μου έπεσαν πάνω σε δύο γεροδεμένα καφέ άλογα και ένα κατσουφιασμένο μουλάρι. Ήταν τα μεταφορικά τους μέσα! Παρακολουθώντας τις εργασίες της ποιμενικής ζωής και συζητώντας πρωτάκουστες ιστορίες για τα αυτιά μας σχετικά με τη ζωή τους στο βουνό, ένας εκ των δύο τσοπάνων άρχισε να σφυρίζει στ' άλογα και το νωχελικό μουλάρι με έναν τρόπο ιδιαίτερο λες και τα μιλούσε, μα σε 'μένα έμοιαζε πως τα είχε χαμένα...

- «Πάει το 'χασε ο παππούς» λέω στο φίλο μου.
- «Τι να κάνει, τον έφαγε η μοναξιά», συμπλήρωσε εκείνος.

«Ο παππούς τρελάθηκε», λέω ξανά από μέσα μου, ώπου βρήκα το θάρρος και ρώτησα...

- «Παππού γιατί τα σφυρίζεις;»
- «Τα σφυράω αγόριμ για να πιούνε νερό!»
- «Ιδιαίτερο ζώο το άλογο παππού, κάποτε είχε και ο δικός μου ένα...»
- «Κάθε ζώο έχει τα δικάτ, τ' άλογα θέλουν να έχουν τον έλεγχο γύρω τους για τυχόν κινδύνους. Άμα δεν σε ξέρει δεν το πλησιάζεις, άπαξ και πας κοντά μπορεί να μην ξανασηκωθείς απαν με τη κλωτσιά που θα φας».
- «Και με το σφύριγμα γιατί πίνουν νερό;»
- «Όταν σκύψουν για να πιούν, χάνουν την οπτική επαφή και βασίζονται πλέον στα αυτιά τους. Αυτό που τα βοηθάει να νιώσουν άνετα είναι το κελάηδημα των πουλιών που αμέσως σταματά αν παρουσιαστεί κάτι ύποπτο. Με το σφύριγμα μιμούμαι τους ήχους τους και τα κάνω να νιώθουν ασφάλεια! Έτσι προφτείνουν για λίγα δευτερόλεπτα να χάσουν αυτή την οπτική επαφή γύρω τους για να πιούν λίγες γουλιές νερό και μετά απότομα σηκώνουν και πάλι το κεφάλι για να δουν τριγύρω πριν σκύψουν ξανά».

Αυτή η σύντομη συζήτηση με τον παππού με έκανε να καταλάβω πόσο έχουμε απομακρυνθεί από την υπαίθρια ζωή, τη φύση και τα ζώα. Όλα ήταν συνδέεμένα και αρμονικά μεταξύ τους και είχαν μια φυσική αλληλουχία από εκατοντάδες χρόνια πριν έως ότου κλειστούμε στα μεγάλα αστικά κέντρα του σήμερα ξεχνώντας τις ρίζες μας, την απλή ζωή και θεωρώντας οτιδήποτε διαφορετικό από αυτά που έχουμε συνηθίσει ως ξένο, υποτιμώντας το, ακόμη και κλειάζοντας το... Ευχαριστώ παππού για όμορφο αυτό μάθημα, ελπίζω να σε βρω ξανά στα ελεύθερα βουνά!

ΚΟΙΝΟΤΗΤΕΣ ΑΓΩΝΑ

ΛΙΜΝΗ ΚΡΕΜΑΣΤΩΝ

«Η σωτηρία των λιμνών του Αχελώου είναι πρωτίστως ζήτημα κοινωνικό και έπειτα περιβαλλοντικό»

Συνέντευξη στον Βαγγέλη Τσέτσα

Στα χωριά γύρω από την λίμνη των Κρεμαστών θα ακούσεις πολλές φορές τη λέξη *ξεριζωμός*. Και μάλιστα από τα χείλη διαφορετικών γενεών. Αυτός ο *ξεριζωμός* περιοδολογείται σε δύο χρόνους. Η ανάγκη εξηλεκτρισμού, θεμελιακό προαπαιτούμενο για την ανασυγκρότηση του ελληνικού κεφαλαίου την δεκαετία του '60, οδήγησε στη δημιουργία της τεχνητής λίμνης και του υδροηλεκτρικού εργοστασίου της ΔΕΗ, πλημμυρίζοντας 15 χωριά και εκδιώχνοντας τους κατοίκους. Έξι δεκαετίες μετά, ο νέος κύκλος καπιταλιστικής κερδοφορίας που αναπτύσσεται γύρω από έργα ΑΠΕ βιομηχανικής κλίμακας, απειλεί με έναν δεύτερο *ξεριζωμό* τους εναπομείναντες κατοίκους, είτε αρπάζοντας τα βοσκοτόπια των τελευταίων κτηνοτρόφων της περιοχής για να εγκατασταθούν φωτοβολταϊκά, είτε μετατρέποντας την ίδια την λίμνη σε ένα πλωτό εργοστάσιο παραγωγής ενέργειας. Για όλα αυτά — την κοινωνική ιστορία της περιοχής, τη δυνατότητα των ανθρώπων της να συνεχίσουν να παράγουν και να ζουν στον τόπο τους, τους αγώνες μέσα από τους οποίους οργανώνονται για να το πετύχουν αυτό — συνομιλήσαμε με τον Κωνσταντίνο Ζώνη, τον Χρήστο Παρθένη και τις Μαργαρίτα και Ελένη Παπανικολάου, κατοίκους της περιοχής και μέλη του κινήματος «Σώστε τη λίμνη Κρεμαστών».

Ο Κωνσταντίνος, ο Χρήστος, η Μαργαρίτα, η Ελένη συμμετέχουν στο κίνημα για την σωτηρία της λίμνης. Από την πρώτη επαφή που κάναμε μαζί τους μας επισήμαναν ότι έτυχε να είναι αυτοί και αυτές απέναντί μας σε αυτή τη συνέντευξη. Θα μπορούσαν να είναι η Περσεφόνη, η Αγγελική, ο Φάνης, ο Ανδρέας. Τα πρόσωπα είναι τυχαία, γιατί ο αγώνας είναι συλλογικός πάνω απ' όλα. «Οι τέσσερις μας δεν είμαστε οι σωτήρες της περιοχής. Εμείς συντονίζουμε το πλήθος, πήραμε την πρωτοβουλία για να κάνουμε τον αγώνα όλοι μαζί», δηλώνουν και μας περιγράφουν το πώς ξεκίνησαν. «Όλο αυτό ξεκίνησε με την πρώτη απόφαση πλωτών φωτοβολταϊκών που εντοπίστηκε στον χάρτη της ΡΑΕ, το καλοκαίρι του 2022. Σκοπός μας είναι να ενημερώσουμε πρώτα τον κόσμο για το

τί συμβαίνει, γιατί πολλά σημεία γύρω από το θέμα παραμένουν συσκοτισμένα και ύστερα να αντιμετωπίσουμε το πρόβλημα», λέει η Ελένη. Ποιο είναι, λοιπόν, αυτό το πρόβλημα;

Τα σχέδια για έργα ΑΠΕ στην ευρύτερη περιοχή

Μέχρι σήμερα έχουν κατατεθεί οκτώ αιτήσεις για πλωτά φωτοβολταϊκά στην λίμνη των Κρεμαστών. Βρίσκονται στο πρώτο στάδιο της αδειοδοτικής διαδικασίας έχοντας λάβει βεβαίωση παραγωγού από την Ρυθμιστική Αρχή Αποβλήτων, Ενέργειας και Υδάτων. Οι τρεις από αυτές τις αιτήσεις έχουν κατατεθεί από πολυεθνικές εταιρείες (την γερμανική Baywa r.e. και την γαλλική Faria Renewables) και οι υπόλοιπες από ελληνικές (Ενεργειακή Αρβανίκου, Irida 5,

Π. Β. Ρήγας & Σία και Wattcrop Hellas). Η συνολική έκταση των πλωτών φωτοβολταϊκών φτάνει τα 10.000 στρέμματα. Άλλα 2.300 στρέμματα βοσκότοπων έχουν δεσμευτεί στο μεγαλύτερο κτηνοτροφικό χωριό της Ευρυτανίας, την Βαλαώρα, για την εγκατάσταση επίσης φωτοβολταϊκών. Την ίδια στιγμή έχουν γίνει αιτήσεις στην ευρύτερη περιοχή για έργα αντλησιοταμίευσης, για μικρά υδροηλεκτρικά εργοστάσια, για εγκατάσταση ανεμογεννητριών αλλά και πλωτών φωτοβολταϊκών στις γειτονικές — αδελφές όπως μας τις λένε οι ντόπιοι — λίμνες Καστρακίου και Στράτου (αλλιώς, και οι τρεις τεχνητές λίμνες πάνω στον ρου του ποταμού αναφέρονται και ως λίμνες Αχελώου). Μιλάμε επομένως για μία περιοχή που μετατρέπεται σε ένα απέραντο βιομηχανικό πεδίο παραγωγής ενέργειας. «*Ήαφνικά μέσα σε ένα 4μνο, από τον Δεκέμβριο του 2023 μέχρι σήμερα, μιλάμε για 14 διαβουλευσεις έργων γύρω από την λίμνη*», λέει η Ελένη. «*Σε όλη αυτή την περιοχή δεν υπήρξε ποτέ, μα ποτέ, κάποιο ιστορικό σχετικά με έργα ΑΠΕ. Για εμάς είναι πρωτόγνωρο όλο αυτό που συμβαίνει*», συμπληρώνει ο Χρήστος Παρθένος.

Στο προηγούμενο τεύχος είχαμε γράψει ένα μικρό σχόλιο για ένα πόρισμα-απολογισμό που δημοσίευσε τον χειμώνα του 2024 το ΤΕΕ Αιτωλοακαρνανίας για την χωροθέτηση έργων ΑΠΕ στον νομό όλα αυτά τα χρόνια. Καταγράφονται 18.000 στρέμματα αγροτικής και κτηνοτροφικής γης να έχουν δεσμευτεί για την εγκατάσταση φωτοβολταϊκών και 191 ήδη εγκατεστημένες ανεμογεννήτριες (από τις 594 που έχουν πάρει άδεια παραγωγής), ενώ βάση της «*φέρουσας ικανότητας*» του νομού ο αριθμός τους μπορεί να φτάσει και τις 3.000! Γι' αυτό και οι άνθρωποι που αγωνίζονται για την προστασία της λίμνης Κρεμαστών, δεν σταματούν μόνο εκεί. Συμμετέχουν στην Κίνηση πολιτών για την προστασία των βουνών της Αιτωλοακαρνανίας και έχουν συγκροτήσει και ένα συντονιστικό όργανο για τον αγώνα των Κρεμαστών όπου συμμετέχουν Αιτωλοακαρνητές αλλά και οι Ευρυτάνες από την βόρεια πλευρά της λίμνης. «*Αλλιώς δεν γινόταν, δεν θα μπορούσαμε να ακουστούμε*

και στις δύο περιφέρειες, στα δασαρχεία και φτάσουμε το θέμα μέχρι την Βουλή. Ούτε με τα νομικά έξοδα θα μπορούσαμε να τα βγάλουμε πέρα», λέει η Μαργαρίτα Παπανικολάου.

Η κοινωνική ιστορία της περιοχής

Η λίμνη Κρεμαστών διοικητικά αφορά δύο νομούς, την Αιτωλοακαρνανία και την Ευρυτανία. Γεωγραφικά, ορίζεται στα δυτικά της από την περιοχή του Βάλτου, στα νότια από τον κάμπο του Αγρινίου, στα βόρεια και βορειοδυτικά από τις τελευταίες ορεινές απολήξεις των Αγράφων και στα ανατολικά από το Παναιτωλικό όρος. Τροφοδοτείται με νερά από τον Αχελώο στα δυτικά, τον Αγραφιώτη στο κέντρο και τον Μέγδοβα στα ανατολικά. Όλα αυτά τα ποτάμια, προτού κατασκευαστεί το φράγμα, το 1963, ενώνονταν εκεί όπου σήμερα βρίσκεται το χωριό, με το εύλογο όνομα, Τριπόταμο. Στην κοιλιά του Αχελώου και των παραποτάμων του, τα εύφορα χωράφια της περιοχής ντύνονται στα νερά της λίμνης και η πλειοψηφία των τότε κατοίκων μετακινείται στον κάμπο του Αγρινίου. Αλλού βυθίζονται ολόκληρα τα χωριά. Πολλοί κάτοικοι αρνούνται να εγκαταλείψουν τα σπίτια τους, οι μπουλντόζες τα τραντάζουν για να τους αναγκάσουν σε φυγή. Οι στιγμές που καταγράφονται είναι τραυματικές. Κάποιοι προσπαθούν να πάρουν μέχρι και τις πέτρες με τις οποίες είχαν χτίσει τα σπίτια τους για να έχουν υλικό να τα οικοδομήσουν ξανά σε άλλο σημείο. Η φτώχεια είναι ασφυκτική. Η ΔΕΗ καταγράφει τα περιουσιακά στοιχεία για να ορίσει τις αποζημιώσεις. Οι υποτιμημένες καταγραφές ξεσηκώνουν αντιδράσεις και το συλλαλητήριο διαμαρτυρίας που οργανώνεται στα Σίδερα της Επισκοπής διαλύεται από την χωροφυλακή με δακρυγόνα, ξύλο και πολλές συλλήψεις. Τα χρόνια πριν την πλήρωση της λίμνης εκατοντάδες κάτοικοι της περιοχής δουλεύουν στην αποψίλωση των δασών, μέχρι το ύψος όπου θα έφτανε το νερό. Κάποιες εκατοντάδες θα εργαστούν και στο φράγμα στεγαζόμενοι σε έναν οικισμό δίπλα από τα έργα, το Ορφανό. Η δημιουργία της τεχνητής λίμνης προκαλεί μία σεισμική

ακολουθία στην περιοχή η οποία επιβαρύνει με ζημιές τα σπίτια, με αποκορύφωμα τον σεισμό 6,2 ρίχτερ με επίκεντρο την Μαυρομάτα.

Όλα αυτά προκαλούν έντονες κοινωνικές και πληθυσμιακές ανακατατάξεις στην περιοχή οι οποίες είναι ορατές μέχρι και σήμερα. Ο τόπος ερμηνώνεται. «Δύσκολα θα βρεις τριψήφιο αριθμό σόμνων στα χωριά που είναι παράκτια της Λίμνης Κρεμαστών», λέει ο Κωνσταντίνος Ζώης. «Δύσκολα να βρεις νέο να εργάζεται. Πώς να ζουν εδώ και πώς να βιοπορίζονται; Μεγαλώνει ο πληθυσμός ηλικιακά, φεύγουν από τη ζωή αυτοί που μένουν στα χωριά, οπότε υπάρχει μια κατάσταση αφανισμού και εγκατάλειψης. Στο δικό μου χωριό έχουν μείνει δύο 45αρηδες που κάνουν μεροκάματα. Θα καθαρίσουν το χωράφι, θα μαζέψουν τα βότανα, θα πάνε στις ελιές, θα κοιτούν τα σπίτια, να λειτουργεί το ρεύμα. Στην μεριά της Αιτωλοακαρνανίας υπήρχε ο δήμος Παρακαμυλιών με πρωτεύουσα τον Αγ. Βλάσιο. Είχε γυμνάσιο, κέντρο υγείας. Οι κάτοικοι που είναι τώρα εκεί δεν ξεπερνούν τους 25. Το σχολείο έκλεισε πρόπερι, κέντρο υγείας ανοίγει μια φορά στις 20 ημέρες. Τα μαγαζιά έχουν κλείσει, υπάρχει μόνο ένα όπου

πηγαίνουν οι κυνηγοί». Το ίδιο και στο Ορφανό, συνεχίζει να μας λέει ο ίδιος. «Ήταν ένας οικισμός για τους εργάτες του φράγματος. Ήταν ένα πολιτιστικό κέντρο, με σχολεία, με αθλητικές εγκαταστάσεις. Τώρα εάν πας εκεί θα βρεις 3-4 ανθρώπους».

Η περίπτωση της Βαλαώρας

Μας λένε όλοι και όλες ότι το πιο ζωντανό χωριό πέριξ της λίμνης είναι η Βαλαώρα, στην πλευρά της Ευρυτανίας. Έχασε τα χωράφια της την δεκαετία του '60 αλλά οι κάτοικοί της πάλεψαν με την κτηνοτροφία και έχουν καταφέρει μέχρι σήμερα να βιοπορίζονται από αυτήν. «Η Βαλαώρα είναι ένα από τα τελευταία χωριά όπου οι άνθρωποι ζουν και βιοπορίζονται από την κτηνοτροφία. Δεν δίνεται άλλη επιλογή στους ανθρώπους που θέλουν να ζήσουν στην επαρχία, και ιδίως στην Ευρυτανία. Αυτό το χωριό είναι μία τελευταία πηγή ζωής που υπάρχει εδώ, έχει παιδιά που πάνε στο δημοτικό. Έμενα το μυαλό μου πάει στην διάλυση της κτηνοτροφίας, από οικογενειακή και μικροεταίρική μορφή να συγκεντρωθεί στα χέρια 1-2 εταιρειών. Και στην εισαγόμενη τροφή. Γι' αυτό λέω

Καλοκαίρι 2024. Ο Σύλλογος Γυναικών Βαλαώρας σε κινητοποίηση στην γέφυρα της Τατάρνας.

Φωτό / Αντώνης Τσακανίκας, @a.tsakanikas_photostories

ότι πρώτα είναι κοινωνικοοικονομικό το θέμα, εθνικό, και έπειτα περιβαλλοντικό. Θεωρώ ότι επιτρεπόμενα υπάρχει μία τάση συγκέντρωσης του κόσμου στα αστικά κέντρα», λέει η Ελένη Παπανικολάου.

Η ιστορία με τα σχέδια εγκατάστασης φωτοβολταϊκών στα βοσκοτόπια του χωριού ξεκίνησε το 2018. Ύστερα από κινητοποιήσεις και νομικές προσφυγές, το ΣτΕ ακύρωσε αυτά τα σχέδια το 2022 (βλ. και Βαλαώρα, η (μεγάλη) αρπαγή της γης, ηλεκτρονική έκδοση του περιοδικού, Δεκέμβριος 2023). Έναν χρόνο αργότερα όμως επανήλθε μία άλλη εταιρεία με σχέδια για την ίδια περιοχή, με ακόμη μεγαλύτερη ισχύ εγκατάστασης. Από τα πρώτα του βήματα το κίνημα «Σώστε τη λίμνη Κρεμαστών» είναι σε επαφή και συνεργασία με την Επιτροπή Αγώνα των κατοίκων του χωριού. «Πολλές από τις περιοδείες μας ήταν στην Βαλαώρα για να δώσουμε το μήνυμα ότι δεν διαφέρει το πρόβλημα της λίμνης από το πρόβλημα του ίδιου του χωριού και των βοσκοτόπων του. Από την ίδια πηγή προέρχονται όλα αυτά τα προβλήματα. Το ότι υπάρχει ζήτημα στην λίμνη αλλά και τριγύρω πρέπει να μας προβληματίζει, να παρακινείται ο κόσμος να μην ασχολείται μόνο με το θέμα που αφορά το χωριό του. Απ' ότι φαίνεται όλα τα έργα σε αυτήν την περιοχή συνδέονται. Αν γίνει το ένα, θα γίνει και το επόμενο. Υπάρχει ένας σχεδιασμός», λέει η Μαργαρίτα.

Το οικοσύστημα της λίμνης

Η λίμνη των Κρεμαστών έχει δημιουργήσει μέσα στις δεκαετίες ένα, μοναδικής ομορφιάς, οικοσύστημα με την δική του πια βιοποικιλότητα. Όπως συμβαίνει εξάλλου με όλες τις τεχνητές λίμνες. Η Ελένη μας λέει ότι «εγώ σαν άνθρωπος, με την κοινή λογική λέω ότι ένα οικοσύστημα σαν αυτό της λίμνης έχει κάποιες συγκεκριμένες συνθήκες, ένα μικροκλίμα. Όταν σε αυτό το σύστημα τοποθετήσεις ένα καινούργιο στοιχείο θεωρώ ότι θα το επηρεάσει και θα το μεταβάλει. Ιδίως όταν μιλάμε για ένα πλωτό εργοστάσιο 9.500 στρεμμάτων, το οποίο θα επηρεάσει την θερμοκρασία και κάποια στοιχεία

του θα αναμειγνύονται με το υγρό στοιχείο του νερού, το οποίο με τη σειρά του καταλήγει ως πόσιμο στο Αγρίνιο».

Με την πρωτογενή παραγωγή να είναι κρατικά υποτιμημένη και αψημένη στη μοίρα της, η αμέσως επόμενη επιλογή για να προσπαθήσεις να ζήσεις σε έναν τέτοιο τόπο είναι να αξιοποιήσεις την φύση για εναλλακτικές δραστηριότητες. «Σε κάθε δημοτικό συμβούλιο πάντα συζητιέται το θέμα για την ανάπτυξη της περιοχής όπως της αξίζει. Παρόλο αυτά μέχρι τώρα ιδιώτες, και κυρίως νέοι άνθρωποι, είναι αυτοί που πήραν την πρωτοβουλία και έχουν προκύψει δύο επιχειρήσεις να κάνουν φυσιολατρικές δράσεις στην λίμνη», μας λένε. Κάποιες βαρκάδες στην λίμνη προφανώς και δεν μπορούν να αποτελέσουν από μόνες τους κίνητρο, ιδίως όταν τριγύρω δεν υπάρχουν βασικές υποδομές. Η κατάσταση της οδικής σύνδεσης Αγρινίου-Καρπενησίου είναι ένα παράδειγμα που θα μας δώσει ο Κωνσταντίνος.

Η αρπαγή της γης και του νερού

Στην συζήτησή μας τα σχέδια εγκατάστασης των πλωτών φωτοβολταϊκών στην λίμνη δεν αντιμετωπίζονται μέσα σε ένα στενό περιβαλλοντικό πλαίσιο. «Δεν έχει να κάνει μόνο με την περιβαλλοντική επίπτωση. Έχει να κάνει και με το ότι η γη δεν θα ανήκει σε αυτόν που μένει εκεί. Θα ανήκει στον Γερμανό ιδιοκτήτη, στον Σαουδάραβα, είναι ένα είδος κατοχής. Είναι πρώτα εθνικό ζήτημα και μετά περιβαλλοντικό. Δεν θα μπορούμε στην λίμνη να πάμε να ψαρέψουμε ή να κάνουμε βαρκάδα, θα ανήκει σε κάποιον. Δεν μπορούν να γίνονται έργα με τέτοιο κορεσμό σε παρθένα μέρη», λέει ο Κωνσταντίνος. Η αλήθεια είναι ότι τα νερά της λίμνης Κρεμαστών είναι ήδη ιδιωτικοποιημένα και ανήκουν στην ΔΕΗ η οποία τα χρησιμοποιεί για τη λειτουργία του υδροηλεκτρικού της εργοστασίου. Οποιαδήποτε δραστηριότητα ή χρήση των νερών της θα πρέπει να έχει την έγκριση από την εταιρεία, ενώ καταγράφονται και περιπτώσεις κατοίκων της περιοχής οι οποίοι έχουν δεχτεί πρόστιμα γιατί ψαρεύουν στα νερά της

χωρίς να μπουں στη διαδικασία να ζητήσουν άδεια! Η ΔΕΗ μάλιστα πέρα από τα νερά έχει στην ιδιοκτησία της, από την δεκαετία του '60, και ένα σύνολο απαλλοτριωμένων, έναντι μικρού αντιτίμου, εκτάσεων που βρίσκονται στα πρηνή των βουνών που την περικλείουν. Αυτές οι εκτάσεις, εφόσον δεν έχουν καλυφθεί με νερό χρησιμοποιούνται όλα αυτά τα χρόνια από τους ανθρώπους της περιοχής για αγροτικές και επαγγελματικές χρήσεις χωρίς όμως να έχουν την κυριότητά τους. Οι περαιτέρω επενδύσεις εταιρειών με εγκατάσταση πλωτών φωτοβολταϊκών στην επιφάνειά της, προφανώς θα αποτελούν προϊόν εμπορικής συνδιαλλαγής με την ΔΕΗ, γύρω από ένα κοινό αγαθό όπως το νερό όπου η πρόσβαση σε αυτό θα έπρεπε να είναι αδιαπραγμάτευτα ελεύθερη.

Δράσεις και αντιδράσεις

Οι εταιρείες προσπαθούν να χτίσουν και εδώ τις τοπικές συμμαχίες τους. Έχουν καταγραφεί συναντήσεις με ξενοδόχους της περιοχής και προέδρους τοπικών κοινοτήτων. Υπόσχονται δουλειά, πάρκα, παγκάκια και κούνιες. Όπως στην Αργιθέα που υπόσχονταν ασφαλτοστρώσεις, στέγαστρα για στάσεις λεωφορείων και συντήρηση κοινοτικών γραφείων. Όλα αυτά δηλαδή που έχει υποχρέωση η τοπική αυτοδιοίκηση και το κράτος να παρέχουν, το ελάχιστο, δηλαδή, μία υποτυπώδους προνοιακής πολιτικής. Οι αντιστάσεις, ωστόσο, παραμονεύουν. «Το τραγικό της υπόθεσης είναι ότι η ΤΕΡΝΑ προσέγγιζε συλλόγους που διοργάνωναν πανηγύρια στα χωριά μας και έμπαινε χορηγός. Στην εκπομπή "Επιστροφή στο χωριό" που θα γινόταν σε μία περιοχή της Ευρυτανίας ήταν να μπει επίσης χορηγός. Δεν έγινε γιατί υπήρξε αντίδραση», μας λέει ο Χρήστος Παρθένος.

Η πλειοψηφία του κόσμου της περιοχής που συναντούν στις δράσεις τους τα μέλη του κινήματος «Σώστε τη λίμνη Κρεμαστών» είναι επιφυλακτικοί με τα έργα. Σε κάποιες περιπτώσεις συναντούν και μία ματαιότητα. «Εσείς, πέντε νοματαίοι, πάτε να τα βάλετε με μία εταιρεία που έχει εκατομμύρια ευρώ τζίρο;

Δεν θα καταφέρετε τίποτα», μας μεταφέρει μία κλασική φράση η Ελένη. «Δεν το πιστεύω καθόλου αυτό. Ένας αγώνας για την δικαιοσύνη, για την ελευθερία, οτιδήποτε τόσο ισχυρό, είναι δύσκολος. Το ενδεχόμενο ήττας το γνωρίζουμε, αλλά και αυτό της νίκης είναι πολύ πιθανόν. Ο αγώνας είναι συνεχής, κάπου θα νικήσουμε, κάπου θα χάσουμε, αλλά πάντα θα αγωνιζόμαστε». Ο Χρήστος δίνει παραδείγματα νικών, μικρών αλλά πολύ σημαντικών. «Δύο έργα της η ΤΕΡΝΑ τα πήρε πίσω, πριν καν ολοκληρωθεί η διαδικασία της περιβαλλοντικής αδειοδότησης. Προφανώς επειδή μαζεuthήκαμε 1000 άτομα και βάλαμε έναν δικηγόρο να τεκμηριώσει τις ενστάσεις μας. Επίσης, ένα έργο που αφορούσε την εγκατάσταση 8 ανεμογεννητριών στο Παναιτωλικό, το πήραν πίσω. Υπάρχει αποτελεσματικότητα, απλά ο κόσμος απογοητεύεται».

Η οργάνωση του αγώνα

Ποια είναι τα επόμενα βήματα από εδώ και πέρα; «Θεωρούμε πολύ σημαντική την ισχύ του κόσμου. Διαδίδουμε την ύπαρξη του αγώνα ώστε να πολλαπλασιάζονται και τα μέλη του. Θέλουμε κόσμο συνειδητοποιημένο. Ο αγώνας έχει πολλές πτυχές και δουλεύουμε πάνω σε όλες. Είναι πολύ σημαντικό εκτός από μια σελίδα στο διαδίκτυο να πηγαίνεις από χωριό σε χωριό και να συζητάς. Γιατί υπάρχει κόσμος που δεν καταλαβαίνει τί σημαίνει αντλησιοταμίευση. Ή μπορεί και να διαφωνεί μαζί σου. Και αυτό είναι δεκτό. Έτσι γίνεται μια πολύ καλύτερη και πιο ουσιαστική δουλειά. Ο κόσμος γίνεται ενεργός πολίτης και παίρνει την ευθύνη του τόπου του και του εαυτού του ο ίδιος στα χέρια του», λέει η Ελένη. «Η προσπάθεια που κάνουμε είναι για τον εξής λόγο: καταστρέφεται ένα πράγμα για το οποίο έχει να περηφανευτεί η χώρα. Την φυσική ομορφιά της. Τα παρθένα μέρη της. Η Ελλάδα είναι οι άνθρωποί της και τα τοπία της. Αν καταστρέψουμε το φυσικό τοπίο τελειώνει η Ελλάδα, γι αυτό λέμε ότι είναι εθνικό το ζήτημα. Είναι πόλεμος κανονικός», συμπληρώνει ο Κωνσταντίνος.

Τί συμβαίνει στον Ασπροπόταμο

όταν πέφτει το σκοτάδι;

Αγκαλιασμένος από τον Λάκμο, τόσο κοντά στις πηγές του που να μην διψάσει ποτέ. Αυστηρά οριοθετημένος στα ανατολικά του από τον θεσσαλικό κάμπο με τον Κόζιακα και στα δυτικά με τα Τζουμέρκα. Μέσα σε αυτόν τον ιδιότυπο γεωγραφικό αποκλεισμό η περιοχή, αναπόφευκτα μέσα στα χρόνια, θα οργανωθεί γύρω από το ποτάμι. Τον Άσπρο. Που κρατάει το όνομά του από τα αφρισμένα νερά. Ή από το χρώμα των βοτσάλων. Το «μουργκάνι» της περιοχής, το υδάτινο σύνορο που θα αποτυπωθεί ως τοπωνύμιο αλλά και ως προφορική ιστορία. Θα γεννήσει διαφορετικούς μύθους, αυτά τα εκφραστικά εργαλεία που επινοούν οι άνθρωποι για να περιγράψουν την απεραντοσύνη της φύσης.

Του Βαγγέλη Τσέτσα

Στον πιο γνωστό από δαύτους σε αυτά τα μέρη, τρία αγαπημένα αδέρφια έπεσαν να κοιμηθούν στην κορυφή του Λάκμου γιατί τους πήρε η νύχτα μακριά από το χωριό τους. Ήταν ο ήρεμος και σοβαρός Άραχθος, η ωραία και σιγανοπερπατούσα Σαλαμπριά (Πηνειός) και ο ατίθασος, πεντακάθαρος και σπροντυμένος Ασπροπόταμος. Τη νύχτα η Σαλαμπριά σγκώθηκε στα κρυφά, κίνησε για τον κάμπο της Θεσσαλίας, για να καταλήξει στα ρομαντικά Τέμνη ψάχνοντας να γνωρίσει κάποιον από τους δώδεκα θεούς του Ολύμπου. Δεν τα κατάφερε και απογοητευμένη πνίγηκε στο Αιγαίο. Ο Άραχθος που κατάλαβε την απουσία της τη νύχτα σγκώθηκε να την ψάξει, κινούμενος προς την Ήπειρο. Δεν κατάφερε να την βρει και απελπισμένος από το χαμό της αδελφής του έπεσε και πνίγηκε στο Ιόνιο. Χαράματα, αντελήφθη την κατάσταση και ο Ασπροπόταμος ο οποίος όπως-όπως κατρακύλησε προς τον νότο, πηδώντας ανάμεσα σε γκρεμούς και χαράδες, διασχίζοντας βουνά και λαγκάδια, παρασέρνοντας κάθε φυσικό και τεχνητό εμπόδιο στο δίαβα του, αναζητώντας εναγωνίως τα αδέρφια του.

Τόπος από πέτρα και νερό

Αυτόν τον τρόπο εφφύραν οι άνθρωποι αυτών των περιοχών για να μεταφέρουν στις επόμενες γενιές την βιωματική τους εμπειρία με το στοιχείο του νερού, με τον Άσπρο. Ατίθασος, πεντακάθαρος, να διασχίζει χαράδες και λαγκάδια, παρασέρνοντας κάθε εμπόδιο στο πέρασμά του. Από ένα σημείο του ρου του και έπειτα — στην γέφυρα του Κοράκου συγκλίνουν αρκετοί ιστορικοί και λαογράφοι — το όνομα του ποταμού αλλάζει σε Αχελώος. Η ιστορία των ανθρώπων του Ασπροποτάμου είναι σμιλευμένη από πέτρα και νερό, από τις βλαχόστρατες και τα περάσματά τους προς τους Καλαρρύτες και το Συρράκο, και την ταπεινότητα που απαιτούσε η ανάπτυξη των κοινοτήτων τους πλάι στις πηγές του μυθικού ποταμού.

Και όλα αυτά μέχρι στις μέρες μας. Όπου η βιωματική σύνδεση, η ταπεινότητα και ο σεβασμός προς τα νερά, αντικαταστάθηκαν από το θράσος, την απληστία και το κέρδος. Γιατί πώς αλλιώς να περιγράψεις τα σχέδια για μία σειρά μικρών υδροηλεκτρικών εργοστασίων σε ποτάμια και παραποτάμους της περιοχής; Πώς αλλιώς να περιγράψεις σχέδια που περιλαμβάνουν φράγματα λίγο πιο κάτω από τις πηγές του Αχελώου; Η ιστορία που θα σας διηγηθούμε παρακάτω είναι ο μύθος του κεφαλαίου — σε αντιδιαστολή με τον μύθο των ανθρώπων που εξιστορήσαμε παραπάνω — για το πώς λογαριάζει τη σχέση του με ένα κοινό αγαθό όπως το νερό. Μόνο που σε αυτόν τον μύθο εμφανίστηκαν άκαλεστοι και οι άνθρωποι του Ασπροποτάμου. Και η ιστορία παραμένει ημιτελής.

Στο Χαλίκι

Το 2011 η εταιρεία «Μαλλιόντα Ενεργειακή ΕΠΕ» θα λάβει άδεια παραγωγής από την ΡΑΕ για την κατασκευή μικρού υδροηλεκτρικού εργοστασίου 0,62MW, στο ρέμα Καπραλία, στο Χαλίκι Ασπροποτάμου. Βάσει της μελέτης περιβαλλοντικών επιπτώσεων, με τον αρχικό προϋπολογισμό του έργου να ανέρχεται σε 1,13 εκατομμύρια ευρώ, που εκπόνησε η εταιρεία, προβλέπεται η εκτροπή του νερού σε αγωγό μήκους σχεδόν 1 χλμ. προκειμένου να μεταφερθεί στο σημείο όπου θα κατασκευαστεί το υδροηλεκτρικό εργοστάσιο, διαπλάτυνση του υπάρχοντος δασικού όρου και διάνοιξη νέου μήκους 350 μέτρων, συμπεριλαμβανομένης μίας ιρλανδικής διάβασης (με τσιμεντόστρωση ή ασφαλτόστρωση) μέσα στο ρέμα Ιτιές για την προσπέλαση του. Στον χάρτη που συμπεριλαμβάνεται στην μελέτη φαίνεται ξεκάθαρα ότι το μικρό υδροηλεκτρικό σχεδιάζεται να κατασκευαστεί στο σημείο όπου ενώνονται τέσσερις από τις υδάτινες φλέβες του Λάκμου, των πηγών του Αχελώου. Το σημείο υδροληψίας του έργου θα είναι στη θέση «Ελατάκια», μία από

τις φυσικές βάρθρες που σχηματίζει το ρέμα Καπραλία, ένας τόπος μοναδικής ομορφιάς, τον οποίο οι ντόπιοι τα καλοκαίρια χρησιμοποιούν και για κολύμπι.

Οι αγοραπωλησίες της άδειας και η πρόθεση να ξεκινήσουν οι εργασίες

Για το έργο έχουν γνωμοδοτήσει αρνητικά ο Δήμος Καλαμπάκας (Μετεώρων σήμερα) το 2012, η Περιφέρεια Θεσσαλίας το 2017 και η τοπική κοινότητα του Χαλικιού. Κάτοικοι της περιοχής μας λένε ότι εκείνες τις εποχές οι νόμοι ήταν διαφορετικοί και έδιναν αποφασιστικές αρμοδιότητες στις τοπικές κοινότητες ή στους Δήμους, ενώ τώρα οι αποφάσεις τους έχουν μόνο γνωμοδοτικό χαρακτήρα. Τις οριστικές αποφάσεις τις λαμβάνει η Αποκεντρωμένη Διοίκηση στην Λάρισα. Η οποία το 2019 εξέδωσε απόφαση έγκρισης των περιβαλλοντικών όρων του έργου (ΑΕΠΟ) και το 2020 αυτό πήρε άδεια εγκατάστασης (άδεια δηλαδή για να ξεκινήσουν οι εργασίες). Το 2021 η εταιρεία «Μαλλιόντα» πουλάει την άδεια του έργου στην «Energy Production Μονοπρόσωπη ΙΚΕ», η οποία με την σειρά της θα την πουλήσει στην κρητική «Νικόλαος Πουλορινάκης-Γεωργία Ιερωνυμίδη ΟΕ». Το αφεντικό αυτής της τελευταίας εταιρείας είναι αυτό που θα επικοινωνήσει την άνοιξη του 2023 με τον πρόεδρο του Χαλικιού ενημερώνοντάς τον για την πρόθεση να ξεκινήσουν οι εργασίες. Κάπως έτσι οι κάτοικοι της περιοχής συνειδητοποιούν την κρισιμότητα της κατάστασης και προσφεύγουν στο ΣτΕ ζητώντας την ακύρωση της ΑΕΠΟ του 2019 και καταθέτοντας αίτηση προσωρινής αναστολής των έργων μέχρι να εκδικαστεί αυτή.

Τα 3 μέτρα διαφορά του γραφειοκρατικού κυκεώνα

Το βασικό επιχείρημα της αίτησης είναι ότι το σημείο υδροληψίας, τα «Ελατάκια», βρίσκονται εντός της ζώνης IIB του Εθνικού Πάρκου Τζουμέρκων, Περιστερίου και Χαράδρας Άραχθου, όπου σύμφωνα με προεδρικό διάταγμα του 2009 απαγορεύονται τέτοιου είδους έργα

καθώς η ζώνη αυτή χαρακτηρίζεται ως «Περιοχή διατήρησης τοπίου, οικοτόπων και ειδών Περιστερίου». Η εταιρεία από την μεριά της, ισχυρίζεται ότι, σε αντίθεση με τον χάρτη, το γραπτό κείμενο του προεδρικού διατάγματος που περιγράφει τις ζώνες του Εθνικού Πάρκου, δείχνει το σημείο υδροληψίας να είναι εντός της Ζώνης III, όπου επιτρέπονται οι εργασίες. Το επίμαχο απόσπασμα περιγραφής της Ζώνης σε εκείνο το γεωγραφικό σημείο έχει ως εξής: «051-452: Στρέφεται δυτικά και ανηφορίζει ακολουθώντας την κοίτη του ρέματος Καπραλίας έως την ισοϋψή των 1200μ.» (Εφημερίς της Κυβερνήσεως, φύλλο 49, 12 Φεβρουαρίου 2009, σελίδα 424). Για την εταιρεία, λοιπόν, παίζοντας με τα λόγια και όχι με τον χάρτη, ψάχνοντας τον... διάολο στις λεπτομέρειες, θεωρεί ότι αφού η υδροληψία της θα γίνει 3 μέτρα πιο χαμηλά από την αναφορά του κειμένου, όλα βαίνουν νομίμως και καμία καταστροφή του περιβάλλοντος δεν θα επέλθει.

Το καλοκαίρι του 2023 ο Οργανισμός Φυσικού Περιβάλλοντος και Κλιματικής Αλλαγής (ΟΦΥΠΕΚΑ), ένα επιστημονικό εργαλείο του υπουργείου Περιβάλλοντος, με επιστολή του στο ΣτΕ αναφέρει ότι μέρος του έργου βρίσκεται εντός προστατευόμενης περιοχής. Η εταιρεία εξακολουθεί να διατυπώνει αντιρρήσεις και την οριστική απόφαση καλείται να την πάρει το Τμήμα Προστατευόμενων Περιοχών της Διεύθυνσης Διαχείρισης Φυσικού Περιβάλλοντος και Βιοποικιλότητας. Η απόφασή του είναι υπέρ της εταιρείας και το ΣτΕ τον Απρίλιο του 2024 θα απορρίψει την αίτηση προσωρινής αναστολής του έργου. Τρεις μήνες μετά, το καλοκαίρι του 2024, ο ΟΦΥΠΕΚΑ θα προχωρήσει σε νέα τοπογραφική μελέτη υψηλών προδιαγραφών τα αποτελέσματα της οποίας καταλήγουν ότι το έργο έχει χωροθετηθεί εντός της Ζώνης IIB προστασίας και ζητά από την Αποκεντρωμένη Διοίκηση την ανάκληση της ΑΕΠΟ του 2019. Η Αποκεντρωμένη μέχρι σήμερα αρνείται να εκτελέσει το αίτημα υποστηρίζοντας ότι είναι αναρμόδια και ότι την όποια απόφαση πρέπει να την πάρει και πάλι το Τμήμα Προστατευόμενων Περιοχών.

Βάσει του νέου πορίσματος του ΟΦΥΠΕΚΑ οι κάτοικοι της περιοχής κατέθεσαν εκ νέου αίτηση αναστολής του έργου. Στις 27 Νοεμβρίου, όταν έκλεινε η ύλη του περιοδικού, εκδόκαστηκε στο ΣτΕ η αίτηση ακύρωσης του έργου που κατατέθηκε το 2023. Σύμφωνα με δημοσιογραφικές αναφορές η ετυμηγορία, βάσει των ρυθμών του Ε' τμήματος του ΣτΕ, δεν αναμένεται πριν το τέλος του 2025...

Από την γραφειοκρατία στην επαγρύπνηση και την άμεση δράση

Και ενώ οι υπηρεσίες μεθοδεύουν την καταστροφή του ρέματος μεταθέτοντας αναμεταξύ τους ευθύνες, λαμβάνουν αποφάσεις για το θέμα μέσα σε ένα απελπιστικά επιμηκυμένο γραφειοκρατικό χρόνο και αντιλαμβάνονται την προστασία του περιβάλλοντος με όρους ερμηνειών και παρερμηνειών, οι κάτοικοι της περιοχής βρίσκονται στο πόδι καθώς η εταιρεία του Πουλορινάκη έχει στείλει ενημερωτική επιστολή στον Δήμο Μετεώρων για την πρόθεση έναρξης των εργασιών της στις 12 Σεπτεμβρίου του 2024. Τρεις ημέρες πριν από τη συγκεκριμένη ημερομηνία κάτοικοι εντοπίζουν την μεταφορά κοντέινερ της εταιρείας προς το Χαλίκι το οποίο και ακινητοποιούν. Το βράδυ της 12ης Σεπτεμβρίου εντοπίζονται να κινούνται και πάλι προς το Χαλίκι, ένα αυτοκίνητο, ένα βαν και ένας εκσκαφέας από έναν δρόμο που συνδέει την περιοχή με το Ανήλιο Μετσόβου και ο οποίος δεν είναι ορατός από το χωριό. Οι κάτοικοι στήνουν μπλόκο, στο προπορευόμενο όχημα επιβαίνει ο ιδιοκτήτης της εταιρείας ο οποίος δίνει εντολή αναστροφής στον εκσκαφέα προτού γίνει αντιληπτός από τους κατοίκους, κάτι το οποίο όμως δεν προλαβαίνει να συμβεί. Ακινητοποιείται και καθώς στερείται των σχετικών νομιμοποιητικών εγγράφων για την κυκλοφορία του σφραγίζεται και κάποιες ημέρες αργότερα θα τον φορτώσει μεταφορική εταιρεία με προορισμό την Αθήνα.

Και στην Πολυθέα

Και ενώ όλα αυτά συμβαίνουν στο Χαλίκι, μία εβδομάδα μετά την προσπάθεια έναρξης των εργασιών στα «Ελατάκια», νταλίκες, και πάλι μεταμεσονύχτια, μεταφέρουν σωλήνες για το υδροηλεκτρικό εργοστάσιο που σχεδιάζεται να κατασκευαστεί στην τοποθεσία Μηλιά της Πολυθέας. Η αλήθεια είναι ότι η οργάνωση και η δημοσιοποίηση του αγώνα των κατοίκων στο Χαλίκι λειτούργησε και λειτουργεί ως παράδειγμα και για άλλα χωριά της περιοχής. Να αναζητήσουν πληροφορίες, να ενημερωθούν, να οργανωθούν, να αντιδράσουν. Έτσι λοιπόν και στην Πολυθέα οι κάτοικοι κινητοποιούνται μπροστά στην επικείμενη καταστροφή του ρέματος «Γιαννάκη» — παραπόταμου του Άσπρου από τον οποίο υδροδοτείται το χωριό — από την εταιρεία «ΤΝΜ Ηλέκτρα Ενεργειακή ΑΕ» με την κατασκευή μικρού υδροηλεκτρικού εργοστασίου 1,50MW (ένα έργο το οποίο έχει πάρει βεβαίωση παραγωγής από το 2021). Ενώ κάποιες πρώτες χωματοургικές εργασίες είχαν ξεκινήσει στο ρέμα, τον Οκτώβριο η εταιρεία κάλεσε σε εκ των υστέρων «συνάντηση ενημέρωσης» τους κατοίκους του χωριού στα Τρίκαλα. Μία ετεροχρονισμένη κίνηση του εργολάβου που προφανή σκοπό είχε να αποσυμπίεστούν οι αντιδράσεις των κατοίκων που ξεπηδούν πλέον σε όλα τα χωριά του Ασπροποτάμου και να δημιουργηθούν ρωγμές στο μέτωπο οργάνωσής τους. Γι' αυτόν τον λόγο άλλωστε αρχικά στην συνάντηση δεν έγιναν δεκτοί κάτοικοι από

άλλα χωριά της περιοχής οι οποίοι ήθελαν να παραστούν στην ενημέρωση.

Και στην Δέση

Ήδη και στην Δέση, ο Πολιτιστικός Σύλλογος του χωριού, σε συνεργασία με αυτούς των γειτονικών χωριών Αγ. Νικολάου και Δροσοχωρίου, οργανώνουν τις επόμενες κινήσεις τους καθώς και εκεί στα μέσα του Οκτώβρη ξεφορτώθηκαν υλικά για την κατασκευή μικρού υδροηλεκτρικού.

Ζωντανός Ασπροπόταμος

Το μέτωπο οργάνωσης των κατοίκων χτίζεται λιθαράκι με λιθαράκι, κάθε μέρα, με τους ανθρώπους από τα χωριά του Ασπροποτάμου που κουβαλούν τα κοινά βιώματα της νοτιάξης για τον τόπο τους, της αντίληψης του νερού ως κοινού και ελεύθερου αγαθού, του σεβασμού στη φύση που σφυρηλάτησε γενεές, της αδιαφορίας μέχρι σήμερα του κρατικού μηχανισμού για την αποκατάσταση της οδικής πρόσβασης στα χωριά της περιοχής, βασικής προϋπόθεσης για να παραμείνουν λειτουργικά. Όλα αυτά τα στοιχεία συμπυκνώνονται στην ίδρυση του συλλόγου «Ζωντανός Ασπροπόταμος», στον οποίο συμμετέχουν άνθρωποι από τα χωριά της περιοχής. Όπως μας συστήνονται και οι ίδιοι μέσα από τα λόγια τους: «Τα τελευταία χρόνια η ευρύτερη περιοχή του Ασπροποτάμου Τρικάλων υποβαθμίζεται με ραγδαίο ρυθμό. Η εγκατάλειψη της περιοχής και η υποχρηματοδότηση έργων υποδομής εντάθηκαν κατά την περίοδο της κρίσης στο πλαίσιο των πολιτικών λιτότητας, αλλά και ως συνέπεια της αυτοδιοικητικής μεταρρύθμισης του "Καλλικράτη" και της ένταξης της πρώην Διευρυμένης Κοινότητας Ασπροποτάμου στον αχανή Δήμο Μετεώρων.

Το φυσικό περιβάλλον της ορεινής αυτής περιοχής υφίσταται τις συνέπειες των ολοένα και πιο έντονων φαινομένων κλιματικής αλλαγής, όπως της πρόσφατης καταστροφικής περίπτωσης της κακοκαιρίας "Ντάνιελ" τον Σεπτέμβριο του 2023. Επιπλέον, απειλείται από βιομηχανικές εγκαταστάσεις παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας (ανεμογεννήτριες & υδροηλεκτρικά)

στις βουνοκορφές και στους παραπόταμους του Ασπροποτάμου, μολοντί μέρος της περιοχής ανήκει στον Εθνικό Κατάλογο του Ευρωπαϊκού Δικτύου NATURA 2000 ή/και βρίσκεται στο Γεωπάρκο Μετεώρων-Πύλης που έχει ενταχθεί στο Δίκτυο Παγκόσμιων Γεωπάρκων της UNESCO.

Αντίδοτο σε όλη αυτή την κατάσταση επιδιώκεται να αποτελέσει η δημιουργία ενός ενιαίου φορέα έρευνας, κοινωνικής δράσης και διεκδίκησης με όραμα την καλλιέργεια ενός σύγχρονου κοινού Ασπροποταμίτικου συλλογικού αφηγήματος. Με άξονες την ευαισθητοποίηση και ενεργοποίηση των πολιτών, μόνιμων και μη κατοίκων της περιοχής, την περαιτέρω εξοικείωσή τους με το ευρύτερο οικοσύστημα, την προστασία της χλωρίδας και της πανίδας, την αναβάθμιση της οικονομικής ζωής του τόπου και την κοινωνικοποίηση των Ασπροποταμιτών πέρα από τα στενά πλαίσια των επιμέρους χωριών τους».

Ο «Ζωντανός Ασπροπόταμος» έχει οργάνώσει ήδη κάποιες δημόσιες διαμαρτυρίες και συναντήσεις στην περιοχή, ενώ συμμετέχει και στις συνελεύσεις που καλούν οι σύλλογοι σε άλλα χωριά του Ασπροποτάμου. Καλεί τους ντόπιους να τον πλασιώσουν και να γίνουν ενεργά μέλη του, όχι μόνο στα χαρτιά αλλά και στις δράσεις που οργανώνει. Αυτός είναι ένας τρόπος για να παραμείνουν τα χωριά, οι άνθρωποι και το περιβάλλον του Ασπροποτάμου ζωντανά. Και αυτή θα είναι μία νίκη απέναντι στην σταθερή αδιαφορία του κρατικού μηχανισμού και τα καταστροφικά σχέδια που σκαρώνουν οι εργολαβικές εταιρείες για τα νερά της περιοχής.

► Διαβάστε

Ο Ασπροπόταμος στο χώρο και τον χρόνο. Πρακτικά 9ου συμποσίου ιστορίας-λαογραφίας και βλάχικης παραδοσιακής μουσικής και χορού, Φιλεκαπιδευτική Αδελφότητα Τζούρτζιας της Αθμανίας, Τρίκαλα, 2009.

► Κλικ

Ζωντανός Ασπροπόταμος, σελίδα facebook

Εγκλωβισμένοι στον ιστό των δικτύων της ηλεκτρικής ενέργειας

ΕΝΕΡΓΕΙΑ

Της Βάννας Σφακιανάκη

Το σύστημα μεταφοράς ηλεκτρικής ενέργειας

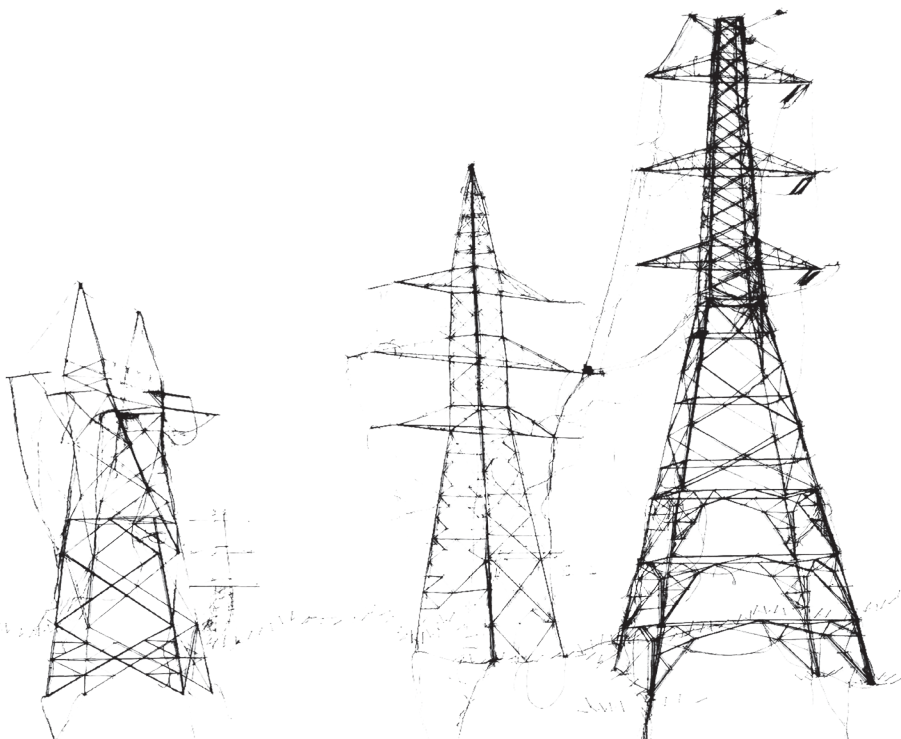
Μέχρι το 1950 υπήρχαν στην Ελλάδα μόνο τοπικά δίκτυα διανομής ηλεκτρικής ενέργειας ιδιωτικών εταιρειών παραγωγής που τροφοδοτούσαν τα αστικά κέντρα, αλλά δεν υπήρχε σύστημα μεταφοράς ηλεκτρικής ενέργειας που να συνδέει τα τοπικά δίκτυα διανομής μεταξύ τους.

«Το 1938 η χώρα μας πλήρωνε 1,4 δισεκατομμύρια δραχμές για να εισαγάγει 1,3 εκατομμύρια τόνους καύσιμα, βενζίνη, πετρέλαιο, κάρβουνο. [...] Από την ενέργεια που παράγονταν προπολεμικά στον τόπο μας από στερεά καύσιμα, έδινε 97% το ξένο κάρβουνο και μόλις 3% ο

ντόπιος λιγνίτης. Τα υγρά καύσιμα (πετρέλαιο, βενζίνη) εισάγονταν 100% από το εξωτερικό. Η ηλεκτρική ενέργεια παράγονταν κατά 95% από καύσιμα του εξωτερικού και κατά 5% μονάχα από ντόπιες πηγές ενέργειας (υδατοπτώσεις)».¹

«Με το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, το 1918, μόνο 21 πόλεις της χώρας διέθεταν εργοστάσια παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας. Στη νότια Ελλάδα (Παλαιά Ελλάδα) μόλις το 17,5% του πληθυσμού είχε πρόσβαση στην ηλεκτρική ενέργεια, ενώ από την Νέα Ελλάδα μόνο τρεις πόλεις διέθεταν εργοστάσια παραγωγής ηλεκτρικού ρεύματος: Η Θεσσαλονίκη, η Έδεσσα και η Βέροια».

Illustration, Debbie Smyth, Flickr

«Πριν από τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, το έτος 1939, υπήρχαν στην Ελλάδα 385 επιχειρήσεις παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας, από τις οποίες οι 338 βρισκόταν σε κωμοπόλεις και χωριά. Από αυτές 263 επιχειρήσεις ήταν ιδιωτικές με απλές άδειες, 54 ιδιωτικές με προνομιακή άδεια και 58 δημόσιες».

«Η τιμή του ηλεκτρικού ρεύματος στην Ελλάδα ήταν κατά μέσο όρο πολύ ακριβότερη (διπλάσια έως πενταπλάσια) από την μέση τιμή σε άλλες χώρες της Ευρώπης».

«Η συμμετοχή της Ελλάδας στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και η γερμανική κατοχή επιδείνωσαν τα προβλήματα της ελληνικής βιομηχανίας παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας. Μετά την απελευθέρωση λειτουργούσαν μόνο 120 επιχειρήσεις παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας. Η ηλεκτρική ενέργεια παραγόταν και αναλώνονταν κατά 85% στην περιοχή Αθηνών-Πειραιώς. Μεγάλες περιοχές της χώρας δεν είχαν πρόσβαση στο ηλεκτρικό ρεύμα ενώ το κόστος παραγωγής και, συνακόλουθα οι τιμές, παρουσίαζαν μεγάλες διαφορές από περιοχή σε περιοχή. Λόγω ελλείψεως δικτύου μεταφοράς τα περιθώρια για ορθολογική ανάπτυξη των μονάδων παραγωγής και μείωση του κόστους ήταν μικρά».

«Σε άλλες χώρες της Ευρώπης, όπως η Γαλλία και η Ιταλία, είχε επιλεγεί η εθνικοποίηση των επιχειρήσεων παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας και η ανάπτυξη εθνικού συστήματος μεταφοράς και διανομής της ηλεκτρικής ενέργειας, το οποίο να καλύπτει όλη την χώρα».

Το 1950 ιδρύθηκε η Δημόσια Επιχείρηση Ηλεκτρισμού (ΔΕΗ),² με σκοπό «την κατασκευήν και εκμετάλλευσιν υδροηλεκτρικών και θερμοληκτρικών εργοστασίων καθ' άπασαν την χώραν, την εγκατάστασιν εθνικού δικτύου προς μεταφοράν της παραγομένης ηλεκτρικής ενεργείας και την διάθεσιν αυτής».

Μέχρι το 1955 η ΔΕΗ είχε κατασκευάσει το ορυχείο και το θερμοληκτρικό εργοστάσιο στο Αλιβέρι, τα υδροηλεκτρικά εργοστάσια Άγρα, Λάδωνα και Λούρου, 21 υποσταθμούς δικτύων μεταφοράς, 1.125 χιλιόμετρα δικτύου μεταφοράς

Κατά την Eurelectric η Ευρώπη θα προσθέσει ως το 2030 με βάση το σχέδιο REPower EU περίπου:

- 50-60 εκατ. αντλίες θερμότητας,
- 65-70 εκατ. ηλεκτρικά οχήματα και
- πάνω από 600 γιγαβάτ νέων ΑΠΕ.

Το 70% της ισχύος αυτής θα συνδεθεί στο δίκτυο διανομής, εξ ου και η ανάγκη αναβάθμισής του. Προηγούμενη ανάλυση του συνδέσμου έδειξε ότι η Ε.Ε. δαπανά σήμερα 23 δισ. ευρώ ετησίως για το δίκτυο, ενώ θα πρέπει να φτάσει τα 38 δισ. το 2030 και τα 100 δισ. το 2050.¹³

Σύμφωνα με έρευνα της Rystad Energy, σε παγκόσμιο επίπεδο, απαιτούνται επενδύσεις ύψους 3,1 τρις. δολαρίων έως το τέλος της δεκαετίας, προκειμένου να επιτευχθεί ο κλιματικός στόχος για περιορισμό της υπερθέρμανσης στους 1,8 βαθμούς κελσίου.

Αναλυτικότερα, σε αυτό το σενάριο, θα χρειαστούν πρόσθετα 18 εκατ. κλμ. δικτύου, ώστε να υποστηριχθεί ο τρέχων ρυθμός διείσδυσης των ΑΠΕ και της ηλεκτροκίνησης. Έτσι, το συνολικό μήκος όλων των δικτύων ηλεκτρικής ενέργειας παγκοσμίως θα ανέλθει σε 104 εκατ. κλμ. το 2030 και θα επεκταθεί σε 140 εκατ. κλμ. το 2050, σχεδόν όσο απέχει η Γη από τον ήλιο (!).¹⁴

και 3.106 χιλιόμετρα δικτύου διανομής. Το 1955, ποσοστό 59,1% του πληθυσμού της χώρας είχε πρόσβαση στο ηλεκτρικό ρεύμα. Μέχρι το 1963 η ΔΕΗ είχε εξαγοράσει όλες σχεδόν τις ιδιωτικές επιχειρήσεις τόσο στην ηπειρωτική όσο και στην νησιωτική χώρα.

«Στο δεύτερο πενταετές πρόγραμμα της ΔΕΗ, κεντρική θέση είχε το θερμοληκτρικό εργοστάσιο στην Πτολεμαΐδα και η εκμετάλλευσή του λιγνίτη της περιοχής καθώς και η κατασκευή 900 χιλιομέτρων δικτύου μεταφοράς υψηλής τάσης και 6.000 χιλιομέτρων δικτύου διανομής χαμηλής τάσης».³

«Όλο και κάπου θα φυσάει...»

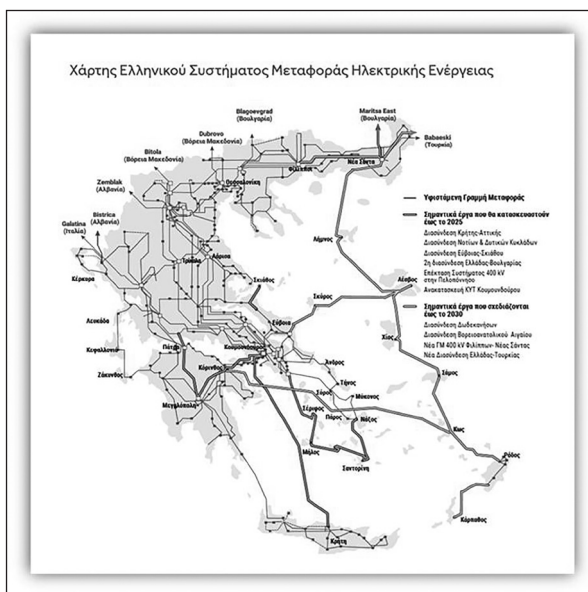
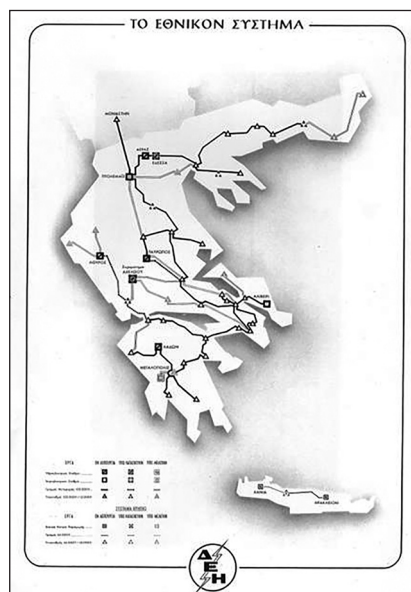
Το σύστημα μεταφοράς υψηλής και υπερυψηλής τάσης κατασκευάστηκε με σκοπό να συνδέσει σε ενιαίο σύστημα τα μεγάλα ενεργειακά κέντρα της Πτολεμαΐδας και της Μεγαλόπολης, τους μεγάλους υδροηλεκτρικούς σταθμούς και πολύ αργότερα, τις μεγάλες μονάδες φυσικού αερίου που συγκεντρώθηκαν, κυρίως, στη Βοιωτία,

το νέο ενεργειακό κέντρο της χώρας, για να τροφοδοτήσουν το μεγαλύτερο κέντρο κατανάλωσης, την Αττική.⁴ Πενήντα χρόνια (1950-2000) χρειάστηκαν για να δομηθεί ένας μεγάλος καθετοποιημένος οργανισμός, η ΔΕΗ, με τη σταδιακή εξαγορά όλων των, κατά τόπους, ιδιωτικών επιχειρήσεων παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας και την κατασκευή δικτύων μεταφοράς και διανομής ηλεκτρικής ενέργειας, έτσι ώστε να σταθεί δυνατόν να φτάσει αυτή σε κάθε γωνιά της χώρας, ακόμα και την πιο απομονωμένη. Χρειάστηκαν και πολύ σημαντικοί οικονομικοί πόροι από το υστέρημα μιας κοινωνίας που βίωνε την αποκατάσταση της οικονομίας στα δύσκολα μεταπολεμικά χρόνια και, στη συνέχεια, δεκαετίες πολιτικών λιτότητας. Στο τέλος αυτής της διαδρομής, όταν οι τιμές της ηλεκτρικής ενέργειας στη χώρα μας ήταν οι χαμηλότερες στην Ευρώπη, ξεκίνησε μια αντίστροφη διαδικασία, αυτή της «απελευθέρωσης» της αγοράς ενέργειας.⁵

Το σύστημα μεταφοράς υψηλής και υπερυψηλής τάσης αποδείχθηκε ακατάλληλο για να

συνδέσει τις μονάδες αιολικών και φωτοβολταϊκών που άρχισαν να ξεφυτρώνουν μετά από το 2000. Η διεσπαρμένη παραγωγή βαφτίστηκε «αποκεντρωμένη παραγωγή» και «ενεργειακή δημοκρατία». Όμως, όπως εξηγεί ο Ντέιβιντ Χάρβεϊ,⁶ «επιδιώκοντας τη χίμαιρα της καθαρής αποκέντρωσης υπάρχει μεγάλη πιθανότητα να ανοίξουμε το δρόμο σε ένα κρυμμένο συγκεντρωτικό μονοπωλιακό έλεγχο», όπως και πραγματικά συνέβη. Με την επέκταση των γραμμών μεταφοράς ηλεκτρικής ενέργειας, λόγω της υποχρέωσης των Διαχειριστών των δικτύων να ικανοποιούν όλους όσους ζητούν τη σύνδεσή τους στα δίκτυα σε θέσεις που οι ίδιοι επιλέγουν, με κριτήριο το αιολικό και ηλιακό δυναμικό, αποκεντρώθηκε και πολλαπλασιάστηκε η περιβαλλοντική ζημιά.

Τα πρώτα χρόνια μετά το 2000 ακουγόταν συχνά ότι χρειάζονται πολλά έργα αιολικών και φωτοβολταϊκών γιατί «όλο και κάπου θα φυσάει, όλο και κάπου θα υπάρχει ηλιακάδα, όταν σε άλλες περιοχές δεν θα φυσάει ή δεν θα λιάζει». Στην πορεία έγινε κατανοητό ότι

| Αριστερά, το Ελληνικό Σύστημα Μεταφοράς το 1960. Δεξιά, το Ελληνικό Σύστημα Μεταφοράς σήμερα.

τα πολλά έργα «χρειάζονταν» επειδή ο «συντελεστής φόρτισης» τους είναι πολύ χαμηλός σε σχέση με άλλες μονάδες παραγωγής ενέργειας.⁷ Αλλά και ότι οι αιολικοί και φωτοβολταϊκοί σταθμοί δεν καταργούν τις συμβατικές μονάδες (μονάδες βάσης), για να υπάρχει σταθερή και εξασφαλισμένη απόκριση στη ζήτηση ηλεκτρικής ενέργειας όταν οι μονάδες ΑΠΕ δεν λειτουργούν.

Οι πανευρωπαϊκοί στόχοι για την παραγωγή «πράσινης» ηλεκτρικής ενέργειας καθορίζονται όλο και υψηλότεροι, με διάφορες αιτιολογίες: τις αυξημένες ανάγκες των κέντρων δεδομένων και της τεχνητής νοημοσύνης, του εξηλεκτρισμού της θέρμανσης και των μεταφορών, της παραγωγής «πράσινου» υδρογόνου κ.τ.λ.. Και οι μονάδες, ανανεώσιμων πηγών και συμβατικές, πολλαπλασιάζονται. Και οι διαχειριστές των συστημάτων μεταφοράς και των δικτύων διανομής τρέχουν να κατασκευάσουν νέες γραμμές και δίκτυα.

Οι παγκόσμιες δαπάνες για τις επενδύσεις στα ηλεκτρικά δίκτυα θα ξεπεράσουν τις δαπάνες για τις ΑΠΕ, προκειμένου να επιτευχθούν οι κλιματικοί στόχοι του 2050, σύμφωνα με νέα έκθεση του BNEF.⁸ Στη χώρα μας, όμως, ενώ «παράγουμε περισσότερη ενέργεια από όση μπορούμε να καταναλώσουμε», «ενώ η διαθεσιμότητα του ηλεκτρικού δικτύου έχει εξαντληθεί και έχει ήδη προεξοφληθεί η οποιαδήποτε δυνατή επέκτασή του» και ενώ γίνονται περικοπές ενέργειας επειδή η ηλεκτρική ενέργεια που παράγεται δεν μπορεί να καταναλωθεί, η κυβέρνηση απαντάει δια της υφυπουργού Ενέργειας ότι «...ο Διαχειριστής δεν μπορεί να σταματήσει να υποδέχεται αιτήσεις για οριστικές προσφορές όρων σύνδεσης καθώς αυτό δεν αποτελεί λύση στο διαπιστωμένο πρόβλημα της διαθεσιμότητας του ηλεκτρικού χώρου, αντιθέτως προκαλεί παρενέργειες στην ίδια τη λειτουργία της αγοράς».⁹ Η αγορά πάλι, διαμορφώνεται με την πολιτική της υπερ-αδειοδότησης, της υπερ-ανάπτυξης και τον πρωταθλητισμό στην εγκατάσταση ενεργειακών έργων,¹⁰

με την Ελλάδα να γίνεται ηγέτιδα χώρα στην κατάληψη γης από φωτοβολταϊκούς σταθμούς.¹¹

Σήμερα ο Διαχειριστής Μεταφοράς Ηλεκτρικής Ενέργειας (ΑΔΜΗΕ) διαφημίζει στον ιστότοπό του ότι διαθέτει 23 κέντρα υπερυψηλής τάσης (ΚΥΤ), 378 Υποσταθμούς, 1.559 κλμ. υποβρύχια και υπόγεια καλώδια, 11.850 κλμ. ενσέρειες γραμμές και ότι προγραμματίζει επενδύσεις ως το 2030 ύψους 5 δισ. ευρώ,¹² που βέβαια θα πληρωθούν από την κοινωνία. Παράλληλα αντιμετωπίζει έντονες κοινωνικές αντιδράσεις για τις επεκτάσεις αυτές (Αττική, Μονεμβασία, Καλάβρυτα, Κρήτη και αλλού).

Σημειώσεις

1. Δημ. Μπάτση, *Η βαρεία βιομηχανία στην Ελλάδα*, Κέερος, Όγδοη έκδοση, σελ. 41-42.
2. Με το νόμο 1468/1950.
3. Θεόδωρος Λύτρας, *Η απελευθέρωση της αγοράς ηλεκτρικής ενέργειας και η σύμβαση προμήθειας*, από το διαδίκτυο.
4. Βοιωτία, το νέο ενεργειακό κέντρο της χώρας, vannasfakianaki.gr
5. «Καλό» και «κακό» μονοπώλια στην αγορά της ηλεκτρικής ενέργειας, vannasfakianaki.gr
6. Ντέιβιντ Χάρβεϊ, *Δεκαεπτά αντιφάσεις και το τέλος του καπιταλισμού*, εκδόσεις Μεταίχμιο, 2015
7. Ο «συντελεστής φόρτισης» είναι ο λόγος της πραγματικής παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας κατά τη διάρκεια μιας δεδομένης χρονικής περιόδου προς τη θεωρητική μέγιστη παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας κατά την ίδια περίοδο. Η θεωρητική μέγιστη παραγωγή ενέργειας μιας δεδομένης εγκατάστασης ορίζεται ως εκείνη που αντιστοιχεί στη συνεχή λειτουργία της σε πλήρη ονομαστική ισχύ κατά τη διάρκεια της σχετικής περιόδου. Capacity factor, en.wikipedia.org
8. BNEF: Οι επενδύσεις στα ηλεκτρικά δίκτυα θα πρέπει να ξεπεράσουν τις δαπάνες για τις ΑΠΕ, energypress.gr
9. ΑΠΕ: Παράγουμε περισσότερη ενέργεια από όση μπορούμε να καταναλώσουμε, newmoney.gr
10. Υπερ-αδειοδότηση, υπερ-ανάπτυξη και πρωταθλητισμός στην εγκατάσταση έργων ΑΠΕ, vannasfakianaki.gr
11. Ηγέτιδα στην κατάληψη γης από φωτοβολταϊκούς σταθμούς η Ελλάδα, vannasfakianaki.gr
12. admie.gr
13. Eurelectric: Οι επενδύσεις στα δίκτυα διανομής πρέπει να αυξηθούν κατά 7 δις ετησίως στην Ευρώπη, energypress.gr
14. Rystad Energy: Τα ηλεκτρικά δίκτυα απαιτούν επενδύσεις 3,1 τρις. δολαρίων έως το 2030, energypress.gr

ΧΑΡΤΗΣ

Του Βασίλη Μαμούρη

Τα Άγραφα δεν μπορούσαν να λείπουν από την προσπάθεια απεικόνισης των υπέροχων Ελληνικών βουνών. Λόγο της μεγάλης τους έκτασης κανονικά θα χρειάζονταν τρία τουλάχιστον σχέδια. Η απεικόνιση όμως συνολικά της οροσειράς ήταν μια πρόκληση. Για να φανεί η υπέροχη μορφολογία της αλλά και να αναδειχθεί συνολικά η περιοχή και να γίνει πιο «προσιτή», όχι μόνο στον ορειβάτη, αλλά και στον απλό επισκέπτη. Αφού επέλεξα λοιπόν, την καλύτερη για μένα, γωνία απεικόνισης, ξεκίνησα όπως και με άλλα βουνά, με την «εικόνα που έχω στο μυαλό» και τη χρήση τοπογραφικών χαρτών, σε ένα πρώτο σχέδιο με τα ποτάμια, τα μεγάλα ρέματα και τις βασικές κορυφογραμμές. Στη συνέχεια προχώρησα στην πιο λεπτομερειακή σχεδίαση των μικρότερων ρεμάτων και των κορυφογραμμών, χρησιμοποιώντας σχέδια και φωτογραφίες από επισκέψεις μου στην περιοχή. Σε αυτό το σημείο, και παρόλο που ανέτρεξα και σε χάρτες και φωτογραφίες από το ίντερνετ, η σχεδίαση όλων αυτών των κορυφών ήταν μια πραγματικά πολύ δύσκολη υπόθεση...Τα πράγματα δυσκόλεψαν και άλλο όταν μετά το χρώμα του δάσους και της αλπικής ζώνης έπρεπε να προσθέσω δρόμους και χωριά. Πολλά χωριά και ακόμα περισσότεροι οικισμοί και μεγάλη η προσπάθεια να μπουν όλα στο σχέδιο. Σίγουρα δεν μπόρεσαν όλες οι ονομασίες, όπως και όλων των κορυφών και τοποθεσιών, για να μην γεμίσει το σχέδιο με γράμματα. Επίσης ακόμα και τώρα είμαι σίγουρος ότι κάτι έχω παραλείψει παρ' όλη την προσπάθεια. Έστω κι έτσι, νομίζω ότι το πανοραμικό έφτασε σε ένα καλό επίπεδο, για να βοηθήσει τον επισκέπτη να γνωρίσει την περιοχή και τα Άγραφα. Για να τα αγαπήσει και να παλέψει μαζί με τους ντόπιους για την προστασία της υπέροχης φύσης τους που απειλείται από κάθε λογής «επενδύτες»...

ΑΓΡΑΦΑ

ΕΡΕΥΝΑ

Το αλάτι της θεσσαλικής γης

Του Βαγγέλη Τσέτσα

Ήταν ένα από εκείνα τα πρωινά στον θεσσαλικό κάμπο που ο αέρας κολλούσε πάνω σου, η υγρασία ήταν τόσο πηχτή που την έτρωγες με το κουτάλι και αλαφιασμένα κουνούπια χάραζαν ξέφρενες πορείες πάνω στο σώμα. Μία ομάδα ανθρώπων, χωμένη μέσα στα στραπατσαρισμένα από τις πρόσφατες πλημμύρες αναχώματα του Πηνειού, λίγα χιλιόμετρα έξω από την Λάρισα, περιεργαζόταν το τοπίο και κρατούσε σημειώσεις, μάλλον κατά νου. Σημειώσεις υδραυλικής, μηχανικής αλλά και της τοπικής υποκουλτούρας, που εκείνη τη στιγμή συμπυκνωνόταν στα αυθαίρετα σκυλαδίκια που έστεκαν μπροστά τους, μέσα στην κοίτη του ποταμού. Είμαστε στα τέλη του Σεπτέμβρη, η λάσπη ακόμα φρέσκια σε πόλεις, χωριά και χωράφια από το πέρασμα του Daniel, και είναι μία από τις επιτόπιες ξεναγήσεις μίας ομάδας Ολλανδών οι οποίοι είχαν παρουσιαστεί από τον πρωθυπουργό λίγες ημέρες νωρίτερα με περγαμηνές σωτήρα για την Θεσσαλία.

Στις 4 Σεπτεμβρίου του 2023 ξεκίνησε η εκδήλωση των πλημμυρικών φαινομένων του Daniel. Πέντε ημέρες αργότερα, η Θεσσαλία μετρούσε 17 νεκρούς, λασπωμένα σπίτια, κατεστραμμένες υποδομές. Μία εβδομάδα πιο μετά, ενώ (δεν) εξοικειωνόμαστε με τον απρόσκλητο επισκέπτη μας με το κινηματογραφικό όνομα «ωμέγα εμποδιστής», μία άλλη πληροφορία θα κινητοποιήσει το συλλογικό φανταστικό με όρους λύτρωσης: μία ολλανδική εταιρεία, η HVA International, έχει έρθει ύστερα από πρόσκληση του πρωθυπουργού με σκοπό να αναλάβει την αντιπλημμυρική θωράκιση της Θεσσαλίας. Προβάλλεται η εμπειρία της στο πεδίο, η οποία ενισχύεται από αυτήν την κρατιά ασύριστη νεοελληνική πεποίθηση ότι «ο ξένος ξέρει καλύτερα». Η συνέχεια, όταν θα αρχίσει να γίνεται εμφανές ποιο είναι το πεδίο της εμπειρίας της, δεν θα είναι ανάλογη.

Η διαχείριση του νερού στην Ολλανδία

Η Ολλανδία είναι μία χώρα όπου το 1/4 της έκτασής της βρίσκεται κάτω από το επίπεδο της θάλασσας. Ένα πλήθος από λίμνες, ποτάμια και κανάλια επιτρέπει τη διείσδυση του νερού της Βόρειας Θάλασσας σε μεγάλη έκταση της χώρας. Μία πλημμύρα του 1953 που άφησε πίσω της 1.800 νεκρούς οδήγησε στη δημιουργία μίας

επιτροπής η οποία θα ασχολούνταν με τη διαχείριση του νερού στα πολλαπλά «δέλτα» της χώρας. Το Deltaworks, όπως ονομάστηκε, αποτέλεσε ένα από τα μεγαλύτερα στον κόσμο προγράμματα διαχείρισης του νερού μέσω της υδραυλικής μηχανικής. Ολοκληρώθηκε σταδιακά μέσα σε 43 χρόνια και περιλαμβάνει 13 βασικά φράγματα και μία σειρά δευτερευόντων φραγμάτων, υδατοφρακτών και αναχωμάτων. Τα φράγματα έχουν συνολικό μήκος 30 κλμ. και ρυθμιζόμενες πύλες που επιτρέπουν υπό κανονικές συνθήκες το θαλασσινό νερό να εισχωρεί στα κανάλια και στα ποτάμια, ενώ κλείνουν όταν προβλέπεται άνοδος της στάθμης της θάλασσας πάνω από τα 3 μέτρα. Όπως είναι φυσικό ένα τέτοιο πρότζεκτ, κόστους 5 δισ. ευρώ και απλωμένο χρονικά σε βάθος δεκαετιών, δημιούργησε έναν τεράστιο κύκλο εργασιών με πολλές και διαφορετικές εταιρείες να εμπλέκονται. Με βιογραφικό την εμπλοκή της σε αυτό το έργο διαχείρισης του νερού, χωρίς να αναφέρεται ωστόσο σε ποιο συγκεκριμένο κομμάτι του πρότζεκτ ενεπλάκη, παρουσιάστηκε από το ελληνικό κράτος η ολλανδική εταιρεία HVA International.

Μία αποικιακή εταιρεία

Η ίδια η HVA ωστόσο συστήνεται ως μία εταιρεία ανάπτυξης μεγάλων υποτροπικών έργων

γεωργίας και διαχείρισης περιουσιακών στοιχείων. Στον διαδικτυακό της ιστότοπο εμφανίζεται ένας παγκόσμιος χάρτης με πολλές μικρές κουκίδες επάνω του που δείχνουν τις επενδύσεις της εταιρείας, σχεδόν αποκλειστικά σε χώρες της Λατινικής Αμερικής, της Αφρικής και την νοτιοανατολικής Ασίας. Καμία περαιτέρω πληροφορία δεν παρέχεται. Τα γεωγραφικά συμφραζόμενα, ωστόσο, είναι ξεκάθαρα. Μία εμπορική εταιρεία, γέννημα της ολλανδικής αποικιοκρατίας, με έτος ίδρυσης το 1879, η οποία το 1939 είχε φτάσει να είναι από τις μεγαλύτερες αποικιακές εταιρείες στον κόσμο, με περίπου 200.000 εργαζόμενους σε φυτείες και ορυχεία. Στον λακωνικό ιστότοπο της εταιρείας διαβάζω μία δημόσια δήλωσή της ότι ουδέποτε ενεπλάκη με οποιοδήποτε τρόπο στην αποικιοκρατική πρακτική της δουλείας, την οποία η ολλανδική κυβέρνηση είχε καταργήσει σταδιακά μέχρι το 1870, κάποια χρόνια δηλαδή πριν την ίδρυση της HVA. Το δουλεμπόριο ωστόσο αποτελεί μία στιγμή της ιστορίας της αποικιοκρατίας. Ο διαχωρισμός των αποικιοκρατούμενων χωρών σε παραγωγικές ζώνες, οι ακραίες συνθήκες φτώχειας και η καταναγκαστική εργασία ανηλίκων και ενήλικων αποτέλεσαν τον κορμό των συστημάτων οικονομικής εκμετάλλευσης που έστησαν οι αποικιακές χώρες στην Αφρική και στην Ασία. Η δήλωση αποκήρυξης της δουλείας συνοδεύεται από μία ασπρόμαυρη φωτογραφία της βασίλισσας της Ολλανδίας Τζουλιάνα, η οποία επισκέπτεται το 1969 ένα νοσοκομείο που έχει κατασκευάσει η HVA στο Wonji της Αιθιοπίας. Κατά διαβολική σύμπτωση με την φωτογραφία που κοιτάω, η οργάνωση Fluoride Action Network (FAN), που ασχολείται με την τοξικότητα της φθορίωσης του νερού, έχει καταγγείλει ότι την δεκαετία του '50 η HVA είχε δημιουργήσει τρία εργοστάσια ζάχαρης στην Αιθιοπία, οι εργάτες των οποίων δεν γνώριζαν για την ύπαρξη περίσσειας φθορίου στο πόσιμο νερό τους. Σε αντίθεση φυσικά με την διοίκηση και τους Ολλανδούς αποικιοκράτες οι οποίοι είχαν το δικό τους ασφαλές πόσιμο νερό. Για 17

χρόνια οι εργάτες και ο πληθυσμός της περιοχής έπιναν από αυτό, με αποτέλεσμα τέσσερες γενεές μέχρι σήμερα να επηρεάζονται από οδοντική και σκελετική φθορίωση η οποία προκαλεί παραμορφώσεις και αναπηρίες. Μέχρι σήμερα η HVA International αρνείται να παραδέχτεί την ευθύνη της. Στον ιστότοπο η εταιρεία διαβεβαιώνει για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και την φροντίδα των εργαζομένων στις φυτείες.

Μία αγροτοβιομηχανική εταιρεία

Φτάνοντας στο σήμερα, με τις πληροφορίες που παρέχει η ίδια η HVA να είναι φειδωλές, προσπάθησα να σκιαγραφήσω τον κύκλο εργασιών της εταιρείας μέσα από τα βιογραφικά των στελεχών της που είναι δημοσιευμένα στο LinkedIn. Αυτά τα βιογραφικά αναφέρονται σε εμπειρίες και προϋπηρεσίες που κινούνται στο φάσμα του τραπεζικού τομέα και των κεφαλαιαγορών, της δημιουργίας βιώσιμων επιχειρηματικών μοντέλων, στις ξένες επενδύσεις και στο εμπόριο, στη βιομηχανία παραγωγής τροφίμων και στη διαχείριση μεγάλης κλίμακας γαλακτοκομικών επιχειρήσεων. Ο επιχειρηματικός προσανατολισμός της εταιρείας, όπως αυτός κατατίθεται μέσα από τα βιογραφικά των διευθυντικών της στελεχών, στερείται οποιασδήποτε κατεύθυνσης στη διαχείριση του νερού και γενικότερα έργων υδραυλικής μηχανικής. Πώς και γιατί, λοιπόν, μία αγροτοβιομηχανική εταιρεία βρέθηκε να έχει αναλάβει να εκπονήσει ένα master plan για την αντιπλημμυρική θωράκιση και τη διαχείριση των νερών στον θεσσαλικό κάμπο;

CEO με πολιτικές δισυσυνοχές

Σίγουρα δεν μπορώ να παρακάμψω μία εκτεταμένη κριτική που έχει διατυπωθεί δημόσια και η οποία επιχειρεί να δώσει απάντηση σε αυτό το ερώτημα μέσα από ένα σχήμα ανάλυσης στον πυρήνα του οποίου βρίσκεται το προσοδικό κράτος και ένας καλά οργανωμένος και διαπλεκόμενος κομματικός μηχανισμός. Ο διευθύνων σύμβουλος της HVA, Μιλιτιάδης Γκουζούρης,

και οι πολιτικές του διασυνδέσεις με την ΝΔ, αποτελούν την πρώτη ύλη αυτής της κριτικής. Θα διατελέσει σύμβουλος του υπουργού Αγροτικής Ανάπτυξης Αθ. Τσαυτάρη κατά την περίοδο 2012-2014 και σύμβουλος του Οργανισμού Αστικών Συγκοινωνιών Αθήνας (ΟΑΣΑ) την περίοδο 2013-2015. Ένα ακόμη ελληνικό όνομα με αντίστοιχες διασυνδέσεις εμπλέκεται στην ιστορία. Είναι αυτό του Γρηγόρη Δημητριάδη. Ο Δημητριάδης έχει διατελέσει πρόεδρος και διευθύνων σύμβουλος του ΟΑΣΑ την περίοδο 2013-2015, με υφιστάμενό του τότε τον Γκουζούρη. Λίγα χρόνια αργότερα, οι θέσεις θα έρθουν τούμπαλιν και ο Δημητριάδης θα διατελέσει εκτελεστικός αντιπρόεδρος της HVA την περίοδο 2018-2019, με τον Γκουζούρη να είναι ιεραρχικά προϊστάμενός του. Ο Γρ. Δημητριάδης σήμερα είναι διευθύνων σύμβουλος του «Υπερταμείου».

Μπορεί το παραπάνω πλέγμα να εξηγήσει την επιλογή της συγκεκριμένης εταιρείας για τη διαχείριση των νερών στην Θεσσαλία; Θα αφήσω να δώσετε εσείς τις απαντήσεις που σας ακούγονται ίσως πιο οικίες βάσει της ελληνικής εμπειρίας. Να προσθέσω μόνο ότι στο πλαίσιο της έρευνας απευθύνθηκαν και σε ανθρώπους που εμπλέκονται σε θέματα διαχείρισης του νερού στην Ολλανδία και έχουν μία εικόνα της «πιάτσας» στην χώρα, στους οποίους η HVA ήταν άγνωστη σαν όνομα.

Η αρχική διαρροή

Ήταν μία πρώιμη φθινοπωρινή Κυριακή του Νοέμβρη και αντάλλασα την πρώτη καλημέρα με τον περιπετρά στην πλατεία Γιολδόση. Ένα από τα, λίγα στην πόλη, εναπομείναντα σημεία πώλησης εφημερίδων, ήξερε γιατί είμαι εκεί πριν ακόμα ανοίξω το στόμα. Με το βλέμμα μου έδειξε το πρωτοσέλιδο της *Καθημερινής*: *Ανοίξτε τα ποτάμια, ξεχάστε τα φράγματα*, έλεγε ο υπέρτιτλος. Ο υπότιτλος εξηγούσε: *Τί προτείνουν οι Ολλανδοί για την αναγέννηση του κάμπου*. Ήταν η πρώτη διαρροή των προτάσεων που κατέθεσε η HVA προς την κυβέρνηση σχετικά με την

Θεσσαλία. Αναφερόταν στις ανθρωπογενείς παρεμβάσεις στα ποτάμια και τον περιορισμό της κοίτης και των πλημμυρικών τους ζωνών, στην ανάγκη ενός κεντρικού συντονισμού όλων των κατακερματισμένων υπηρεσιών που έχουν αρμοδιότητες στη διαχείριση του νερού και στην απουσία ενός 24ωρου συστήματος έγκαιρης προειδοποίησης για πλημμυρικά φαινόμενα. Οι Ολλανδοί βέβαια δεν έλεγαν τίποτα διαφορετικό από αυτά που έχουν διατυπώσει εδώ και χρόνια διάφοροι επιστήμονες και πανεπιστημιακά εργαστήρια σχετικά με τα αδύνατα σημεία της διαχείρισης του νερού στον κάμπο. Απλά δεν έχουν γίνει ποτέ πρωτοσέλιδο.

Θυμήθηκα τον Νικήτα Μυλόπουλο, ο οποίος την περασμένη άνοιξη μου μιλούσε για το θέμα του συστήματος έγκαιρης προειδοποίησης και τις προτάσεις που (ξανα)κατέθεσε μετά τον Ιανό το Εργαστήριο Υδρολογίας και Ανάλυσης Υδατικών Συστημάτων του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, στον Βόλο, του οποίου είναι διευθυντής.¹ Μιλώ με τον Θάνο Γιαννακάκη, περιβαλλοντολόγο και συντονιστή δράσεων του World Wildlife Fund (WWF) για λύσεις από την φύση, ο οποίος δεν μιλάει γενικά και αόριστα. Βάζει στη συζήτηση μία πολύ συγκεκριμένη πρόταση που έχει καταθέσει η οργάνωση για τον ποταμό Καλέντζη στο πλαίσιο της έκθεσης «Rivers2Restore», η οποία αναφέρεται σε μετακίνηση αναχωμάτων, διαπλάτυνση της κοίτης των ποταμών και δημιουργία πλημμυρικών ζωνών. Ο Κωνσταντίνος Σούλης, ιδάκτορας γεωπονικών επιστημών του Γεωπονικού

1. Διαβάστε και μία ανάλυση του διευθυντή της EMY Θ. Κολυδά, τον Σεπτέμβριο του 2023, ο οποίος αναφέρεται επίσης στην απουσία ενός εθνικού μοντέλου έγκαιρης προειδοποίησης και πρόγνωσης πλημμυρικών φαινομένων. Η EMY αξιοποιεί στοιχεία από το αντίστοιχο ευρωπαϊκό σύστημα (EFAS) το οποίο όμως δεν μπορεί να μεριερίχει τις ιδιαιτερότητες της κάθε χώρας. *Πλημμύρες. Επιστημονικά εργαλεία και ανασύνταξη φορέων σε συστήματα υδρολογικού κινδύνου. Η περίπτωση του EFAS*, 8/9/2023, ανάκτηση από kolydas.eu

| Φωτό / Βασίλης Νταόπουλος, @vasilis.nt14

Πανεπιστημίου Αθηνών με αντικείμενα την γεωπληροφορική, την υδρολογία και τη διαχείριση υδάτινων πόρων, μου λέει ότι «δεν μας λείπουν τα σχέδια στην πραγματικότητα. Αν πήγαινε κάποιος σε ένα οποιοδήποτε πανεπιστήμιο ή ερευνητικό κέντρο και έπιανε τους ανθρώπους και τους έλεγε πείτε μερικές απόψεις για το τί πρέπει να γίνει, αντίστοιχα ένα σχέδιο θα έφτιαχναν και αυτοί. Μας λείπει η πραγματική μελέτη και η πραγματική δουλειά με τον κόσμο που είναι εκεί. Γιατί τα σχέδια είναι καλά, αλλά όταν πας να τα εφαρμόσεις μπορείς;». Ένα καίριο ερώτημα για το οποίο θα προσπαθήσω να αναζητήσω απάντηση παρακάτω.

Το τελικό master plan

Τέσσερις μήνες μετά, άνοιξη πια, η HVA θα καταθέσει το τελικό της master plan για την Θεσσαλία, το οποίο θα τεθεί σε δημόσια διαβούλευση. 397 σελίδες, γραμμένες στην αγγλική, προφανώς αποκλείουν τεχνικά και γλωσσικά τον τοπικό πληθυσμό, τους αγρότες και τις αγρότισσες, όσους και όσες δεν έχουν εξοικείωση με την γλώσσα. Η περίοδος της διαβούλευσης ορίζεται σχεδόν για έναν μήνα. Το πλάνο αναφέρεται σε χιλιόμετρα ενισχυμένων αναχωμάτων, μεγάλα φράγματα, εκτροπή του

Αχελώου, μετακινήσεις οικισμών, δημιουργία πλημμυρικών ζωνών και αλλαγή καλλιεργειών. Η κοστολόγησή του ανέρχεται στα 4,5 δισ. Ευρώ. Την ίδια στιγμή, ένα κεφάλαιο του master plan, αυτό το οποίο αφορά την ίδρυση ιδιωτικού οργανισμού διαχείρισης των υδάτων της Θεσσαλίας, διαμορφώνεται σε νομοσχέδιο και βγαίνει σε ξεχωριστή παράλληλη διαβούλευση για μία εβδομάδα. Δύο ημέρες μετά το πέρας της προθεσμίας, θα κατατεθεί (και θα ψηφιστεί) στην βουλή.

Και μία συνέντευξη ουσίας

Τρεις ημέρες αφού έχει λήξει η δημόσια διαβούλευση του master plan, ο διευθύνων σύμβουλος της HVA Μ. Γκουζούρης δίνει συνέντευξη στο money review, μία ψηφιακή έκδοση, οικονομική και επιχειρηματική, της Καθημερινής.² Σε αυτήν αναφέρεται στο βασικό αντικείμενο της εταιρείας, παρουσιάζοντας τις πρακτικές της σε άλλες περιοχές του πλανήτη, στην Ασία και στην Αφρική, καταθέτοντας αντίστοιχες προοπτικές και για την Θεσσαλία. Ενοίκιαση της γης για 50 έως 100 χρόνια, βιομηχανικού τύπου καλλιέργειες και καθορισμός των ειδών τους βάσει της παγκόσμιας αγοράς και των συμβολαίων που θα κλείνει η εταιρεία, δημιουργία εργοστασίων

επεξεργασίας των προϊόντων της. Ζητάει από το κράτος να αναλάβει το μεγαλύτερο κόστος του σχεδίου που αφορά τις υποδομές διαχείρισης του νερού,³ υπόσχεται επένδυση 500 εκ. ευρώ από τη μεριά της και την προσέλκυση άλλων 500 εκ. ευρώ από επενδύσεις ιδιωτικών κεφαλαίων.

Χώμα και νερό

Ο Μ. Γκουζούρης περιγράφει με ποιον τρόπο δουλεύει η εταιρεία του στις χώρες όπου επενδύει. «Φροντίζουμε αυτές οι περιοχές να είναι στεγνές, να έχουν αρδευτικά κανάλια, να δημιουργηθούν τα εργοστάσια που επεξεργάζονται τα προϊόντα, καθώς επίσης και οι υποδομές που απαιτούνται». Αυτό είναι το πλάνο και για τον θεσσαλικό κάμπο. Η HVA ήρθε στην Θεσσαλία για να σχεδιάσει μία αντιπλημμυρική θωράκισή για τους ανθρώπους, τα ζώα και τις καλλιέργειες, μέσω αυτής να εξασφαλίσει ένα στεγανό και επαρκές δίκτυο άρδευσης των αγροτοβιομηχανικών επενδύσεων που σχεδιάζει και να ελαχιστοποιήσει τις πιθανότητες επανάληψης πλημμυρικών φαινομένων που θα ήταν εμπορικά ζημιογόνα.

Αναχώματα πολλών χιλιομέτρων

Όπου νερό και αναχώματα. Κάπως έτσι μπορεί να περιγραφεί λακωνικά ο κάμπος. Μία μελέτη της εταιρείας Μπουτ το 1933⁴ αναφέρει ότι

στην περιοχή της Καρδίτσας οι μόνιμοι βάλτοι ήταν 65 τ. χλμ. και οι πλημμυρικές εκτάσεις 535 τ. χλμ. Στην ουσία περιγράφει μία ημιβαλτώδη περιοχή η οποία, κάθε φορά που τα ποτάμια κατέβαζαν πολύ νερό, πλημμύριζε. Οι αποξηράνσεις και ο αναδάσμός της γης έρχονται να απαντήσουν σε υπαρκτά υγειονομικά και διατροφικά ζητήματα. Ξεκινούν προπολεμικά, πριν τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και η έντασή τους θα κορυφωθεί στις δεκαετίες του '60 και του '70. Πλέον ο κάμπος μετατρέπεται σε μία έκταση με ένα αχανή υδρογραφικό δίκτυο, με καναλοποιήσεις και διευθετήσεις του ρου των ποταμών, με καταργήσεις μικρότερων ρεμάτων και αναπόφευκτα με πολλά αναχώματα. Η διαχείρισή τους όλα αυτά τα χρόνια συμπυκνώνει πολιτικούς ανταγωνισμούς, μικρούς τοπικισμούς, υλικές καταστροφές και στην πιο ακραία εκδοχή της, θάνατο. Δεν γίνεται να προσπαθήσει να μιλήσει κάποιος για διαχείριση των νερών στον κάμπο χωρίς να μιλήσει και γι' αυτά. Έτσι και το master plan της HVA.

«Καταρχήν η μελέτη αυτή έγινε για αντιπλημμυρική προστασία. Δεν προτείνει όμως καμία απομάκρυνση αναχωμάτων από τις περιοχές όπου υπάρχουν ήδη», λέει ο θάνος Γιαννακάκης. Απομάκρυνση αναχωμάτων σημαίνει να πάνε πιο μακριά και να δώσουμε χώρο στο νερό. «Τώρα τι κάνουμε; Ενισχύουμε εκ νέου τα αναχώματα, τα ψηλώνουμε πιο πολύ, βάζουμε συρματοκιβώτια, καταστρέφουμε τα παρόχθια όσα, με αποτέλεσμα το νερό πια να τρέχει πολύ πιο γρήγορα. Μου έλεγαν ότι ενώ παλαιότερα το νερό μπορεί να έκανε 1-2 μέρες να φτάσει από πάνω προς τα κάτω — βέβαια μπορεί να ήταν και άλλες οι βροχοπτώσεις — τώρα θέλει 3-4 ώρες και δεν υπάρχει χρόνος απόκρισης», συμπληρώνει. Χαρακτηριστικά είναι τα παραδείγματα του Καράμπαλη στο Ρούσσο και του Καλέντζη στην Δαφνοσπηλιά ποταμοί οι οποίοι σε εκείνα τα σημεία έχουν πλάτος σχεδόν 250 μέτρα. Λίγα χιλιόμετρα παρακάτω η κοίτη των ποταμών οριοθετείται στα 50 μέτρα πλάτος, με τεράστια αναχώματα.

2. HVA: Η ολλανδική εταιρεία που θέλει να επενδύσει 1 δισ. στη Θεσσαλία - Τι πρέπει να παράγει, Μάκης Αποστόλου, 22/4/2024, ανάκτηση από moneyreview.gr

3. Οι περισσότεροι Οργανισμοί Εγγείων Βελτιώσεων (ΟΕΒ) στην Θεσσαλία ένα μεγάλο πρόβλημα που αντιμετωπίζουν είναι τα αυξημένα ενεργειακά χρέη προς την ΔΕΗ και την αδυναμία αποπληρωμής τους. Βάσει του νόμου για τον ΟΔΥΘ (βλ. και παρακάτω), οι ΟΕΒ θα υπαχθούν στον νέο ιδιωτικό οργανισμό και το κράτος θα αναλάβει τώρα να αποπληρώσει το 75% τους χρέους τους (8 εκ. ευρώ). Και γιατί δεν το έκανε τόσο καιρό τώρα;

4. Αριστοτέλης Γαλάνης, Η μελέτη της εταιρίας Boot επί των υδραυλικών έργων πεδιάδος Θεσσαλίας-Βοιωτικού Κηφισού και Άρτας-Λούρου, Τεχνικά Χρονικά, τ.40, έτος Β΄/ΙV1933, ΤΕΕ.

Η πρόταση της ολλανδικής εταιρείας αναφέρεται σε 150 χιλιόμετρα αναχωμάτων, ενισχυμένα σε ύψος, δημιουργώντας χωριά περικλειστά για την δική τους προστασία. Αυτά τα έργα τα κοστολογεί με 5 εκ. ευρώ ανά χιλιόμετρο. Μου το έχουν αναφέρει και σε ανύποπτο χρόνο, ότι οι χωματογενικές εργασίες συνήθως δίνουν ένα μεγάλο περιθώριο κέρδους σε τέτοιου είδους πρότζεκτ, ωστόσο στην περίπτωση μας ακόμα και άνθρωποι των τεχνικών υπηρεσιών της Θεσσαλίας μιλούν για ένα τεράστιο ποσό. Και ο Άρης Τέγος, πολιτικός μηχανικός με επαγγελματική ενασχόληση στους τομείς της τεχνικής υδρολογίας, των αντιπλημμυρικών έργων και των σχεδίων διαχείρισης πλημμυρών, θα συμφωνήσει ότι οι Ολλανδοί κατέληξαν σε μία λύση η οποία είναι πάρα πολύ ακριβή τεχνικά. «Χτίζουν παντού αναχώματα για να σταματήσουν τις πλημμυρικές ροές και αυτό το πράγμα στο τέλος θα δημιουργήσει τεράστιο θέμα αποζημιώσεων. Το ανάχωμα μπορεί να είναι μια γραμμή στο Google Earth, ωστόσο μέχρι να έρθει στην πραγματική ζωή έχει κόστος που δεν τα έχουμε υπολογίσει ακόμα. Για να φτάσεις από την Καρόιτσα στον Παλαμά θα περνάς από τρία αναχώματα. Στην Μεταμόρφωση, το ύψος τους θα φτάνει τα 6 μέτρα».

Υπάρχει αντιπρόταση; Είναι οι λύσεις που βασίζονται στην φύση (Nature based solutions), σε αντίθεση με την αυστηρά τεχνική αντιμετώπισή της. Στην περίπτωση της διαχείρισης των πλημμυρών αντί για φράγματα και υψηλότερα αναχώματα οι NBS «περιλαμβάνουν αποκατάσταση της κοίτης, απομάκρυνση των αναχωμάτων πιο μακριά, πλημμυρικά πεδία, μαιανόρισμούς, δημιουργία υγροτόπων και παρόχθιων δασών», λέει ο Θ. Γιαννακάκης. Θα μου μιλήσει για την έκθεση Rivers2restore που έχει καταθέσει το WWF και για το παράδειγμα του Καράμπαλη που αναφέρεται σε αυτήν.⁵ Καρόιτσιώτης

5. Η αποκατάσταση σημαντικών ποτάμιων συστημάτων της Ευρώπης μειώνει τις επιπτώσεις από πλημμύρες και ξηρασίες, 3/7/2024, ανάκτηση από [wwf.gr](https://www.wwf.gr)

και ο ίδιος, συμμετείχε στη σύνταξή της, συμπεριλαμβάνοντας και την εμπειρία του τόπου. Στην έκθεση προτείνεται μετακίνηση των αναχωμάτων που σήμερα περιορίζουν το ποτάμι σε πλάτος 30-40 μέτρων ώστε να δημιουργηθεί ένα φυσικό οικοσύστημα πλάτους 250 μέτρων και μήκους 40 χλμ. ώστε να εκτονώνονται τα πλημμυρικά φαινόμενα. Στην πρόταση περιλαμβάνεται επίσης η δημιουργία ελεγχόμενων πλημμυρικών πεδίων σε συγκεκριμένες αγροτικές περιοχές από τις οποίες θα ωφελούνται και οι αγρότες.

Αυτή η τελευταία αναφορά μου επανέφερε με έναν διαφορετικό τρόπο ένα ερώτημα που έχω θέσει τον τελευταίο χρόνο επανειλημμένα σε ανθρώπους που συζητούμε για τη διαχείριση του νερού στην Θεσσαλία: εάν μιλάμε για έναν νέο αναδασμό της γης. Όταν την περασμένη άνοιξη το είχα θέσει σε αγρότες και αγρότισσες του κάμπου, εάν δηλαδή θα ήταν πρόθυμοι ή πρόθυμες η γη τους να μετατραπεί σε πλημμυρική ζώνη, οι απαντήσεις που είχα πάρει ήταν όλες αρνητικές. Ο Γιαννακάκης λέει ότι «υπάρχουν εργαλεία μέσω της ΚΑΠ (Κοινής Αγροτικής Πολιτικής) ώστε ο αγρότης να μπορέσει να αλλάξει την χρήση γης του χωραφιού του από καλλιέργεια σε παρόχθιο δάσος, σε πλημμυρική έκταση. Και να μπορεί να αποζημιώνεται με ένα ποσό, νομίζω το ίδιο που δίνεται και για το βαμβάκι».

Έργα ορεινής υδρονομίας

Από αυτήν τη μικρή πρωινή μάχη με τα βάτα σε μία ομαλή, κατά τ'άλλα, πλαγιά στα ανατολικά της λίμνης Πλαστήρα, ήταν σίγουρο ότι θα κληρονομούσα καμπόσες γρατζουνιές. Είχα πάρει την απόφαση να δω από κοντά ένα από τα έργα ορεινής υδρονομίας στην χαράδρα του «Φούσκου», στο Λαμπερό και τώρα υπέμενα τις συνέπειες αυτής της επιλογής. Το συγκεκριμένο έργο είχε γίνει το 1967, αποτελούνταν από τρία φράγματα και αναδασώσεις με ακακίες. Σήμερα, στον πίνακα των έργων ορεινής υδρονομίας του Δασαρχείου Καρόιτσας, τα δύο από

τα τρία αυτά φράγματα θα τα συναντήσεις καταγεγραμμένα χωρίς συντεταγμένες. Δεν είναι τα μόνα. Από τα πολλά σχετικά έργα που έχουν γίνει στον νομό, οι δασικές υπηρεσίες έχουν καταφέρει να εντοπίσουν μόλις 13 από αυτά, σε μία προοπτική συντήρησης ή επισκευής τους με σκοπό να γίνουν και πάλι λειτουργικά.

Το 1959 ιδρύθηκαν οι Υπηρεσίες Δασικών Έργων. Έχοντας μία αυτονομία σε σχέση με τα Δασαρχεία, κατασκεύαζαν στις ορεινές περιοχές μία αλληλουχία φραγμάτων τα οποία συνέβαλαν αφενός στη συγκράτηση των φερτών υλικών μέσω των φυτοκομικών έργων εκατέρωθεν της κοίτης των χειμάρρων και αφετέρου στη μείωση της έντασης και της ροής του νερού, ώστε να φτάνει στον κάμπο με τέτοιο τρόπο που να είναι διαχειρίσιμος. «Κάθε σύστημα προάσπισης των πεδιάδων από τις πλημμύρες, που δεν θα εμποδίζει πρώτα τις διαβρώσεις στα βουνά, θα παραμένει πάντοτε στελέξ», έγραφε κάποτε ο καθηγητής δασοκομίας και ορεινής υδραυλικής στο ΑΠΘ, Χρίστος Μουλόπουλος, συμπυκνώνοντας μάλλον το πνεύμα των παρεμβάσεων εκείνων των χρόνων. Ο Δημήτρης Κωτούλας, καθηγητής ορεινής υδρονομικής στο τμήμα Δασολογίας του ΑΠΘ υπολογίζει ότι την περίοδο 1938-1976, κατασκευάστηκαν στην επικράτεια 866.640 κυβικά μέτρα λιθόδομητων φραγμάτων, 390.237 κ. μ. ξηρολίθινων και φυτεύτηκαν περίπου 180 εκατομμύρια δασικά φυτά σε λεκάνες απορροής χειμάρρων.⁶ Η στρατιωτική δικτατορία θα καταργήσει αυτές τις υπηρεσίες και οι υπάλληλοί τους θα ενσωματωθούν στις Διευθύνσεις Δασών και στα Δασαρχεία. Τα επόμενα χρόνια η κατασκευή ανάλογων έργων φθίνει σε μεγάλο βαθμό, όπως επίσης και η συντήρηση όσων είχαν ήδη κατασκευαστεί.

Σήμερα, μετά τα πλημμυρικά φαινόμενα του Ιανού (Σεπτέμβριος 2020) και του Daniel

(Σεπτέμβριος 2023) η κεντρική εξουσία ξαναθυμάται τον κομβικό ρόλο αυτών των έργων. Σχετικές αναφορές, ίσως χωρίς μεγάλη ζέση αν κρίνω από την έκτασή τους, συμπεριλαμβάνονται και στο master plan των Ολλανδών για τη Θεσσαλία. «Προτείνει σε κάποιες θέσεις μικρά έργα ορεινής υδρονομίας. Και σε αυτά αφιερώνει τρεις σελίδες. Αν αυτά δεν προχωρήσουν, το σχέδιο προτείνει 23 μεγάλα φράγματα τα οποία στην μελέτη πιάνουν εξήντα σελίδες», λέει ο Θάνος Γιαννακάκης. «Και είναι χωροθετημένα με πάρα πολύ μεγάλη ακρίβεια. Αυτά τα φράγματα οριοθετούνται στις εξόδους των βουνών προς την πεδιάδα, πιάνοντας όλα τα νερά». Τον Σεπτέμβριο του 2024 το Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας ανακοίνωσε το πρόγραμμα «Aqua Montis», τη χρηματοδότηση με 200 εκ. ευρώ έργων ορεινής υδρονομίας στην Θεσσαλία. Δεν αναφέρεται με περισσότερες λεπτομέρειες σε αυτά τα έργα, ποιος θα τα κατασκευάσει, εάν θα είναι νέα ή θα αφορούν την επισκευή κάποιων ήδη υπαρχόντων. Μέχρι τότε αναζητούνται οι συντεταγμένες.

Η φλούδα της θεσσαλικής γης

Η πρόταση της HVA για την αντικατάσταση των καλλιεργειών στον κάμπο παρήγαγε περισσότερους υπερασπιστές του βαμβακιού απ' όσους είναι οι ίδιοι οι καλλιεργητές του. Τραβώντας περισσότερο τα βλέμματα πάνω στο τί δεν θέλει η HVA να καλλιεργείται στον κάμπο, πέρασε σε δεύτερο πλάνο η ουσία, το τί θέλει να καλλιεργήσει σε αυτόν. Επικεντρώνοντας εκεί, θα εξετάσω το πώς οι προτάσεις της ξεδιπλώνουν ένα πολύ συγκεκριμένο εμπορικό σχέδιο το οποίο θα περιφράξει τη γη και θα βάλει ακόμη ένα μικρό λιθαράκι στην υποτίμηση της πρωτογενούς παραγωγής. Η Θεσσαλία παρά τα προβλήματά της δεν παύει να είναι μία φθνή, απέραντη γη.

Βαμβάκι και δαίμονες

«Δεν μπορείς να πεις του άλλου βγάλε το βαμβάκι και βάλε κάτι άλλο. Και όλη αυτήν την

6. Τί και «τις πταίει» για τις βιβλικές καταστροφές των χειμάρρων στην Καρδίτσα και στο Μουζάκι, Ηλίας Αθ. Ζαλαβράς, 18/9/2023, ανάκτηση από dasarxeio.com

υποδομή που υπάρχει πάνω στην βαμβακοκαλλιέργεια τί θα την κάνουμε; Θα την πετάξουμε;», αναρωτιέται ο Κωνσταντίνος Σούλης, διδάκτορας γεωπονικών επιστημών του Γεωπονικού Πανεπιστημίου Αθηνών. «Το μεγαλύτερο μέρος του εξοπλισμού είναι με χρήματα δανεικά. Οι παραγωγοί μας τα τελευταία χρόνια λόγω της οικονομικής κρίσης, του κόβιντ, των φαινομένων που σχετίζονται με την κλιματική αλλαγή, δεν είχαν ποτέ εισόδημα για να εξοφλήσουν τα χρέη τους. Τα περισσότερα μηχανήματα δεν ξέρω καν αν είναι ήδη δικά τους ή είναι υποθηκευμένα λόγω δανείων», λέει με τη σειρά του ο Χρήστος Τσαντήλας, γεωπόνος, διδάκτωρ εδαφολογίας και πρώην διευθυντής του Ινστιτούτου Βιομηχανικών και Κτηνοτροφικών Φυτών του ΕΛΓΟ Δήμητρα. 21.000 αγρότες και 750 αγροτικοί συνεταιρισμοί σήμερα αδυνατούν να πληρώσουν τα δάνειά τους, με αποτέλεσμα να είναι δεσμευμένες αγροτικές περιουσίες ύψους 3,8 δις ευρώ, διαβάζω σε μία οικονομική εφημερίδα.

Το βαμβάκι αναστενάζει συνεχώς κάτω από τις ετυμηγορίες ότι είναι μία υδροβόρα καλλιέργεια που επιβαρύνει το υδατικό έλλειμμα του κάμπου. Με τεχνικούς όρους κάτι τέτοιο δεν ισχύει. Η καλλιέργειά του απαιτεί 400 τόνους νερό τον χρόνο ανά στρέμμα. Το καλαμπόκι θέλει 700. Και η μπιρίκι 800.⁷ Άλλου βρίσκεται το πρόβλημα, στην εξάπλωση της καλλιέργειάς του παντού στον κάμπο. Και αυτό αγγίζει την

κομματική ομερτά που υπάρχει στην Θεσσαλία εδώ και πολλές δεκαετίες. Ευνότητα, επ' αυτού δεν συζητιούνται και πολλά πράγματα δημοσίως. «Το βαμβάκι θεωρείται υδροβόρο γιατί έχει επεκταθεί ανεξέλεγκτα και οι ποσότητες νερού που χρειάζονται είναι τεράστιες. Εάν όμως το καλλιεργούσαμε εκεί όπου έπρεπε να καλλιεργηθεί, οι ποσότητες νερού θα μειώνονταν και θα πήγαιναν σε άλλες καλλιέργειες. Αν γυρίσεις την Ελλάδα θα δεις βαμβάκι παντού γιατί πρέπει ο πολιτικός να μοιράσει τις επιδοτήσεις στο πολιτικό ακροατήριο», λέει ο Χρ. Τσαντήλας. Και συνεχίζει δίνοντας παραδείγματα. «Στην Καρδίτσα η κύρια καλλιέργεια είναι το βαμβάκι. Τα στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ για τη μέση απόδοση στην περιοχή δείχνουν ότι φτάνει γύρω στα 300 κιλά/στρέμμα. Είναι μία από τις πιο σημαντικές βαμβακοπεριοχές. Αν πάρουμε την ανατολική πλευρά της Λάρισας και δούμε την μέση απόδοση εκεί, φτάνει στα 400 κιλά και κάτι/στρέμμα. Από περιοχή σε περιοχή η παραγωγικότητα της γης είναι τελείως διαφορετική. Στην Καρδίτσα λόγω του κλίματος, έχει βροχόπτωση σχεδόν διπλάσια απ' ότι έχει η ανατολική Θεσσαλία. Στην Καρδίτσα, 750-800 χιλιοστά/χρόνο. Ενώ η Λάρισα έχει 400-420 χιλιοστά. Αυτό διαφοροποιεί πάρα πολύ τη δυνατότητα να αξιοποιήσουμε τη γη. Στην ανατολική Θεσσαλία δεν μπορούμε να επιλέξουμε καλλιέργειες που θέλουν άρδευση. Και πείτε ότι η διαφορά απόδοσης μεταξύ Καρδίτσας και Λάρισας δεν είναι μεγάλη, τα 100 κιλά είναι μία ανεκτή διαφορά. Στην δυτική Μακεδονία ξέρετε τί απόδοση έχει εκεί το βαμβάκι; 120 κιλά. Έπρεπε εκεί να καλλιεργείται;».

Όσο οι αγρότες «βγαίνουν στη σέντρα», αρκετοί από αυτούς επιχειρούν αλλαγές καλλιεργειών και δεν περιμένουν κάποια σχέδια «από τα πάνω» και έξω από αυτούς για να τους το υποδείξουν. Αυτό που ζητούν είναι στήριξη, επιστημονική και — στην αρχή — και οικονομική. Ο Κωνσταντίνος Σούλης λέει ότι «για μένα είναι σημαντικό να έχουμε δεδομένα ώστε να μπορούμε να τα μελετήσουμε με ακρίβεια και να

7. Ένα από τα σχόλια που κατατέθηκαν στη δημόσια διαβούλευση του master plan προέρχεται από μία ομάδα 15 καθηγητών του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας (Αντωνιάδης Β., Γιαννούλης Κ., Δαναλάτος Ν., Ζάρπας Κ., Καβαλάρης Χρ., Κατσούλας Ν., Κυπαρίσης Α., Λεβίζου Έ., Λύκας Χρ., Μπαρτζιάλης Δ., Νάκας Χρ., Νάνος Γ., Παυλή Ουρ., Πετούμενου Δ., Πετρόπουλος Σπ.). Εκεί αναφέρουν ότι το συμπέρασμα ότι το βαμβάκι καταναλώνει το 50% του αρδευτικού νερού στη Θεσσαλία είναι ατεκμηρίωτο και ελέγχεται ως απαράδεκτο λάθος που προάγει επιπόλαιη και επιφανειακή προσέγγιση. Εάν 860.000 στρέμματα βαμβακιού καταναλώνουν 750 εκ. κυβικά νερού, όπως αναφέρεται στην μελέτη, αυτό σημαίνει ότι το βαμβάκι δέχεται 872mm νερού ανά στρέμμα.

Εκκοκκιστήριο στον Παλαιοφάρσαλο. Φωτό / Εραστές των Αγράφων

πάρουμε τις πιο καλές λύσεις. Να βρούμε έναν τρόπο να μπουν και οι αγρότες σε αυτήν τη συζήτηση. Να παίρνουν την πληροφορία γι'αυτά που πρέπει να υλοποιήσουν και να παίρνουμε και εμείς την πληροφορία από αυτούς για το τί είναι εφικτό να γίνει στην κάθε περίπτωση. Και ποια προβλήματα μπορούμε να αντιμετωπίσουμε αν πάμε να κάνουμε κάποια αλλαγή». Ο συγχρωτισμός επιστημόνων και αγροτών είναι πολύ σημαντικός για να ξεπεραστεί η εκατέρωθεν καχυποψία και να διαρρηχθεί η ιεραρχική σχέση μεταξύ του κατόχου της γνώσης και αυτού που την υλοποιεί. «Όταν πας να κάνεις κάτι δεν θέλεις να ρισκάρεις. Υπάρχει το άγχος αν θα δουλέψει γιατί έχει πολλά λεφτά από πίσω. Λες, ας ρίξω το νερό που είμαι σίγουρος ότι χρειάζεται η καλλιέργεια, δεν θέλω να διψάσει και να έχω πρόβλημα. Γιατί αν στο τέλος φτάσει Οκτώβρης και πας να μαζέψεις και δεν έχει τίποτα ποιος θα την πληρώσει, αυτός ή εσύ; Γι'αυτό λέω ότι χρειάζεται συνδιαλλαγή με τον αγρότη. Χρειάζεται να συνεργαστούμε, να του

δώσω εγώ τη δική μου γνώση ότι έτσι είναι η εξάτμιση, η διαπνοή, έτσι είναι οι βροχές και οι απορροές, έτσι μετρώ με τους αισθητήρες υγρασίας, έτσι μετρώ με τα υδρόμετρα. Να τα συζητήσω αυτά μαζί του, να του πω αυτό που βλέπω και να αποφασίσουμε κάτι από κοινού. Πρέπει να πειστεί ο άλλος για να κάνει κάτι».

Θερμοκήπια

Αντί για βαμβάκι η HVA προτείνει θερμοκηπιακές κηπευτικές καλλιέργειες,⁸ ανταγωνιστικές στο πλαίσιο ενός παγκοσμιοποιημένου εμπορίου. «Στην Θεσσαλία πρέπει να γίνουν οπωσδήποτε θερμοκήπια που θα παράγουν επιτραπέζιες

8. «Τα κηπευτικά φαίνεται να καταναλώνουν 370 mm/στρ, δηλαδή λίγο λιγότερο νερό από το βαμβάκι. Προφανώς και το στοιχείο αυτό ελέγχεται διότι είναι κοινή γνώση ότι τα κηπευτικά απαιτούν μεγαλύτερα ποσά νερού άρδευσης από το βαμβάκι στη Θεσσαλία». Σχόλιο από την ίδια ομάδα καθηγητών του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, βλ. και υποσημείωση 7.

ντομάτες όλον τον χρόνο», λέει ο Γκουζούρης και στο master plan αναφέρονται σαν πρότυπο οι αντίστοιχες βιομηχανικές μονάδες ντομάτας που έχουν αναπτυχθεί στην Ολλανδία, όπου τεχνητά θερμοκήπια εκτείνονται σε χιλιάδες στρέμματα, μία φουτουριστική εικόνα ενός πλανήτη όπου κάθε πτυχή της ζωής μας μετατρέπεται σε «θερμοκηπιακή». Τα τελευταία τρία χρόνια η ντομάτα έχει μετατραπεί σε ένα διατροφικό προϊόν σε «κρίση». Ως «κρίση» στην καπιταλιστική αγορά δηλώνεται η ασυμμετρία μεταξύ προσφοράς και ζήτησης — που μπορεί κάποιες φορές να είναι και τεχνητή — η οποία διευθετείται με ένταση του εμπορικού ανταγωνισμού και τη συνακόλουθη υποτίμηση της εργασίας και των μισθών μας. Το πρώτο 7μηνο του 2024 η Ελλάδα εισήγαγε 17.000 τόνους ντομάτας για να καλυφθούν οι ανάγκες, τη στιγμή που οι εξαγωγές ήταν 29.700 τόνοι.⁹ Το προϊόν θα πουληθεί εκεί όπου έχουν κλειστεί τα πιο επικερδή εμπορικά συμβόλαια, πέρα από τα σύνορα. Ο μισθός μας καθημερινά υποτιμάται ακόμη περισσότερο καθώς οι τιμές στο ράφι έχουν εκτοξευτεί. Και τα μεροκάματα των εργατών και εργατριών γης στις θερμοκηπιακές και τις υπαίθριες καλλιέργειες ντομάτας αποτελούν πεδίο συνεχούς ταξικού ανταγωνισμού.

Ο τέταρτος τόμος του master plan περιέχει και άλλες προτάσεις καλλιέργειών, πέρα από τα κηπευτικά. Πατάτες, σουσάμι, φρούτα, ξηρούς καρπούς, δεντροκαλλιέργειες, ζαχαροκάλαμο που μπορεί να διασταυρωθεί με μισκάνθο ως πρώτη ύλη για την παραγωγή βιομάζας και βιοκαυσίμων. Φιστίκια και αμύγδαλα,¹⁰ πρόσθεσε σε συνέντευξή του ο CEO της εταιρείας. «Θέλει

να μετατρέψει τις καλλιέργειες σε αμυγδαλιές, οι οποίες είναι εξίσου, αν όχι περισσότερο, υδροβόρες. Με ένα ψάξιμο στο ίντερνέτ το βλέπεις, τα βαμβάκια έχουν ένα μέσο πότισμα 450 κυβικά/στρέμμα, οι αμυγδαλιές έχουν 600-650 κυβικά. Και όσο περισσότερο τις ποτίζεις, τόσο περισσότερο βγάζουν. Προφανώς όταν ο άλλος είναι εταιρεία θα θέλει να βγάλει», λέει ο Γιαννακάκης.

Το πέρασμα από τον μικρό κλήρο στην βιομηχανική γεωργία

Αναρωτιέμαι αν η υλοποίηση των προτάσεων της ολλανδικής εταιρείας μπορεί να προκαλέσει και μία αντίστοιχη βίαιη αλλαγή των κοινωνικών σχέσεων στην Θεσσαλία. Η μετατροπή της γεωργίας σε βιομηχανική και συγκεντρωτική θα έχει σαν αποτέλεσμα να χαθεί ο μικρός κλήρος. Ο μέσος όρος σήμερα είναι γύρω στα 50-60 στρέμματα. «Η πρόταση αυτής της ομάδας δεν δέχεται την κατάσταση που υπάρχει σήμερα, η Θεσσαλία να είναι μοιρασμένη σε μικρές μονάδες, σε μικρές εκμεταλλεύσεις. Λένε όμως μας ένα μεγάλο μέρος της γης, το παραγωγικότερο μέρος της Θεσσαλίας, να το διαχειριστούμε εμείς και να βάλουμε εκεί ορισμένες καλλιέργειες που εκτιμούμε ότι θα έχουν καλύτερη απόδοση και θα μειώσουμε το κόστος παραγωγής. Κατά τη γνώμη μου αυτό θα είναι η καταστροφή της ελληνικής γεωργίας που υπάρχει σήμερα. Η οποία χαρακτηρίζεται από την μεγάλη ποικιλομορφία που δημιουργεί αυτός ο τεμαχισμός της γης. Βασίζεται σε μικρές κλίμακες εκμεταλλεύσεις αλλά έχεις τη δυνατότητα να παράξεις ποιοτικά προϊόντα σε όχι μεγάλες ποσότητες. Αυτό είναι το πλεονέκτημά μας», λέει ο Χρήστος Τσαντήλας. «Αυτό το καταστρέφουμε με το να λέμε ελάτε να καλλιεργήσουμε παντού ομοιομορφα, φεύγοντας από τη σημερινή μορφή γεωργίας και πηγαίνοντας στην βιομηχανική γεωργία. Αυτό το μοντέλο θα παράγει τα προϊόντα που αυτή η επιχείρηση θέλει. Δεν θα παράγει αυτό που κατ' ανάγκη χρειάζεται η χώρα».

9. Τα στοιχεία προέρχονται από την ΕΛΣΤΑΤ και δημοσιεύτηκαν από τον Σύνδεσμο Ελληνικών Επιχειρήσεων Εξαγωγής, Διακίνησης Φρούτων, Λαχανικών και Χυμών, Incofruit-Hellas.

10. Αυτού του είδους οι δεντροκαλλιέργειες δεν είναι κατάλληλες για πλημμυρικά πεδία. Στις παρακάθλιες περιοχές καταστράφηκαν εντελώς μετά το πέρασμα του Daniel.

Οι ιδιαιτερότητες των παραγόμενων προϊόντων καθορίζονται από το μικροκλίμα της κάθε περιοχής, τις λεγόμενες αγροκλιματικές ζώνες. Οι προοπτικές αξιοποίησής τους απαιτούν ενημερωμένους εδαφολογικούς χάρτες, αξιολόγηση δηλαδή του εδάφους για το είδος της καλλιέργειας που μπορεί να αναπτυχθεί εκεί και για το οικονομικό αποτέλεσμα που μπορεί να έχει. «Το έδαφος δεν είναι νεκρό, δεν είναι άθροισμα ανόργανων υλικών, έχει τεράστια ζωή μέσα του. Εκατοντάδες χιλιάδες είδη μικροβίων, ένας απίστευτα μεγάλος αριθμός ζωικών οργανισμών, τα οποία το κάνουν να είναι ένα τεράστιο βιολογικό εργαστήριο μέσα από το οποίο γίνεται το παιχνίδι της απελευθέρωσης διαφόρων στοιχείων που τα απορροφούν τα φυτά και έχουμε την ανάπτυξή τους», μου περιγράφει με πάθος ο Τσαντήλας. Αυτοί οι χάρτες σήμερα δεν είναι ενημερωμένοι για να παράξουν συγκροτημένες επιστημονικές προτάσεις, ωστόσο κάποια παραδείγματα αξιοποίησης του μικροκλίματος στην Θεσσαλίας υπάρχουν. «Στην Καρδίτσα δεν μπορούν να καλλιεργηθούν ελιές γιατί οι θερμοκρασίες του χειμώνα ήταν τέτοιες που την καθιστούσαν σχεδόν απαγορευτική. Ενώ στην ανατολική Θεσσαλία, σε περιοχές που έχουν επίδραση από την θάλασσα, όπως αυτές στο άνοιγμα των Τεμπών, η ελαιοκαλλιέργεια ευόκει πάρα πολύ». Για την καλλιέργεια του βαμβακιού σε αγροτοκλιματικές ζώνες συζητάμε λίγο παραπάνω. Αλλά και για τα κηπευτικά, σε περιοχές όπου προηγουμένως θα έχουμε εξετάσει την κατανομή των βροχοπτώσεων, θα ήταν χρήσιμος ένας εδαφολογικός χάρτης που λέει ο Τσαντήλας.

«Το ζητούμενο δεν είναι να παράγουμε περισσότερα προϊόντα στην Θεσσαλία για τον λογασμό μίας μεγάλης επιχείρησης. Το ζητούμενο είναι οι αγροτικές οικογένειες που ζουν στην περιοχή να μπορούν να παράγουν ποιοτικά προϊόντα και να έχουν ένα εισόδημα για να μπορούν να μείνουν στην περιοχή. Αν είναι να δώσουμε τον κόσμο από την ύπαιθρο και να τον κάνουμε υπάλληλο σε αυτές τις μεγάλες μονάδες που

λέει αυτή η λογική νομίζω ότι πυροβολούμε τα πόδια μας», συμπληρώνει. Στο master plan η ΗΒΑ αναφέρει ότι η επέκταση στην Θεσσαλία της βιομηχανίας κηπευτικών θα δημιουργήσει ανάγκες για επιπλέον εργατικό δυναμικό το οποίο αφού δεν θα μπορεί να καλυφθεί από τους ντόπιους εργάτες θα οδηγήσει σε πρόσληψη εποχικών μεταναστών εργατών, προτείνοντας μάλιστα να προέρχονται από χώρες της ανατολικής Ευρώπης, όπως η εμπόλεμη Ουκρανία. Στη συνέχεια, η ανάλυσή της έχει για μουσικό υπόστρωμα το γνωστό άσμα «παράλληλα, περπατάμε παράλληλα», καθώς αναφέρεται σε προετοιμασίες που θα απαιτούνταν για τη φιλοξενία αυτών των εργατών, για την παροχή στέγας, σκολειών και υπηρεσιών υγείας, δημιουργώντας έτσι ακόμη περισσότερες θέσεις εργασίας στην περιοχή. Τα αφεντικά της ΗΒΑ, μιλώντας με το ταξικό προνόμιο της εκμετάλλευσης της εργασίας μας, μιλούν για την εμπειρία μας, για την κακοπληρωμένη εποχική εργασία και τη διαβίωση σε παραπήγματα, ως μία παρθενόγεννηση στον θεσσαλικό κάμπο, που πλέον θα εμπεριέχει κλίμα «φιλοξενίας» και δομές κοινωνικών παροχών που δεν έχουμε δει εδώ και δεκαετίες, ούτε για τους ντόπιους ούτε για τους μετανάστες εργάτες ή τις μετανάστριες εργάτριες.

«Υφαρπαγή της γης»

Οι φιλοδοξίες της ΗΒΑ απαιτούν μία καλή βάση πάνω στην οποία θα μπορούν να αναπτυχθούν. Και αυτή δεν είναι άλλη από την κατοχή της γης. «Η ΗΒΑ αναλαμβάνει παραχωρήσεις γης (concessions) σε διάφορες χώρες, τις οποίες μπορούμε να αξιοποιήσουμε για πολλά χρόνια (π.χ. 50 ή 100) και να αναπτύξουμε δραστηριότητες που αφορούν κυρίως σε παραγωγή φαγητού (ρύζι, πατάτα, κρέας, γάλα κ.α)», περιγράφει ο Μ. Γκουζούρης στη συνέντευξή του στο Money Review. «Παραχώρηση γης» σημαίνει ότι το κράτος υπογράφει συμφωνία ενοικίασης της γης σε μία ιδιωτική εμπορική εταιρεία. Παγκοσμίως, οι παραχωρήσεις περιλαμβάνουν όχι

μόνο γεωργικές φυτείες ή μονοκαλλιέργειες, αλλά και άλλες δραστηριότητες όπως η δασοκομία (υλοτομία και ταχέως αναπτυσσόμενες φυτείες δέντρων), τα ορυχεία, τα λατομεία, η υδροηλεκτρική ενέργεια, ο τουρισμός και η βιομηχανική ανάπτυξη. Στη διεθνή έρευνα η φράση «παραχώρηση γης» (land concession) συνοδεύεται όλο και περισσότερο από την φράση «υφαρπαγή γης» (land grabbing). Και γι' αυτό ευθύνεται όχι κάποιο αφηρημένο θεωρητικό σχήμα αλλά η ίδια η εμπειρία των ανθρώπων που βιώνουν αυτήν την αρπαγή και οι αγώνες που δίνουν για να την αποτρέψουν.

Τις τελευταίες δεκαετίες οι επενδύσεις σε γη έχουν αυξηθεί για την κάλυψη των παγκόσμιων αναγκών σε τρόφιμα και βιοκαύσιμα, για την παραγωγή βιομηχανικών προϊόντων. Σε μία κριτική ανασκόπηση των περιπτώσιολογικών μελετών που αφορούν την αρπαγή γης σε όλο τον κόσμο, που δημοσίευσε το 2021 ο Jun He, καθηγητής ανθρωπίνης οικολογίας στη σχολή Εθνολογίας και Κοινωνιολογίας του Πανεπιστημίου της Γιουχάν στην Κίνα, εξετάζονται 128

τέτοιες περιπτώσεις.¹¹ Οι περισσότερες έχουν καταγραφεί στην Γκάνα, στην Αιθιοπία, στην Καμπότζη, στην Ινδονησία, στην Μοζαμβίκη και στο Λάος. Το ότι κοινό χαρακτηριστικό όλων αυτών των χωρών είναι το αποικιοκρατικό παρελθόν τους δεν θεωρείται καθόλου τυχαίο. Στην Ινδονησία, στην Μοζαμβίκη και στην Καμπότζη κάνει «δουλειές» και η HVA. Τα 2/3 από τις περιπτώσεις που μελετήθηκαν αφορούν φυτείες με επίκεντρο τα τοπικά προϊόντα όπως τα βιοκαύσιμα, το φοινικέλαιο, το καουτσούκ, τα τροπικά φρούτα και οι ξηροί καρποί. Σε κάποιες περιπτώσεις μαζί με την γη οι επενδυτές αρπάζουν και τους ενσωματωμένους υδάτινους πόρους για καλλιέργεια ή ζητούν την αναδιάρθρωση των συστημάτων διαχείρισης των υδάτων και των θεσμικών σχεδίων. Η απώλεια της πρόσβασης στη γη έχει αλλάξει τα παραδοσιακά μέσα διαβίωσης των τοπικών κοινοτήτων, καθώς για παράδειγμα οι φυτείες φοινικέλαιου και χαρτοπολτού αντικατέστησαν την παραδοσιακή συλλογή δασικών προϊόντων στην Ινδονησία και οι αυτόχθονες έχουν γίνει πλέον

| Φωτό / Μενέλαος Χ., @menelaos_x

χειρωνακτικοί εργάτες στις φυτείες. Σε άλλες περιπτώσεις, οι ντόπιοι αγρότες αναγκάστηκαν να ενταχθούν στην συμβολαιοκή γεωργία.

Ο Philip Hirsch, καθηγητής ανθρωπογεωγραφίας στο Πανεπιστήμιο του Σίδνεϊ καταγράφει ότι στη γεωγραφική ζώνη της νοτιοανατολικής Ασίας οι, μικρές κλίμακας, καλλιεργητές στην Καμπότζη, το Λάος, τη Μιανμάρ και το Βιετνάμ έχουν βιώσει την εκδίωξη μέσω υπαρπαγής της γης η οποία παρουσιάζεται ως «παραχώρηση». Σε χώρες όπως οι Φιλιππίνες, η Ινδονησία και η Ταϊλάνδη, οι οποίες θέσπισαν προληπτικές αναδιανεμητικές μεταρρυθμίσεις για να αντισταθμίσουν τις αγροτικές αναταραχές, οι «παραχωρήσεις» αποτελούν μέρος μιας εκ νέου συγκέντρωσης της εκμετάλλευσης γης. Το μοντέλο «παραχώρησης» ταιριάζει καλά με την ιδεολογία του εκσυγχρονισμού, ιδιαίτερα στην παγκοσμιοποιημένη νεοφιλελεύθερη εποχή, στην οποία πολιτικές όπως αυτή της κυβέρνησης του Λάος για «μετατροπή της γης σε κεφάλαιο» υποτίθεται ότι λειτουργούν ως καταλύτης για μια μετακίνηση από «οπισθοδρομικές» σε σύγχρονες γεωργικές πρακτικές. Πίσω από αυτήν την θέση, ωστόσο, βρίσκονται πολλές εξαιρετικά αμφισβητήσιμες υποθέσεις, συμπεριλαμβανομένης της αποτελεσματικότητας των μεγαλύτερων εκμεταλλεύσεων σε σύγκριση με τις μικρές φυτείες των ίδιων καλλιεργειών, της αγροτικής ευημερίας που υποτίθεται ότι φέρνει η νέα γεωργία υπό την ηγεσία των επενδυτών και της αποκατάστασης των υποτιθέμενων υποβαθμισμένων εδαφών μέσω του μοντέλου «παραχώρησης». Αυτό που δεν αμφισβητείται είναι ότι αυτό το μοντέλο εξυπηρετεί τα συμφέροντα τόσο των εταιρικών επενδυτών όσο και των κυβερνητικών αξιωματούχων που εμπλέκονται στη χορήγηση των «παραχωρήσεων». Αυτό μάλιστα συνέβη όχι μόνο εις βάρος της εναπομείνουσας όσας κήφης της Νοτιοανατολικής Ασίας, αλλά και εις βάρος των μικροκαλλιεργητών της περιοχής, των οποίων ο εκτοπισμός θα έχει μακροχρόνιες επιπτώσεις στον βιοπορισμό τους.¹²

Ο έλεγχος του νερού

Σχεδόν το 90% της χρήσης νερού στην Θεσσαλία αφορά την άρδευση. Το τεράστιο και πολύπλοκο δίκτυο μεταφοράς και διανομής του στον κάμπο, έχει μία αυτοτελή αξία, είτε το μελετάς με αγροτικούς όρους είτε με χρηματιστηριακούς. Έχουμε γράψει σε προηγούμενα τεύχη για τις πολιτικές δυναμικές που προσδίδει η διαχείρισή του στους τοπικούς οργανισμούς εγγείων βελτιώσεων, όπως στον ΤΟΕΒ Ταυρωπού που διαχειρίζεται το νερό της λίμνης Πλαστήρα το οποίο χρειάζεται να φτάσει για να ποτίσει και ένα μεγάλο μέρος των καλλιεργειών του νομού Λάρισας.¹³ Ο έλεγχος αυτού του δικτύου είναι κομβικός για τον έλεγχο και τη διαχείριση των νερών στον Θεσσαλικό κάμπο. Από τη στιγμή που το αποστραγγιστικό κομμάτι αυτού του δικτύου έχει μετατραπεί σε αρδευτικό για να καλύπτει με συντεχνιακούς όρους την συνεχή επέκταση των καλλιεργειών στον κάμπο, αναπόφευκτα ο διαχειριστής του καλείται να απαντήσει και σε ερωτήματα αντιπλημμυρικής θωράκισης. Στον πυρήνα του ζητήματος ωστόσο βρίσκεται στο ποιος θα ελέγχει και θα διαχειρίζεται το νερό. Και εδώ η ΗΝΑ καταθέτει την πρόταση για την δημιουργία ενός κεντρικού Οργανισμού Διαχείρισης των Υδάτων της Θεσσαλίας (τον ΟΔΥΘ).

Κανείς και καμία που έχει παρακολουθήσει το ζήτημα του νερού στον κάμπο δεν θα διαφωνήσει ότι ο κατακερματισμός των αρμοδιοτήτων και των ευθυνών ξεπερνάει την

11. *Global Land Grabbing: A Critical Review of Case Studies across the World*, Jun He, Μάρτιος 2021, ανάκτηση από mdpi.com.

12. *The Concession Model in Southeast Asia: Coming Full Circle?*, Philip Hirsch, Μάρτιος 2022, ανάκτηση από το wrm.org. Το Παγκόσμιο Κίνημα για τα Τροπικά Δάση (WRM) είναι μία πρωτοβουλία που καταγράφει τους αγώνες των αυτόχthonων κοινοτήτων και των λαών του παγκόσμιου νότου που ζουν μέσα από και με το δάσος.

13. *Νερό χαμένο στην μετάφραση. Το υδάτινό ζήτημα του Θεσσαλικού κάμπου*, Εραστές των Αγράφων, τεύχος 7, καλοκαίρι 2023.

φαντασία οποιουδήποτε γραφειοκράτη. Η Αποκεντρωμένη Διοίκηση, οι τοπικές Διευθύνσεις Υδάτων, οι τεχνικές υπηρεσίες των Δήμων, οι ΓΟΕΒ και οι ΤΟΕΒ, οι τοπικοί κοινοτάρχες, τα δασαρχεία, μοιράζουν αρμοδιότητες με ακρίβεια μέτρων σε ποτάμια, αναχώματα και θυροφράγματα. Αυτή η μοιρασιά σε κρίσιμες στιγμές περισσότερο αντικατοπτρίζεται σε αποποίηση ευθυνών παρά σε συνεργασία. Στα πλημμυρικά φαινόμενα του Daniel αυτό επιβεβαιώθηκε με τον πιο παταγώδη τρόπο. Και αφού μάλλον συμφωνούμε σε αυτό, το πραγματικό ερώτημα είναι ποιος και για ποιόν θα διαχειρίζεται το νερό της Θεσσαλίας. Είναι ένα ερώτημα που τίθεται όχι μόνο στα μέρη μας αλλά σε πολλά σημεία της επικράτειας: από την διαχείριση του νερού του ποταμού Άρδα στον Έβρο μέχρι τις συγχωνεύσεις των εταιρειών ύδρευσης και αποχέτευσης.¹⁴ Στο θέμα μας όμως, η πρόταση δημιουργίας μίας ανώνυμης εταιρείας που θα αναλάβει τον έλεγχο ενός κοινωνικού αγαθού κομβικού για τη ζωή στον κάμπο, μόνο επιφυλάξεις και αγωνίες μπορεί να παράξει. Ιδίως όταν οι διαρροές δείχνουν ως πρόεδρο αυτού του νεοσύστατου οργανισμού αυτόν που η εταιρεία του νωρίτερα πρότεινε την ίδρυσή του: τον Μ. Γκουζούρη. Ζούμε στην χώρα των συμπτώσεων;

Ο ΟΔΥΘ

«Το πρώτο που προσπάθησα να καταλάβω είναι γιατί επιλέχθηκε στη μορφή του να είναι ανώνυμη εταιρεία», αναρωτιέται ο Άρης Τέγος, πολιτικός μηχανικός με επαγγελματική ενασχόληση στους τομείς της τεχνικής υδρολογίας, αντιπλημμυρικών έργων και σχεδίων διαχείρισης πλημμυρών. «Είναι περίεργο αυτό που προβλέπουν στον νόμο. Θα βγάζει κέρδη αλλά δεν θα διανέμει κέρδη. Δεν χρειάζεσαι μία Α.Ε. για τη διαχείριση του νερού γιατί όλες αυτές

έχουν αποτύχει. Ακόμα και σε χώρες όπου ιδιωτικοποιήθηκε το νερό, όπως στην Αγγλία, το κράτος δίνει λεφτά τα τελευταία 30 χρόνια για να συντηρηθούν οι υποδομές τους. Οι ιδιωτικοί φορείς θα φύγουν σε λίγο γιατί δεν βγάζουν όσα κέρδη θέλουν. Αυτός ο οργανισμός όσο και να ιδιωτικοποιήσει τις δόσεις χρήσης νερού και να αυξήσει την χρέωσή τους είναι πολύ λίγα τα λεφτά. Το να παρουσιάσεις ένα οργανόγραμμα, είναι μία εύκολη τεχνική δουλειά. Ωστόσο αυτό δεν οδηγεί σε καμία πρακτική λύση βελτίωσης της ποιότητας και της ποσότητας του νερού». Μπορεί τα χρήματα αυτά να είναι λίγα για έναν οργανισμό της μορφής του ΟΔΥΘ, ωστόσο η αύξηση του κόστους χρήσης του νερού έχει πολύ διαφορετικό αντίκτυπο στην καθεμιά αγροτική οικογένεια ξεχωριστά και στον τρόπο που προσπαθούν να τα βγάλουν πέρα οικονομικά. «Εκεί που πληρώνουν 4 ευρώ για την άρδευση και άλλα 4 ευρώ για τα αποστραγγιστικά, αυτά θα εκτοξευτούν. Και δεν θα είναι βιώσιμα για τους αγρότες», λέει ο Γιαννακάκης. «Και τότε θα έρθει η ΗΒΑ και θα σου πει, δεν είναι για σένα βιώσιμο να ποτίζεις γιατί το νερό είναι πολύ ακριβό, αλλά εγώ θα σου νοικιάσω τη γη για 100 χρόνια. Αλλά άλλες είναι οι τιμές που παίρνεις εσύ σαν ιδιώτης, άλλες αυτές που παίρνω εγώ σαν ΗΒΑ. Και κάπως έτσι θα υπάρξει μία μετατόπιση της χρήσης γης και των ιδιοκτησιών προς ένα άλλο μοντέλο». Εδώ έρχεται και μία απλοϊκή σκέψη του Τσαντήλα. «Όταν κάπου εμπλέκεται μία ιδιωτική εταιρεία αναζητά να βγάλει χρήματα. Ποιος θα τα δίνει αυτά; Οι άνθρωποι που θα χρησιμοποιούν το νερό. Άρα ο ιδιώτης δεν κάνει αγαθοεργία, βάζει τα χρήματά του γιατί κάποια στιγμή θέλει να τα πάρει πίσω».

«Όταν πάμε να διαχειριστούμε το νερό για την γεωργία ξεκνάμε τον άλλο βασικό παράγοντα που έχει σχέση με την γεωργία, το έδαφος. Το νερό, αν δεν έχω εξασφαλίσει τον άλλο παράγοντα που λέγεται έδαφος, είναι άχρηστο για την γεωργία. Μπορούμε να φτιάξουμε το καλύτερο δίκτυο, αλλά μη γνωρίζοντας που θα

14. Ποιος θα διαχειριστεί το νερό που λιγοστεύει;, Τάσος Τέλλογλου, 29/10/2024, ανάκτηση από insidestory.gr

το πάμε βάσει των χαρακτηριστικών που έχει το έδαφος και πώς θα το διαχειριστούμε, δεν κάνουμε τίποτα», λέει Τσαντήλας. «Πουθενά στον κόσμο δεν υπάρχει χωριστά διαχείριση του νερού. Η διαχείρισή του πάει μαζί με την διαχείριση του εδάφους. Στην Αμερική οι δημόσιες εταιρείες λέγονται *solid and water conservation*». Στις λεπτομέρειες κρύβεται ο διάολος, λέει η παροιμία και στην περίπτωση μας μάλλον βρίσκει εφαρμογή. Το νερό μάλλον προσφέρεται για σοβαρότερες μπίζνες.

Το νομοσχέδιο για τον ΟΔΥΘ θα αποκοπεί από το συνολικό master plan της ΗΥΑ, θα κατατεθεί αυτόνομα για δημόσια διαβούλευση με χρονικό περιθώριο μίας εβδομάδας και θα γίνει νόμος του κράτους. Στο οργανόγραμμά του προβλέπεται με λεπτομέρειες η διοικητική του δομή, οι μισθοί των στελεχών του, μέχρι και τα μόνους που θα μπορούν να δοθούν στα στελέχη του. Το πιο πιθανόν είναι να αντικαταστήσει γραφειοκρατικά την Διεύθυνση Υδάτων της Αποκεντρωμένης Διοίκησης, αφήνοντας προς στιγμή ανέπαφη την οργανωτική λειτουργία των ΤΟΕΒ.¹⁵ Ο ΟΔΥΘ θα διαμορφώνει την τιμολογιακή πολιτική του νερού, θα επιβάλει πρόστιμα στους χρήστες του, θα μεριμνά για την εκπόνηση του Στρατηγικού Σχεδίου Έργων Αντιπλημμυρικής Προστασίας και θα «μπορεί να εισπράττει και από την εκμετάλλευση της

περιουσίας του» (χωρίς να διευκρινίζεται ποια θα είναι αυτή).

Ο Αχελώος

Για την Θεσσαλία ο ποταμός Αχελώος είναι ένας μυθικός ποταμός και τα σχέδια εκτροπής του ένας γήινος ρεαλισμός. Εδώ και δεκαετίες μία μονοποικιλιακή κυριαρχία στον δημόσιο λόγο, με προνομιακή πρόσβαση σε μέσα ενημέρωσης, συνέδρια και ημερίδες, δημοτικά και περιφερειακά συμβούλια, παρουσιάζει την εκτροπή του ως τη μόνη λύση για να αντιμετωπιστεί το υδατικό έλλειμμα του κάμπου.¹⁶ Η πρόταση της ΗΥΑ, στον βαθμό που ανακυκλώνει ήδη παγιωμένες πολιτικές απόψεις δεκαετιών για το ζήτημα της διαχείρισης του νερού, το επαναφέρει ως λύση. Μέσα στα χρόνια αλλάζουν μόνο τα κυβικά μέτρα νερού που χρειάζεται ο κάμπος. Από τα 1,2 δισ. κυβικά που προέβλεπε ο αρχικός σχεδιασμός και βάσει του οποίου έχει κατασκευαστεί η σήραγγα εκτροπής στην Συκιά, μέσα στα χρόνια περάσαμε στα 600 εκ. κυβικά και την «μερική εκτροπή», πέσαμε στα 250 εκ. κυβικά που προβλέπουν τα αναθεωρημένα Σχέδια Διαχείρισης Λεκανών Απορροής Ποταμών Δυτικής Ελλάδας και Θεσσαλίας, για να φτάσουμε στην πρόταση της ολλανδικής εταιρείας που αναφέρεται σε 300 εκ. κυβικά νερού. Μισό λεπτό. Δηλαδή όσο περνούν οι δεκαετίες και το υδατικό απόθεμα της Θεσσαλίας χειροτερεύει, μειώνονται τα κυβικά νερού που οι διάφορες μελέτες λένε ότι χρειαζόμαστε από τον Αχελώο; Μου προκύπτει ένα ερώτημα: ξέρουμε πόσο είναι το υδατικό έλλειμμα της Θεσσαλίας; Και με ποιον τρόπο το έχουμε μετρήσει;

«Το πρόβλημα είναι ότι δεν έχουμε μετρήσεις, δεν ξέρουμε πόσο νερό καταναλώνουμε στην γεωργία. Όλα όσα βλέπετε είναι εκτιμήσεις» με γειώνει γρήγορα από την αρχή ο Κωνσταντίνος Σούλης. Και μάλιστα κάνει και την παρατήρηση ότι «ακόμα και αυτά που διάβασα σε ένα άρθρο που είχατε γράψει, στην πραγματικότητα όλα είναι εκτιμήσεις, δεν υπάρχει μέτρηση της κατανάλωσης». Αυτή η θέση

15. Σε κοινή ανακοίνωση που εξέδωσαν επτά ΤΟΕΒ της Θεσσαλίας (Ταυρωπού, Θεσσαλιωτιδούς, Σελλάνων, Πηνειού, Ζάρκου, Τιτανίου και Ενιπέας) αντιδρούν στην κατάργηση και την υπαγωγή τους στον ΟΔΥΘ. Αναφέρουν ότι σε μία τέτοια περίπτωση κινδυνεύουν τα έργα αναβάθμισης των δικτύων τους που βρίσκονται σε εξέλιξη και προτείνουν μέχρι να συγκροτηθεί και να αρχίσει τη λειτουργία του ο ΟΔΥΘ να παραμείνουν ως θεσμός. «Σοβαρό λάθος» η κατάργηση των ΤΟΕΒ στη Θεσσαλία με τον ΟΔΥΘ Α.Ε. Νέος Αγών, 25/4/2024.

16. Το master plan της ΗΥΑ αναφέρει ότι οι ανάγκες άρδευσης του κάμπου ανέρχονται σε 1,5 δισ. κ.μ. νερού και ότι αυτή η ποσότητα θα πρέπει να περιοριστεί στο ήμισυ. Από τα Τέμνη βέβαια, εκρέουν και χάνονται στο Αιγαίο κατά μέσο όρο κάθε έτος περίπου 2,5 δισ. κ.μ. νερού.

συνοψίζει το αποτέλεσμα μίας μελέτης που εκπόνησε η ομάδα του πάνω στο Πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης που ολοκληρώθηκε το 2022 και στην επίδραση που είχε αυτό στην κατανάλωση του νερού άρδευσης. Θα μας πει ότι κάποιες δράσεις του προγράμματος είχαν θετική επίδραση, ωστόσο το βασικό θέμα είναι η έλλειψη πραγματικών μετρήσεων.

Μετρήσεις και στοιχεία που λείπουν

Μα οι ΤΟΕΒ δεν έχουν στοιχεία για την κατανάλωση του νερού; «Κάποιοι ΤΟΕΒ μετράνε πόσο νερό στέλνουν προς τα αγροτεμάχια αλλά στην πραγματικότητα αυτή η πληροφορία πάλι δεν είναι πολύ χρήσιμη. Με την έννοια ότι δεν ξέρουν τί ποτίζεται με αυτό το νερό, άρα δεν μπορείς να εκτιμήσεις το πόσο αποδοτικό είναι και να πεις τόσο χρειάζομαι για το κάθε στρέμμα ή την κάθε καλλιέργεια». Κάποιοι ΤΟΕΒ κρατούν αυτά τα στοιχεία για ένα διάστημα, μετά χάνονται και δεν υπάρχουν κάπου συγκεντρωμένα για να αναλυθούν. Ο ΟΣΔΕ παρέχει μία πληροφόρηση για τα αγροτεμάχια αλλά δεν δίνει μία ακριβή εικόνα για το ποια από αυτά αρδεύονται ή όχι.

Πέρα από τα στοιχεία κατανάλωσης νερού χρειάζεται και ένας ενημερωμένος εδαφολογικός χάρτης. «Είναι πολύ σημαντικό είναι να ξέρω τις ιδιότητες του εδάφους. Στην Ελλάδα υπάρχει ο εδαφολογικός χάρτης που είχε γίνει πριν κάμποσα χρόνια από τον ΟΠΕΚΕΠΕ αλλά πρακτικά δεν είναι ακόμα πλήρης, δεν έχουμε για όλες τις γεωργικές εκτάσεις. Μετά, δεν υπάρχει κάποιος φορέας που να μπορεί να μας δώσει έγκυρα μετεωρολογικά δεδομένα και με καλή χωρική κάλυψη. Χρειάζεται μεγάλη πυκνότητα σταθμών, να είναι όλοι με επιβεβαιωμένη αξιοπιστία. Επίσης, δεν έχουμε καλή εικόνα των υδρολογικών συνθηκών. Έχουμε τα ποτάμια, τους ταμιευτήρες αλλά δεν υπάρχει συστηματική τους παρακολούθηση. Υπάρχουν κάποιοι φορείς που προσπαθούν, αλλά δεν έχουμε πλήρη εικόνα. Χρειάζονται πολλούς πόρους. Στην πραγματικότητα έχουμε τόσες πολλές

αβεβαιότητες που όταν πάμε να βγάλουμε το συμπέρασμα έχουμε πάρα πολλά κενά σημεία. Αυτό είναι ένα μεγάλο πρόβλημα», συμπληρώνει ο Σούλης.

Στο master plan αναφέρεται ότι στην Θεσσαλία υπάρχουν περίπου 33.000 γεωτρήσεις. Η Αποκεντρωμένη Διοίκηση της υπολογίζει στις 38-40.000. Το 2023 η Ελληνική Αρχή Γεωολογικών και Μεταλλευτικών Ερευνών (ΕΑΓΜΕ) πραγματοποίησε μία καταγραφή τους για λογαριασμό του υπουργείου Περιβάλλοντος. Ο επιστημονικός υπεύθυνος του προγράμματος και διευθυντής Υδατικών Πόρων και Γεωθερμίας του ΕΑΓΜΕ Παναγιώτης Σαμπατακάκης αναφέρει ότι τελικά ήταν πολύ λιγότερες απ' όσες πίστευαν οι αρχές: 21.894 με τον μέσο όρο των απολήψεων υπόγειων νερών να φτάνει στα 990 εκ. κυβικά. Η μείωση των ποσοτήτων άντλησης προφανώς έχει να κάνει και με την μείωση των υδάτινων αποθεμάτων στον υπόγειο υδροφόρο ορίζοντα και την αύξηση του ενεργειακού κόστους που είναι συνακόλουθο της ανάγκης οι γεωτρήσεις να φτάνουν σε πολύ μεγαλύτερο βάθος για να βρουν νερό. Ο Σαμπατακάκης, σε μία συνέντευξή του στην Καθημερινή, με αφορμή τα αποτελέσματα εκείνης της καταγραφής θα υποστηρίξει πως «τα νέα στοιχεία μας δείχνουν ότι αθροίζοντας τις ανάγκες, η Θεσσαλία μπορεί να αντεπεξέλθει με μια σειρά από μικρούς και μεσαίους ταμιευτήρες. Πρόκειται για φθηνά έργα, εύκολα διαχειρίσιμα, τα οποία μπορούν να παραλαμβάνουν και τα πλημμυρικά νερά, επομένως να λειτουργούν ως αντιπλημμυρικά. Δεν χρειάζονται μεγάλα έργα με σημαντικό αποτύπωμα στο περιβάλλον, όπως η εκτροπή του Αχελώου».¹⁷ Στην συζήτηση που έχω με τον Άρη Τέγο θα μου μιλήσει σε μία ανύποπτη στιγμή για σημεία κατασκευής τέτοιων μικρών και μεσαίων ταμιευτήρων που ο ίδιος έχει εντοπίσει με την έρευνά του. Μου αναφέρει για δύο

17. Ο κάμπος σπαταλά λιγότερο νερό, Γιώργος Λιάλιος, Καθημερινή, 27/2/2023.

σημεία, στην Δαφνοσπηλιά και στην θέση του «Αντάρτη», λίγο πάνω από το Καλλίθηρο. «Είναι δύο θέσεις ταμίευσης 40 εκ. κυβικών το καθένα τον χρόνο. Μπορείς να φτιάξεις δύο μικρά φράγματα και σε άλλες θέσεις και τα 250 εκ. κυβικά που ζητάς από τον Αχελώο να τα βρεις έτσι. Και να λειτουργούν και σαν αντιπλημμυρικά».

Ο Τέγος είναι από τους ανθρώπους που θεωρεί αναγκαία την εκτροπή του Αχελώου, από τεχνικής απόψεως όπως μου λέει. Παρακολουθώ την σκέψη του. «Ο τρόπος που υλοποιείται στην Θεσσαλία το ζήτημα της εκτροπής δεν με απασχολεί. Χρειάζονται συνδυασμένες λύσεις μεταξύ των οποίων είναι και αυτή. Και θα συνεκτιμηθεί. Δεν είναι το ιερό δισκοπότηρο. Υπάρχει μεγάλο πρόβλημα ταπείνωσης του υδροφόρου ορίζοντα, 400-500 μέτρων, με υφαλμύρωση σε μία περιοχή που δεν έχει καμία σχέση με αυτήν όπου θα εκτρέψουμε το νερό του Αχελώου. Αυτές οι περιοχές είναι άσχετες μεταξύ τους για να πεις ότι θα κλείσει το ισοζύγιο της Θεσσαλίας. Ας εκτρέψουμε 250 και 600 εκατομμύρια κυβικά. Δεν θα δούμε σε λίγα χρόνια τον

υπόγειο υδροφόρο να ανεβαίνει. Κάποιοι το απλοποιούν. Και αυτό είναι προβληματικό γιατί το κάνουν εδώ και 30 χρόνια. Δεν ξέρουμε το ισοζύγιο. Είναι ένα δύσκολο ερώτημα που κάθε χρόνο εξαρτάται από τις καλλιέργειες, τις μετεωρολογικές συνθήκες. Αφού φτιάξουμε ένα σχέδιο συνδυαστικό, ολιστικό και το μελετήσουμε, μετά από 8-10 χρόνια θα δούμε τί μας λείπει. Και αυτό που μας λείπει να το φέρουμε από τον Αχελώο. Δεν έχουμε άλλη λύση».

Τελικά ποιοι συνέταξαν αυτό το master plan;

Ενώ μέχρι τώρα έχουν περάσει μπροστά από τα μάτια σας σχεδόν 7.500 λέξεις για να εκτεθούν σκέψεις και επιφυλάξεις γύρω από το σχέδιο της ολλανδικής εταιρείας HVA International για την Θεσσαλία, εξακολουθεί να υπάρχει ένα βασικό θολό σημείο. Δεν έχουμε καμία πληροφορία για την επιστημονική ομάδα που δούλεψε και συνέταξε αυτό το σχέδιο. Στην εξέλιξη αυτής της έρευνας πέτυχα πολλές φορές τον εαυτό μου να κάνει τον Σέρλοκ Χολμς προκειμένου να

| Φωτό / Βασίλης Νεμπεγλεριώτης, @n3mpe

βρεθούν κάποια στοιχεία γι'αυτούς τους ανθρώπους. Μία αφηρημένη αναφορά στον αριθμό των ατόμων της ομάδας σε ένα δημοσίευμα εφημερίδας, ένας από τους ανθρώπους που συναντήσαμε στην έρευνά μας και είχε συμμετάσχει σε μία από κοινού σύσκεψη Ελλήνων και Ολλανδών επιστημόνων, κάποιες σκόρπιες φωτογραφίες στους λογαριασμούς social media του πρώην Περιφερειάρχη Κ. Αγοραστού, από αυτές που το στήσιμό τους παράγει περισσότερο εικόνα, παρά ουσία. Σκόρπια κομμάτια ενός παζλ το οποίο ποτέ δεν συμπληρώθηκε. Δεν είχα ιδιαίτερη περιέργεια για τις φάσεις τους, όσο για τα βιογραφικά και την εμπειρία που κουβαλούσαν και τα οποία παρήγαγαν ένα master plan το οποίο επανακαθορίζει κοινωνικές και παραγωγικές σχέσεις σε έναν τόπο.

Ο Άρης Τέγος μου λέει ότι «στις τεχνικές δουλειές θα έπρεπε αυτά να τα έχουμε ληγμένα, δηλαδή το ποιος εργάζεται. Μπορώ να σου φέρω άπειρα παραδείγματα ότι τα ονόματα των μελετητών δεν κρύβονται ποτέ. Το καλοκαίρι διάβασα ότι πολλοί φορείς στην Αμερική θέλησαν να αναθεωρήσουν έναν κανονισμό ασφαλείας των φραγμάτων, την πιθανή μέγιστη πλημμύρα. Μαζεύτηκαν 150 επιστήμονες και συνέταξαν ένα κείμενο 300 σελίδων που αναθεωρεί έναν τεχνικό κανονισμό. Στην τρίτη σελίδα της έκθεσης είναι όλα τα ονόματά τους. Αυτό είναι ένα τεχνικό θέμα, ότι πρέπει να ξέρεις ποιος αναθεώρησε τον κανονισμό».

Ο Χρήστος Τσαντήλας, ένας άνθρωπος που όση ώρα μιλάμε στο τηλέφωνο μου ακούγεται τεκμηριωμένος στα λόγια του και παθιασμένος με το αντικείμενό του, μου βγάζει μία αίσθηση πικρίας όταν η συζήτηση πηγαίνει στην ομάδα των Ολλανδών. «Το έχω δει το σχέδιο λέξη προς λέξη, όσον αφορά το αντικείμενό μου. Έχω κάνει σχόλια στην διαβούλευση και έχω δώσει στους μελετητές συγκεκριμένα στοιχεία όσον αφορά την περιοχή μας. Με ονόματα και διευθύνσεις. Δεν υπήρξε καμία διάθεση να τα ανοίξουν καν. Σε μία συνέντευξη του ο διευθύνων σύμβουλος μιλούσε για ερευνητές

που τους έκαναν κάποια κριτική, βάζοντας την λέξη ερευνητές σε εισαγωγικά. Ένωσα μία διάθεση υποβάθμισης των σχολίων που τους έχουν γίνει. Αισθάνθηκα και πάλι ντροπή. Σε μερικά σημεία οι θέσεις και οι εκφράσεις που χρησιμοποιούν είναι εντελώς αδόκιμες».

Αυτό το τελευταίο είναι κάτι που διαπίστωσα και εγώ διαβάζοντας το master plan. Υπάρχουν σημεία στα οποία η γλώσσα που χρησιμοποιείται στερείται της επιστημονικής ορολογίας που ίσως θα περίμενα και παραπέμπει σε χαρακτηρισμούς που φέρουν ιδεολογικούς συμβολισμούς που έχουν αναδυθεί μέσα από κοινωνικούς και ταξικούς ανταγωνισμούς. Για παράδειγμα, στην αναφορά στο έργο της εκτροπής του Αχελώου, οι άνθρωποι που αντιστέκονται σε αυτό εδώ και δεκαετίες χαρακτηρίζονται περιπαικτικά ως «οι ιδιοκτήτες του νερού», και ως λόγος των αντιδράσεών τους καταγράφεται το «ότι δεν έχουν λάβει καμία αποζημίωση ή αντισταθμιστικά μέτρα, παρά το γεγονός ότι δεν επηρεάζονται άμεσα από τη μεταφορά νερού μεταξύ λεκανών απορροής. Αντιθέτως, (λένε) όλα τα οφέλη έχουν κατευθυνθεί προς τους πολίτες της λεκάνης Πηνειού». Το σταθερό σύνθημα του Συνδέσμου Κατακλυζομένων Μεσοχωράς «Ο Αχελώος» εδώ και 37 χρόνια, από εκείνο το καλοκαιρινό πρωινό του 1987 όταν χτύπησε η καμπάνα του χωριού και καλέστηκε η πρώτη συνέλευση κατοίκων, είναι «Όχι στον αφανισμό της Μεσοχωράς, όχι στην καταστροφή του Αχελώου». Τελεία.

Οι, ιδεολογικά φορτισμένες, αναφορές δεν με εξέπληξαν. Συγκράτησα στη συζήτηση με τον Κωνσταντίνο Σούλη μία φράση του, «αυτό που είμαι σίγουρος είναι ότι δεν υπάρχει καμία πιθανότητα κάποιος να κατάφερε να κάνει ένα σχέδιο τόσο γρήγορα και χωρίς να έχει κάνει πολύ μεγάλη προσπάθεια για να αντιμετωπίσει αυτές τις αβεβαιότητες». Οι αβεβαιότητες στις οποίες αναφερόταν είναι αυτές που παρουσίασα παραπάνω, για την απουσία βασικών επιστημονικών δεδομένων που θα βοηθούσαν στην εξαγωγή ασφαλών συμπερασμάτων και κατευθυντήριων

| Φωτό / Αλέξης Αλεξανδρόης, @alexesalexandres

γραμμών. Προεκτείνοντας την σκέψη του, σκέφτηκα με τη σειρά μου ότι ένα τόσο γρήγορο σχέδιο αυτό που θα μπορούσε να κάνει και να είναι ειλικρινές ως προς αυτόν που το παρήγειλε, το ελληνικό κράτος, είναι να αναπαράγει τις απόψεις που έχει αυτό για τα πράγματα γύρω του.

Μαζί με λίγη από την νεοφιλελεύθερη αμετροέπεια που μπορεί να κουβαλάει μία εταιρεία με αποικιακό παρελθόν και μεταποικιακό παρόν. Δεν βρήκα άλλον τρόπο για να εξηγήσω την παραπομπή σε φράση της Θάτσερ για να υποστηριχθεί η ανάγκη θυσιών από μεριάς κατοίκων της Θεσσαλίας προκειμένου να δοθεί χώρος στα ποτάμια. Τα ιδεολογικά συμφραζόμενα του θατοσερισμού είναι πολύ πιθανόν να δημιουργούν ένα κλίμα οικειότητας στα αφεντικά

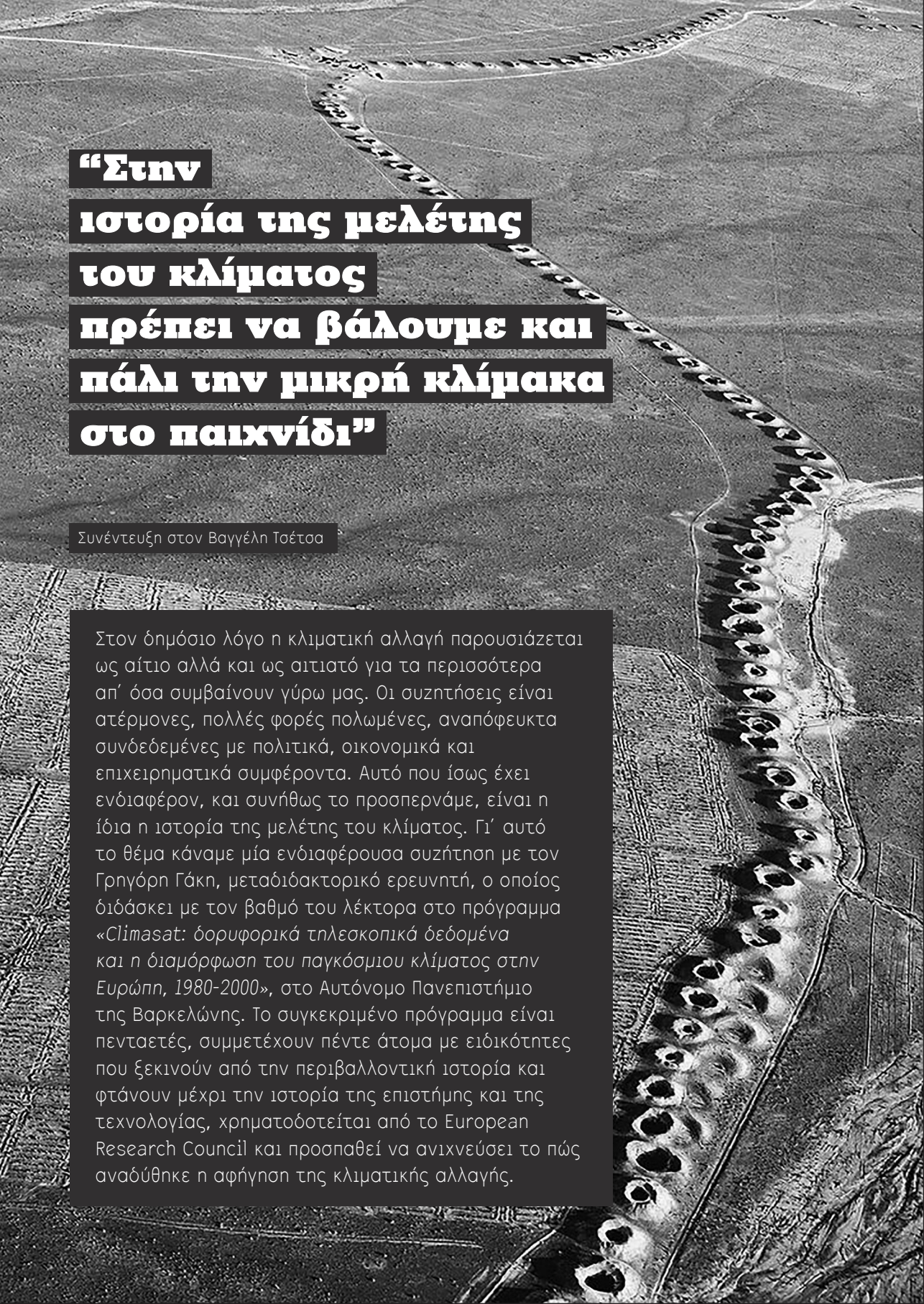
της ΗΒΑ για να επεκτείνει και να διαφυλάξει τα υλικά της συμφέροντα: ελεύθερη αγορά, ιδιωτικοποιήσεις, εργατικές πειθαρχήσεις. Και ίσως γι' αυτό σε ένα άλλο σημείο του σχεδίου τους απασχολούν οι πρόσφατες αγροτικές κινητοποιήσεις σε πανευρωπαϊκό επίπεδο. Θεωρούν ότι το «άγχος της έλλειψης νερού» και οι καταστροφές που προκλήθηκαν στην Θεσσαλία από τα δύο πλημμυρικά φαινόμενα μέσα σε 3 χρόνια μπορούν να μετατρέψουν τα παράπονα των αγροτών σε εξέγερση, και προτείνουν μία σειρά μέτρων προληπτικής προσέγγισης. Αμφιβάλλω αν κάποιος από αυτούς που συναντήθηκαν στην Θεσσαλία τους διηγήθηκε την ιστορία του Μαρίνου Αντύπα. Να, ένα χρήσιμο κενό. Μήπως να οργανωθούμε και να τους την διηγηθούμε εμείς αυτήν την ιστορία;

► Διαβάστε

David Blanchon, *Γεωπολιτική του νερού. Μεταξύ συγκρούσεων και συνεργασίας*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Μάρτιος 2024.

Sven Beckert, *Η αυτοκρατορία του βαμβακιού*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Μάρτιος 2022.

“Στην

ιστορία της μελέτης

του κλίματος

πρέπει να βάλουμε και

πάλι την μικρή κλίμακα

στο παιχνίδι”

Συνέντευξη στον Βαγγέλη Τσέτσα

Στον δημόσιο λόγο η κλιματική αλλαγή παρουσιάζεται ως αίτιο αλλά και ως αιτιατό για τα περισσότερα απ’ όσα συμβαίνουν γύρω μας. Οι συζητήσεις είναι ατέρμονες, πολλές φορές πολωμένες, αναπόφευκτα συνδεδεμένες με πολιτικά, οικονομικά και επιχειρηματικά συμφέροντα. Αυτό που ίσως έχει ενδιαφέρον, και συνήθως το προσπερνάμε, είναι η ίδια η ιστορία της μελέτης του κλίματος. Γι’ αυτό το θέμα κάναμε μία ενδιαφέρουσα συζήτηση με τον Γρηγόρη Γάκη, μεταδιδάκτορικό ερευνητή, ο οποίος διδάσκει με τον βαθμό του λέκτορα στο πρόγραμμα «Climasat: δορυφορικά τηλεσκοπικά δεδομένα και η διαμόρφωση του παγκόσμιου κλίματος στην Ευρώπη, 1980-2000», στο Αυτόνομο Πανεπιστήμιο της Βαρκελώνης. Το συγκεκριμένο πρόγραμμα είναι πενταετές, συμμετέχουν πέντε άτομα με ειδικότητες που ξεκινούν από την περιβαλλοντική ιστορία και φτάνουν μέχρι την ιστορία της επιστήμης και της τεχνολογίας, χρηματοδοτείται από το European Research Council και προσπαθεί να ανιχνεύσει το πώς αναδόθηκε η αφήγηση της κλιματικής αλλαγής.

Πώς αναδύθηκε, λοιπόν, η αφήγηση της κλιματικής αλλαγής;

Πολύ συνοπτικά, αυτό ξεκινά τη δεκαετία του '70 και είναι συνέπεια τριών διαφορετικών παραγόντων. Ο πρώτος είναι γεωπολιτικός. Με τον πόλεμο του Γιομ Κιπούρ και την Ιρανική Επανάσταση το '79 η Δύση καταλαβαίνει ότι μπαίνουν και άλλοι παίκτες στο παιχνίδι της ενέργειας και ότι με κάποιο τρόπο θα πρέπει να κατευθυνθεί και σε εναλλακτικές πηγές. Ο δεύτερος σχετίζεται με τους μεγάλους οργανισμούς που ασχολούνται με το διάστημα, την NASA και την European Space Agency. Ο Ψυχρός Πόλεμος μπαίνει σε μία νέα διάσταση, η Δύση αρχίζει και συγκλίνει για τους δικούς της πολιτικούς λόγους με την ΕΣΣΔ και ο λεγόμενος «ανταγωνισμός στο διάστημα» («space race») που άρχισε με τον Σπούτνικ, δείχνει να φτάνει στο τέλος του. Ένα πολύ μεγάλο τραστ που συντελείται από βιομηχανίες και κρατικούς μηχανισμούς έπρεπε να βρει μία νέα κατεύθυνση για το τί θα κάνει με όλους τους πόρους και το δυναμικό που είχε. Η βασική αλλαγή που συμβαίνει λοιπόν τότε είναι ότι αρχίζουν να φτιάχνουν δορυφόρους και συστήματα παρακολούθησης της γης. Αυτό γίνεται σε συνεργασία ανάμεσα στο ανατολικό και το δυτικό μπλοκ. Ο τρίτος είναι μία θεαματική στροφή στα data και την ποσοτική ανάλυση που συμβαίνει αρχικά γύρω από στην πρόβλεψη του καιρού και περνάει σταδιακά στην κλιματική αλλαγή.

Πώς συγκεντρώνονται τα επιστημονικά δεδομένα για τη μελέτη του κλίματος;

Υπάρχει ένα μεγάλο μεθοδολογικό πρόβλημα για το πώς κάποιος μπορεί να υπολογίσει την διαφορά θερμοκρασίας. Για να μην θεωρηθούν

μικρές οι αυξομειώσεις του κλίματος, η μελέτη πρέπει να γίνει σε μία κλίμακα τουλάχιστον 100 χρόνων ούτως ώστε να υπάρχει μία παρακολούθηση που στατιστικά να έχει ομαλοποιηθεί. Και αυτή είναι η πρώτη μεγάλη λαθροχειρία που γίνεται. Ενώ από την δεκαετία του '80 έχουμε δορυφόρους και μία πολύ μεγάλη ακρίβεια στον τρόπο που μετράμε την θερμοκρασία σχεδόν σε ολόκληρη την επιφάνεια της Γης, — πάνω από τους ωκεανούς, πάνω από δυσπρόσιτα μέρη, βουνά ή ζούγκλες — αυτό δεν μπορούσε να γίνει 100 χρόνια πριν. Κατά συνέπεια, επειδή χρειάζονται δύο σημεία αναφοράς για να μετρηθεί στατιστικά η θερμοκρασία, προσπαθήσαν με διάφορες μεθόδους προσομοίωσης να υπολογίσουν ποια ήταν η θερμοκρασία 100 χρόνια πριν. Αυτός ο υπολογισμός βασίζεται σε διάφορα μοντέλα που θεωρούνται ώριμα και αποδεκτά από την επιστημονική κοινότητα, ωστόσο οι μετρήσεις αυτές είναι ανακριβείς, γιατί μιλάμε για όργανα 100 χρόνια πίσω, με πολύ μικρότερα δεδομένα και πολύ πιο περιορισμένα γεωγραφικά. Κυρίως έχουμε μετρήσεις από πόλεις ή σημεία ενδιαφέροντος.

Οπότε όταν πηγαίνουμε τόσο πίσω στον χρόνο αναφερόμαστε σε μοντέλα υπολογισμού της θερμοκρασίας.

Ναι. Νομίζω ότι στο ευρύ κοινό δεν γίνεται σαφές ότι δεν αναφερόμαστε σε μια άμεση μέτρηση της παγκόσμιας θερμοκρασίας στις αρχές του προηγούμενου αιώνα, αλλά αναφερόμαστε σε μοντέλα. Οι πραγματικές μετρήσεις δεν επαρκούν για να μας δώσουν μία ολιστική θέαση του τι γινόταν με το κλίμα στα τέλη του 19ου αιώνα ή στις αρχές του 20ου. Υπάρχει πολύ μεγάλη ασυμμετρία μεταξύ του επιστημονικού λόγου που κυκλοφορεί μέσα σε αυτές τις

Το qanat είναι ένα υπόγειο σύστημα ύδρευσης το οποίο από ψηλά μοιάζει με μυρμηγκοφωλιά. Το είχαν κατασκευάσει οι Πέρσες το 500 π.Χ. για να φέρουν νερό από τους ορεινούς όγκους στα χωράφια τους και στα πεδινά άγονα μέρη. Συναντάται και σε άλλες περιοχές της Αραβίας και της Μέσης Ανατολής μέχρι και σήμερα. Φωτό / Alireza Teimoury.

κοινότητες και μεταξύ του πώς παρουσιάζεται προς τα έξω. Στα συνέδρια και στα επιστημονικά περιοδικά υπάρχει πολύ μεγάλη ακρίβεια. Όταν όμως αυτό επικοινωνείται προς τα έξω γίνεται με έναν απλοποιημένο τρόπο. Υποστηρίζουν ότι μετρήθηκε η θερμοκρασία και υπάρχει μία αύξηση ενός βαθμού Κελσίου. Αλλά όλο αυτό είναι μία αρκετά πιο πολύπλοκη ιστορία.

Γι' αυτό ευθύνονται οι ακαδημαϊκοί ή οι διάφορες μεσολαβήσεις;

Νομίζω και οι δύο. Η λέξη κλιματική αλλαγή αποτέλεσε ένα buzzword από το 1970 μέχρι και σήμερα για να κάνεις ακαδημαϊκή καριέρα. Οπότε αυτές οι δύο ατζέντες συγκλίνουν. Οι επιστήμονες παίζουν πάρα πολύ με αυτόν τον όρο. Πολλοί από αυτούς έχουν την τάση να υπερτονίζουν την κλιματική αλλαγή για να πάρουν χρηματοδοτήσεις, για να φτιάξουν τις δικές τους επιστημονικές ομάδες, για να κάνουν ακαδημαϊκή καριέρα. Από την άλλη, όταν γράφουν άρθρα σε περιοδικά εκλαϊκευσης, όποτε δίνουν συνεντεύξεις ή συμμετέχουν σε ντοκιμαντέρ, έχουν μία ρητορική που υπερτονίζει ένα πρόβλημα που όταν βρεθεί κάποιος σε ένα καθαρό επιστημονικό περιβάλλον καταλαβαίνει όχι ότι δεν υπάρχει, αλλά ότι είναι πολύ πιο αμφιλεγόμενο και περίπλοκο.

Το datafication (η ποσοτικοποίηση των δεδομένων) πώς συμβάλει στην μελέτη του κλίματος;

Το datafication, δηλαδή το πώς όλες οι πληροφορίες που έχουμε για το κλίμα αποκόβονται και μετατρέπονται σε δεδομένα, προσδιορίζει και ποιος μπορεί να περιγράψει το πρόβλημα και ποιος είναι υπεύθυνος για να το λύσει. Με έναν τρόπο απομακρυνόμαστε από όλες τις πιο βιωματικές εμπειρίες και διστάσεις που μπορεί να έχουν οι τοπικές κοινότητες που έρχονται αντιμέτωπες με το πρόβλημα και όλο αυτό διαμορφώνεται μέσα από μία καθετοποιημένη δομή γνώσης, η οποία προϋποθέτει και πάρα

πολλές υποδομές τις οποίες λίγοι μπορούν να διαχειριστούν. Δορυφόρους, επιστημονικά κέντρα που αναλύουν αυτά τα δεδομένα. Όταν τα πράγματα φτιαχτούν σε μία τέτοια κλίμακα είναι πολύ δύσκολο να μπει η ανθρώπινη εμπειρία.

Υπάρχει μία διάχυτη άποψη που λέει ότι η ανθρώπινη εμπειρία δεν μπορεί να συνοψολογιστεί στη μελέτη του κλίματος καθώς ο κύκλος αλλαγών του είναι πολύ μεγάλος σε σχέση με τον χρόνο ζωής του καθενός και της καθεμιάς μας σε αυτόν τον πλανήτη.

Αν κάποιος καταλάβει το πώς παράγεται όλη αυτή η ρητορική, με ποιους τρόπους, από ποιες κοινωνικές ομάδες και ποιοι αποκλείονται, το επόμενο βήμα είναι να προσπαθήσεις να συμπεριλάβεις όλες αυτές τις ομάδες εάν θέλεις να έχεις μία πιο ολιστική, πιο δημοκρατική και πιο πολιτική διάσταση του προβλήματος. Οι κοινωνικές ομάδες από τα κάτω έχουν χάσει κάθε σημείο αναφοράς (standpoint) από το οποίο θα μπορούσαν να εκφέρουν μία οπτική για αυτό που συμβαίνει. Το παγκόσμιο κλίμα είναι μια ιστορική έννοια που αναδείχθηκε την δεκαετία του '70. Δεν υπήρχε η έννοια του παγκόσμιου κλίματος πιο πριν. Είναι τέτοια η κλίμακα που πλέον οι κοινότητες των από-τα-κάτω δεν μπορούν να κάνουν τίποτα. Το ότι θα φτιάξεις το πρόβλημα σε αυτό το επίπεδο, σημαίνει ότι θα λυθεί και σε αυτό το επίπεδο. Θα λυθεί αποκλειστικά από το Πρωτόκολλο του Κιότο ή του Παρισιού και όχι από αγώνες στη μικρή κλίμακα που δίνονται από τοπικές κοινωνίες. Το βασικό πρόβλημα έχει εντοπιστεί στην παγκόσμια αύξηση της θερμοκρασίας, ενώ οι κλιματικές αλλαγές είναι πολυδιάστατες. Αλλαγές όπως το να εκτρέπεις ένα ποτάμι προς μια κατεύθυνση ή να βάζεις μία ανεμογεννήτρια, θεωρούνται πολύ μικρές μπροστά στο παγκόσμιο κλίμα.

Τα δορυφορικά δεδομένα πώς χρησιμοποιούνται στην μελέτη του κλίματος;

Τα περισσότερα προγράμματα, όπως το Copernicus, που προηγουμένως λεγόταν GMES (Global Monitoring for Environment and Security), έχουν μία διάσταση κατά πολύ ευρύτερη από την παρατήρηση του κλίματος. Οπότε το πώς αυτές οι δύο έννοιες, του περιβάλλοντος και της ασφάλειας συνδέονται, έχει ενδιαφέρον. Με άλλοθι την κλιματική αλλαγή υπάρχει ένας πανοπτικός έλεγχος ολόκληρων περιφερειών του κόσμου. Ξεκινώντας από το κλίμα, επεκτείνονται στην παρακολούθηση συνόρων, πλουτοπαραγωγικών πηγών και μετακίνησης πληθυσμών. Την δεκαετία του '70 αρχίζουν και αναπτύσσονται οι λεγόμενοι γεωστατικοί δορυφόροι. Αυτοί είναι πάνω στον Ισημερινό, έχουν την ίδια ταχύτητα με τη γη και ως εκ τούτου μένουν σταθεροί πάνω από ένα σημείο. Αυτό σημαίνει επιτήρηση 24/7. Εκεί υπάρχει μία τεράστια γεωπολιτική συζήτηση για το ποιος θα παίρνει data και από ποια περιοχή. Ενώ η τεχνική εμβέλεια ενός δορυφόρου είναι συγκεκριμένη, άμα δεις τα σύνορα απ' όπου έπαιρναν data για τον καιρό και το κλίμα, είναι καθαρά γεωπολιτικά. Η ΕΣΣΔ ήθελε τότε να έχει στη ζώνη επιρροής της το Αφγανιστάν, για πολιτικούς και οικονομικούς λόγους. Η Ευρώπη την Αφρική. Ενώ επικαλύπτονταν οι εμβέλειες των δορυφόρων, δεν επέτρεπε καμία υπερδύναμη στην άλλη να παίρνει data από τους δορυφόρους της.

Υπάρχει ανεξάρτητη επιστημονική έρευνα;

Το επιστημονικό κομμάτι με έναν τρόπο ακολουθεί το γεωπολιτικό, γιατί ακολουθεί τις χρηματοδοτήσεις. Δεν υπάρχει ανεξάρτητη έρευνα, ειδικά στην κλίμακα που γίνονται οι έρευνες για το κλίμα. Δεν μπορεί ένας επιστήμονας να καθίσει μόνος του σε ένα δωμάτιο και να προσπαθήσει να λύσει το πρόβλημα. Θα μπορούσε να γίνει ανεξάρτητη έρευνα, αλλά αυτή τη στιγμή όλα ανάγονται στη μεγάλη κλίμακα που περιγράφω παραπάνω. Ανεξάρτητες ομάδες με 5.000 επιστήμονες, με εξειδικευμένα και

κοστοβόρα όργανα κ.τ.λ., είναι πάρα πολύ δύσκολο να υπάρξουν. Όλα αυτά τα όργανα και οι ερευνητικές ομάδες φτιάχτηκαν βάσει της αναγκαιότητας της ακρίβειας των μετρήσεων. Για το πώς θα υπολογιστεί η θερμοκρασία σε τρίτο δεκαδικό ψηφίο. Αλλά είναι ένα ερώτημα εάν όλη αυτή η ακρίβεια χρειάζεται για να προσδιοριστούν οι κλιματικές αλλαγές που συμβαίνουν στον πλανήτη.

Υπάρχει δηλαδή και μία περίφραξη της Δυνατότητας και μέσα στην επιστημονική κοινότητα.

Είναι πολύ διαφορετικό κάποιος να γράψει στην «Εφημερίδα των Συντακτών» ή στο περιοδικό που τώρα μιλάμε και πολύ διαφορετικό να γράψει στο «Nature». Όλα αυτά έχουν μία ιεραρχία. Γι' αυτό μιλάμε για ιεραρχημένη και καθετοποιημένη γνώση. Διαφορετικά θα ακούσει κάποιος έναν καθηγητή πανεπιστημίου που έχει περάσει όλες αυτές τις στρόφιγγες ελέγχου και διαφορετικά έναν άνθρωπο που είναι κτηνοτρόφος ή γεωργός. Έχει καθείτε τελείως η βαρύτητα της γνώμης των «μη ειδικών». Και εγώ νομίζω ότι πρέπει να επικεντρωθούμε σε μια πιο ολιστική και πιο οριζόντια μελέτη της κλιματικής αλλαγής. Αλλά για να το κάνουμε αυτό πρέπει να βάλουμε και πάλι τη μικρή κλίμακα στο παιχνίδι. Μπορούμε να δούμε και το πώς συνδιαλέγεται με τη μεγάλη κλίμακα. Υπάρχει ένα σοβαρό επιστημονικό υπόβαθρο που λέει ότι πρέπει να αντιμετωπίσουμε το κλίμα σε παγκόσμιο επίπεδο. Σύμφωνα. Αλλά την ίδια στιγμή αυτό δε σημαίνει ότι πρέπει να αορατοποιείται η μικρότερη κλίμακα.

Θα μπορούσαμε να έχουμε ένα κριτήριο για να διαβάζουμε και να αναλύουμε τις σχετικές έρευνες που δημοσιεύονται; Υπάρχει εκατέρωθεν μία διάχυτη καχυποψία για το από που χρηματοδοτούνται και πόσο ανεξάρτητες μπορεί να είναι.

Έχω μια δυσκολία να σου απαντήσω σε αυτό. Τα επιστημονικά δίκτυα που θεωρείται ότι έχουν

την ειδήμοσύνη σε αυτά τα θέματα, έχουν ήδη αποκλείσει τις πιο ριζοσπαστικές φωνές. Ένας από τους στόχους του πρότζεκτ στο οποίο συμμετέχω είναι να αποσυναρμολογήσει όλη αυτήν την επιστημονική κατασκευή και ένα μέρος της να γίνει πιο ευκρινές στον κόσμο. Πράγματι είναι πολύ δύσκολο εν τέλει να κρίνεις την πληροφορία που δέχεσαι και από ποιον προέρχεται. Και στην κοινότητα των αρνητών της κλιματικής αλλαγής υπάρχει ένα αρκετά θολό τοπίο. Μπορείς να βρεις από ριζοσπάστες ακτιβιστές μέχρι βιομηχάνους. Και αυτό το μέτωπο ούτε ενιαίο είναι, ούτε είναι σαφές πως κατασκευάζονται αυτές οι συμμαχίες. Υπάρχουν επιστήμονες και από την άλλη μπάντα οι οποίοι έχουν συγκεκριμένα συμφέροντα. Υπάρχει ένα ντοκιμαντέρ που λέγεται «Merchants of Doubt» το οποίο είναι πολύ χαρακτηριστικό του όλου προβλήματος. Το έχει φτιάξει η Naomi Oreskes, υποστηρίκτρια των Δημοκρατικών στις ΗΠΑ, που πάει και χτυπάει μόνο την αντίθετη πλευρά, τους αρνητές της κλιματικής αλλαγής. Από που δέχονται χρηματοδοτήσεις κ.τ.λ. Και δεν κάνει ούτε μία ερώτηση σχετικά με την άλλη μπάντα. Υπάρχει μία συγκεκριμένη ασυμμετρία σε όλο τον πολιτικό διάλογο, ιδίως στον πυρήνα της Δύσης, της Βόρειας Ευρώπης και της Αμερικής. Ενώ προσπαθεί να δει από που χρηματοδοτούνται οι αρνητές της κλιματικής αλλαγής, ποια είναι τα συμφέροντά τους, ελάχιστοι κάνουν το αντίθετο. Το ένα θεωρείται θεοπισμένο και

προοδευτικό, το άλλο είναι περιέργο, μέσα από συμφέροντα, κουβαλάει λέξεις-κλειδιά όπως «Τραμπισμός» κ.τ.λ.

Έχεις σκεφτεί κάποια άλλη πολιτική πρόταση πάνω στο θέμα;

Ο μανικαϊστικός τρόπος που τίθεται το ερώτημα, πιστεύεις ή όχι στην κλιματική αλλαγή, είναι μέρος του προβλήματος. Ένα ριζοσπαστικό κίνημα πρέπει να προσπαθεί να αποσυναρμολογεί αυτές τις κατηγοριοποιήσεις. Πρέπει να φτιάξουμε ένα άλλο σημείο αναφοράς από το οποίο θα μπορούμε να κάνουμε κριτική και στα δύο. Γιατί και τα δύο είναι στρατόπεδα που είναι μπετοναρισμένα και με συμμάχους που δεν μας κάνουν. Νομίζω ότι όσο μπαίνεις σε αυτό είναι εύκολο να εκπληρώνεις την συστημική ρητορική για την κλιματική αλλαγή. Είναι το ίδιο που έγινε και με την περίπτωση του κόβιντ. Το ότι θα έκανες κριτική στη διαχείριση της πανδημίας δεν σημαίνει ότι είσαι αρνητής του ιού. Ένα βασικό σημείο που συνήθως προσπερνιέται είναι το σταμάτημα της ανάπτυξης, γιατί αυτό θα σήμαινε αυτόματα σταμάτημα του καπιταλισμού. Ανακυκλώνουμε μία κουβέντα που είναι τελείως τεχνική χωρίς να μπαίνουμε καθόλου στο πολιτικό ζητούμενο. Γιατί όσο υπάρχει ανάπτυξη υπάρχει διόγκωση της ενεργειακής ανάγκης. Και αυτό δεν αντιμετωπίζεται με πόλινες τσάντες.

► Διαβάστε

A Vast Machine. Computer Models, Climate Data, and the Politics of Global Warming, Paul N. Edwards, The MIT Press, 2013.

Μετασχηματισμοί και (επανα)κατοίκηση του ορεινού χώρου

ΟΡΕΙΝΟΤΗΤΑ

Του Τάσου Κ.

Το παρόν άρθρο θα κινηθεί σε λίγο διαφορετικά μονοπάτια: αν και το βασικό αντικείμενο της στήλης είναι τα ορεινά οικοσυστήματα, οι τόποι και οι μη ανθρώπινες ζωές που συμβιώνουν εκεί, αυτήν τη φορά θα επικεντρώσουμε στον ανθρώπινο παράγοντα και συγκεκριμένα στις ορεινές κοινότητες στον ελληνικό χώρο. Ωστόσο παραμένουμε στο θέμα, καθώς η σημερινή μορφή των οικοσυστημάτων αποτελεί άμεσο αποτέλεσμα χιλιετιών ανθρώπινης δραστηριότητας. Ο ελληνικός ορεινός χώρος έχει σμιλευτεί από την ανθρώπινη δραστηριότητα και τα υπόλοιπα είδη αναγκάστηκαν να προσαρμοστούν σε αυτό. Ανάλογα, οι μορφές που πήρε η ανθρώπινη δραστηριότητα καθορίστηκαν από τις δυνατότητες του τόπου. Υπό αυτό το πρίσμα είναι μάλλον ορθότερο, όταν προσπαθούμε να αντιληφθούμε ένα οικοσύστημα

ως μία ολότητα, να εντάσσουμε τις ανθρώπινες δραστηριότητες ως συστατικό του στοιχείο.

Η ιδέα για το περιεχόμενο ζυμώθηκε μέσα από δύο αφορμές. Γεννήθηκε από ένα κριτικό σχόλιο ενός φίλου του περιοδικού πάνω στο άρθρο του προηγούμενου τεύχους. Το παραθέτω αυτούσιο καθώς οι προβληματισμοί που θέτει έχουν την σημασία τους: «*Δάση στην ψυχία τους*» σημαίνει υπαιθρος χωρίς ανθρώπινη ζωή και δραστηριότητα, άδεια και παρατημένα χωριά, κοινότητες χωρίς καμιά δικαιοδοσία, βορά στο μικρό και μεγάλο κεφάλαιο, καθώς τα δέντρα και τα ποτάμια δεν μπορούν να αντιδράσουν... Το ζήτημα όμως παραμένει. Πόση, τί είδους, από ποιους και για ποιους πρέπει να είναι η ανθρώπινη παρέμβαση;» Λίγους μήνες μετά βρέθηκα σε μία εκδήλωση στα Μαστοροχώρια του Γράμμου. Είχε ως κυρίως θέμα την

κατασκευή και την ιστορία των παραδοσιακών κουφωμάτων της περιοχής. Εκεί, εκτός από τα ενδιαφέροντα τεχνικά και ιστορικά θέματα που τέθηκαν, η εισήγηση και η συζήτηση κινήθηκαν παράλληλα στον αγώνα ενάντια στα μικρά υδροηλεκτρικά που βρίσκεται σε εξέλιξη στην περιοχή αλλά και στο ζήτημα της επανακατοίκησης του ορεινού χώρου. Η σύνδεση αυτών των διαφορετικών θεμάτων νομίζω πως δείχνουν μία γενική κατεύθυνση άξια να συζητηθεί. Ξανακατοικούμε τους ορεινούς χώρους, αντλούμε παραδείγματα ζωής (και) από τις παραδοσιακές μορφές, αναπτύσσουμε περιβαλλοντική συνείδηση, αγωνιζόμαστε ενάντια στην επέλαση του ενεργειακού κεφαλαίου και τις διάφορες ασχήμες που ενδημούν στον ορεινό χώρο.

Τα προηγούμενα κείμενα της σειράς διαπνέονταν από την ιδέα της υπεράσπισης και της εξάπλωσης εκείνων των λίγων εναπομεινάντων τόπων όπου τα οικοσυστήματα υπάρχουν και εξελίσσονται χωρίς σημαντικές ανθρώπινες παρεμβάσεις. Μία ιδέα κρίσιμη στο παρόν, για χρήση στους αγώνες μας απέναντι στην εξελισσόμενη επέλαση του ενεργειακού κεφαλαίου στα βουνά και στα ποτάμια, αλλά και μία διαρκής πρόταση για λελογισμένη χρήση των φυσικών πόρων, μέσα από ένα δόγμα ελάχιστης δυνατής παρέμβασης. Αυτά υπονοούνται με το σύνθημα «να αφήσουμε τα δάση στην ησυχία τους» και όχι φυσικά να σταματήσει κάθε ανθρώπινη δραστηριότητα στα δάση. Στο παρόν άρθρο θα προσπαθήσουμε να γειώσουμε κάπως αυτήν την ιδέα, μιλώντας για το παρόν και την πρόσφατη ιστορία των ανθρώπινων κοινοτήτων του ελλαδικού ορεινού χώρου. Και με ένα ερώτημα θα αντιστρέψουμε λιγάκι την κριτική του φίλου: Πώς — και αν — γίνεται λοιπόν να ζωντανέψουν οι σχεδόν εγκαταλελειμμένες κοινότητες με μόνιμους κατοίκους και ταυτόχρονα «να αφήσουμε τα δάση στην ησυχία τους»;

Σύμφωνα με το πρόσφατο ιστορικό παράδειγμα κατοίκησης του ορεινού χώρου αυτό ήταν πρακτικά αδύνατο. Η επιβίωση των πολυπληθών ανθρώπινων κοινοτήτων που εξελίχθηκαν για

αιώνες στη ραχοκοκαλιά της Πίνδου, αλλά και η παραγωγή πρώτων υλών και προϊόντων για εμπορική χρήση στην υπόλοιπη χώρα (κατά βάση ξυλεία και ζωικά προϊόντα) απαιτούσε την αξιοποίηση όλων των διαθέσιμων χώρων και τόπων. Αυτό μέσα στους αιώνες είχε ως αποτέλεσμα τον δραστικό περιορισμό των δασών, την δημιουργία εκτεταμένων λιβαδιών στην αλπική ζώνη, αφού τα δασοόρια συμπίεζονταν μεθοδικά όλο και πιο χαμηλά, αλλά και γύρω από τους οικισμούς, για να καλυφθούν οι ανάγκες σε βοσκότοπους και καλλιεργήσιμες εκτάσεις κάθε κοινότητας. Στα Άγραφα, στην κοιλάδα του Ασπρορέματος (πιο απομακρυσμένα δε γίνεται) σε κλίσεις 25-30 μοιρών και σε μεγάλα υψόμετρα, μέχρι πριν λίγες δεκαετίες οι άνθρωποι κατοικούσαν εκεί, καλλιεργούσαν σε αναβαθμίδες και βόσκαγαν τα ζώα τους στα γκρέμια. Δύο γενιές μετά, ένας τέτοιος τρόπος ζωής μοιάζει αδιανόητος. Οι αναβαθμίδες των Αγράφων έχουν μισογκρεμιστεί, χαμένες από τους θάμνους και τα νεαρά έλατα, ενώ εκεί όπου άλλοτε βοσκούσαν χιλιάδες πρόβατα το χορτάρι φτάνει πια μέχρι το γόνατο, τα δασοόρια σκαρφαλώνουν προς τις κορφές, ενώ άγρια ζώα ανακαταλαμβάνουν τον τόπο.

Εγκατάλειψη/ανακατάληψη

Οι εποχές όπου οι ορεινές κοινότητες ξεχειλίζουν από ζωή έχουν περάσει ανεπιστρεπτί. Τα τελευταία 30 χρόνια τα ορεινά χωριά από ζωντανό κοινωνικό και παραγωγικό οργανισμό έχουν μετατραπεί σε μεγάλο βαθμό σε τόπους καλοκαιρινής παραθέρισης και τουριστικού προορισμού, ζωντανά το καλοκαίρι και τις γιορτές και σχεδόν εγκαταλελειμμένα το χειμώνα. Με ελάχιστους μόνιμους κατοίκους και μόνο μία μειοψηφία από αυτούς να βρίσκεται σε παραγωγική ηλικία. Η κτηνοτροφία, η μικρή γεωργία, η υλοτομία, είτε για οικιακή είτε για εμπορική χρήση, πρακτικές συνυφασμένες με την επιβίωση της κοινότητας, έχουν επίσης συρρικνωθεί σε τεράστιο βαθμό. Γεγονός που με τη σειρά του διαδραμάτισε καθοριστικό ρόλο στη σημερινή κατάσταση των ορεινών οικοσυστημάτων. Ήταν

αυτή η συρρίκνωση που έδωσε το χώρο στην εκπληκτική αναγέννηση της άγριας ζωής που συντελείται τις τελευταίες δεκαετίες στα ελληνικά βουνά. Μία σύγκριση αεροφωτογραφιών της δεκαετίας του '50 με την σημερινή εικόνα του Google Earth είναι πλήρως αποκαλυπτική.

Η εγκατάλειψη είναι η πρώτη λέξη που συναντάς στις συζητήσεις για την κατάσταση στον ελλαδικό ορεινό χώρο. Εγκατάλειψη από μόνιμους κατοίκους, από το κράτος, από ανθρώπινες δραστηριότητες. Αυτή η κοινοτοπία, αν και κάπως υπερβολική, περιγράφει αρκετά καλά την κατάσταση, ειδικά αν συγκριθεί με το σχετικά πρόσφατο παρελθόν. Οι μετασχηματισμοί στους οποίους έχει περιέλθει ο ορεινός χώρος σε λίγες δεκαετίες υπήρξαν τόσο καθοριστικοί, ώστε να δικαιούμαστε να μιλάμε για ριζικές αλλαγές στη φυσιογνωμία ενός τόπου. Η περιοχή στην οποία κατοικώ στα ορεινά Γρεβενά είναι ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα. Χωριά που προπολεμικά είχαν 600-800 κατοίκους, μέχρι την δεκαετία του '70 έμειναν με λιγότερους από τους μισούς και σήμερα έχουν απομείνει με 50 μόνιμους, στην πλειοψηφία τους συνταξιούχους και πολλαπλάσιους καλοκαιρινούς παραθεριστές. Στα ίδια χωριά που σήμερα πνίγονται στη βλάστηση και τα παρακείμενα δάση χρόνο με το χρόνο εξαφανίζονται βοσκοτόπια και εγκαταλελειμμένα χωράφια, τη δεκαετία του '50, σύμφωνα με διηγήσεις, περπατούσες μισή ώρα για να μαζέψεις ξερόκλαδα για τη φωτιά. Εγκατάλειψη των κοινοτήτων, ανακατάληψη του χώρου από το δάσος και την άγρια ζωή. Μία πραγματικότητα που προκαλεί σίγουρα ανάμεικτα συναισθήματα.

Η μεγάλη έξοδος από τον ορεινό χώρο στις πόλεις, στην προσφυγιά και στη μετανάστευση ξεκίνησε ως εξαναγκασμός κατά τη διάρκεια του εμφυλίου πολέμου και ολοκληρώθηκε ουσιαστικά ως επιθυμητή έξοδος στις δεκαετίες του '60 και του '70. Η συντριπτική πλειοψηφία των παιδιών που ενηλικιώθηκε τότε στα χωριά επέλεξε τις πόλεις. Πίσω έμεινε η μεταπολεμική γενιά που δεν έφυγε στον εμφύλιο, η τελευταία που κρά-

τησε τις κοινότητες ζωντανές και διατήρησε μέρος των παραδοσιακών σχέσεων και δραστηριοτήτων. Μία γενιά που εκτός από τα παιδιά της να φεύγουν, είδε παράλληλα να συρρικνώνονται τομείς που προσέφεραν βασικές πηγές εισοδήματος, όπως η βασική υπηρεσία, τα δημόσια έργα και οι μικρές βιοτεχνίες επεξεργασίας ξύλου, όπως είδε και τη σταδιακή απόσυρση του κρατικού μηχανισμού η οποία κορυφώθηκε έπειτα από τις διαδοχικές μεταρρυθμίσεις του «Καποδίστρια» και του «Καλλικράτη». Έκτοτε οι κοινότητες παραμένουν ουσιαστικά αποδυναμωμένες χωρίς χρηματοδοτικά εργαλεία, με τα κέντρα αποφάσεων να βρίσκονται στα αστικά κέντρα. Οι υποδομές έχουν μαραζώσει, βασικές εργασίες της κοινότητας γίνονται από την καλή καρδιά και το κοινοτικό πνεύμα κάποιων ντόπιων, ενώ υπάρχει σοβαρό πρόβλημα με τις συγκοινωνίες καθώς συμβαίνει συχνά ολόκληρες περιοχές να μην έχουν ούτε ένα λεωφορείο την εβδομάδα ή έστω ανά 15 μέρες. Το συγκεκριμένο πρόβλημα, μαζί με την αποδυνάμωση των τοπικών νοσοκομείων, δυσκολεύει πολύ την διαβίωση σε ανθρώπους μεγάλης ηλικίας που χρειάζονται συχνή ιατρική παρακολούθηση.

Πέρα όμως από τις αντικειμενικές δυσκολίες, η αλήθεια είναι ότι οι ορεινές κοινότητες κατέρρευσαν κυρίως από τα θέληττρα και τις υποσχέσεις της αστικής ζωής. Στην επιδίωξη μίας άνετης, επιπλωμένης αλλά και ελεύθερης, από παλιούς καταναγκασμούς, ζωής, σε λίγες δεκαετίες άλλαξαν σχεδόν τα πάντα. Μία σειρά από μορφές κοινωνικής ύπαρξης, σχέσεις, δραστηριότητες, έθιμα, γνώσεις και δεξιότητες που μεταφέρθηκαν από γενιά σε γενιά, όλα αυτά που συνιστούν την παράδοση, σταδιακά απασιώθηκαν και σε μεγάλο βαθμό χάθηκαν, όχι μόνο γιατί άλλαξε το πλαίσιο του οποίου ήταν μέρος αλλά και γιατί οι ίδιοι οι άνθρωποι επέλεξαν κάτι άλλο. Τα χωριά κατέβηκαν στην πόλη, αλλά και οι πόλεις ανέβηκαν στα χωριά, η αστική ζωή και η πρόοδος θριάμβευσε μέσα από την τηλεόραση, τη λατρεία του εμπορεύματος, την εξουσία-γνώση του γεωπόνου, του γιατρού.

Ωστόσο, θα ήταν άδικο να εξισώναμε τη ζωή στο χωριό με την πόλη. Πέρα από το ζήτημα του μεγέθους και την αισθητική πανόμοια που προσφέρει το ορεινό τοπίο, σε αρκετά μέρη — και σε πείσμα των αστικών συνθηκών — επιβιώνουν ορισμένα ενδίαφέροντα κοινοτικά στοιχεία. Κοινές πρακτικές του τύπου: θα σε βοηθήσω στα ξύλα, θα με βοηθήσεις στον τρύγο, θα σου δώσω λίγες ντομάτες και λίγο κρασί, θα μου φτιάξεις τη βρύση, αποτελούν έναν τύπο σχέσεων που υπερβαίνει μία υπολογισμένη ανταλλαγή εργασίας και τη λογική του ατομικού υλικού οφέλους. Πράγματι, τέτοιες σχέσεις αλληλοβοήθειας συνιστούν μία ψυχική στάση πραγμάτωσης του ατόμου ως μέρος μίας κοινότητας, εξίσου σημαντική με το υλικό αποτέλεσμα που παράγει. Το ίδιο ακριβώς συμβαίνει και με τις πρακτικές της αυτοπαραγωγής, των ανταλλαγών προϊόντων και της χαρακτηριστικότητας. Αυτά, σε ένα βαθμό, συμβαίνουν ακόμα, και όσο τα εξασκούμε θα επεκτείνονται. Η ύπαρξη μίας μη εγχρήματης οικονομίας μέσα στον καπιταλισμό, η οποία μπορεί να καλύψει ένα μέρος των καθημερινών αναγκών, αποτελεί ακόμα για αρκετούς ανθρώπους στην επαρχία βασικό συστατικό της ζωής τους. Όχι το κύριο βέβαια, όλοι και όλες παραμένουμε εξαρτημένοι από τα χρήματα, τη μισθωτή εργασία και την καπιταλιστική αγορά και αυτό δεν φαίνεται να αλλάζει σύντομα. Στα χωριά όμως έχουμε τη δυνατότητα να μετριάσουμε αυτήν την εξάρτηση.

Ναρκοπέδια

Τα δύο πρώτα ναρκοπέδια που θα συναντήσει κάποιος συζητώντας με ντόπιους την προοπτική του ορεινού χώρου και τις δυνατότητες επανακατοίκησης του, ακούνε στα ονόματα τουρισμός και ανάπτυξη. Όλοι και όλες θέλουν ανάπτυξη και τουρισμό χωρίς κανείς και καμία να αναρωτιούνται τις πιθανές συνέπειες στον τόπο και στις σχέσεις των ανθρώπων. Κάτοικοι, επισκέπτες και δημοτικοί άρχοντες επιμένουν για δεκαετίες ακόμα και αν στην συντριπτική πλειοψηφία των περιπτώσεων, δεν υπάρχει

ούτε τουριστική ούτε κανενός είδους ανάπτυξη. Αυτή η συζήτηση είναι προβληματική από κάθε πλευρά. Όχι μόνο γιατί περιορίζει την κουβέντα για το πως μπορούν να εξασφαλίστούν τα απαραίτητα στον ορεινό χώρο και λειτουργεί αποθαρρυντικά, αλλά και γιατί όχεται εκ των προτέρων ως θετική κάθε επενδυτική κίνηση που θα «φέρει χρήμα και μεροκάματα στον τόπο». Μία κοντόφθαλμη αντίληψη που συχνά χρησιμοποιούν οι εταιρίες για να φτιάξουν συμμαχίες και να εξασφαλίζουν συναίνεση σε αντιπεριβαλλοντικές πρακτικές. Δυστυχώς στην ελληνική επαρχία τις περισσότερες φορές πρώτα έρχονται οι μπουλντόζες και μετά ο κόσμος αναρωτιέται αν τις θέλει ή όχι — και φυσικά δύσκολα κινητοποιείται. Ενώ τα μικροσυμφέροντα υπερισχύουν συχνά μίας γενικότερης αντίληψης για τον τόπο.

Ο ορεινός τουρισμός συνιστά ένα τεράστιο θέμα από μόνο του. Εδώ αναγκαστικά θα περιοριστούμε σε λίγες επισημάνσεις. Καταρχάς κάτω τον τίτλο «ορεινός τουρισμός» δεν μπορούμε να ομογενοποιούμε τα πάντα, ούτε όμως μπορούμε εύκολα να τραβάμε διαχωριστικές γραμμές. Άλλος ο τουρισμός της Αράχωβας, του Ζαγορίου και των χιονοδρομικών, άλλος της λίμνης Πλαστήρα και της Βωβούσας. Εδώ το μέγεθος μετράει. Ο μαζικός τουρισμός έχει πάντα προβλήματα. Αν και μεταφέρει κάποιον πλούτο στην τοπική κοινωνία και δίνει την οικονομική δυνατότητα σε κάποιους να την κατοικήσουν, το τίμημα είναι η αλλαγή της φυσιογνωμίας ενός τόπου. Από τη μία είναι η περιβαλλοντική υποβάθμιση και η επικράτηση μίας κακής και ομοιόμορφης αισθητικής φολκλορικής αναπαράστασης της παράδοσης. Το πιο σοβαρό όμως είναι η αντικατάσταση ό,τι έχει απομείνει από τις κοινοτικές σχέσεις με τις ίδιες απρόσωπες και εκμεταλλευτικές σχέσεις εργαζομένου-επιχειρηματία-πελάτη που συναντούμε σε κάθε τουριστικό προορισμό και σε κάθε υπηρεσία στον καπιταλισμό. Στην Ελλάδα έχουμε ήδη την εμπειρία της καταστροφής μίας απέραντης ακτογραμμής και της μετατροπής τους σε ένα

ατελείωτο και ομοιογενές τουριστικό θέρετρο, το οποίο αν το δούμε από τη σκοπιά των χιλιάδων εργαζομένων στον κλάδο μάλλον για κάτεργο μοιάζει. Αν πάλι μιλάμε για πιο ήπιες μορφές τουρισμού αυτές μπορεί να είναι συζητήσιμες. Μπορεί κάποια από τα παραπάνω προβλήματα να μη γίνεται να αποφευχθούν, ωστόσο ο αντίκτυπος μπορεί να είναι τελικά θετικός για έναν φτωχό τόπο που χρειάζεται εισοδήματα για να κρατήσει κόσμο αλλά και για ανθρώπους που θέλουν να κάνουν μικρές εξορμήσεις κοντά στη φύση με στοιχειώδεις ανέσεις.

Επίλογος

Τα χωριά υπήρξαν κάποτε ενεργοί κοινωνικοί και παραγωγικοί οργανισμοί με ένα πλούτο κοινωνικών σχέσεων από τις οποίες μπορούμε να αντλήσουμε χρήσιμα, στο παρόν, παραδείγματα. Χωρίς να ωραιοποιούμε καταστάσεις και να ξεχνάμε τη σημασία πολλών αστικών κοινωνικών κατακτήσεων, στις μορφές ζωής που ανέπτυξαν οι ορεινές κοινότητες στο παρελθόν και θραύσματά τους συντηρούνται έως τα τώρα, μπορούμε να βρούμε μορφές κοινωνικών σχέσεων, παραγωγής, γνώσεων και δεξιοτήτων που μπορούν να είναι χρήσιμες σε κινήσεις επανακατοίκησης τους. Το αν θα ξανακατοικηθεί η ορεινή ύπαιθρος, θα εξαρτηθεί τελικά από το αν θα υπάρξουν άνθρωποι που το επιθυμούν και είναι διατεθειμένοι/ες να απαρνηθούν κάποιες από τις αστικές ευκολίες/συνήθειες.

Επιστρέφοντας στους προβληματισμούς του φίλου για το ασυμβίβαστο των ενεργών ορεινών κοινοτήτων με το πρόταγμα «να αφήσουμε τα όσα στηνouxία τους», θεωρώ πως ακόμα και να ξανακατοικηθεί η ορεινή ύπαιθρος τις επόμενες δεκαετίες το όποιο περιβαλλοντικό πρόβλημα δεν πρόκειται να αφορά τις πιέσεις που θα ασκούν οι κοινότητες στα γύρω όσα. Αυτές αναμφίβολα θα ενταθούν αλλά σε καμία περίπτωση στο σημείο του παρελθόντος. Όχι μόνο γιατί ο ορεινός χώρος δεν πρόκειται να φτάσει την πρότερη πληθυσμιακή πυκνότητα, αλλά και γιατί αν επανακατοικηθεί, αυτό θα συμβεί σε μία

τελειώς διαφορετική εποχή, με άλλες παραγωγικές σχέσεις, τεχνικές δυνατότητες, ανάγκες και επιθυμίες. Ωστόσο, στο σημείο όμως που βρισκόμαστε τώρα, η κουβέντα για μια πιθανή επανακατοίκηση της υπαίθρου με τρόπους λιγότερο επιδραστικούς στα οικοσυστήματα παραμένει στο επίπεδο της θεωρίας, μία δυνατότητα την οποία μπορούμε και αξίζει να συζητάμε για καιρό. Στο παρόν, τα ερωτήματα για την (επανά)κατοίκηση της ορεινής επαρχίας είναι καταρχάς πιο απλά: πώς θα έρθουν λίγοι ακόμη άνθρωποι, πώς θα συνδεθούν μεταξύ τους, πώς θα εξασφαλιστούν τα απαραίτητα για την επιβίωση, πώς η ζωή θα έχει πλούτο και ενδιαφέρον σε μία μικρή και συχνά συντηρητική κοινωνία, πώς θα καλλιεργηθεί το κοινοτικό πνεύμα και η πνευματική/πολιτική ζωή του τόπου, πώς θα εμποδιστούν οι ασχήμες και τα περιβαλλοντικά εγκλήματα σε όλα τα επίπεδα. Από το χωριανό που σκοτώνει αρκούδες μέχρι τις μεγάλες εταιρίες που εισβάλλουν σε κορφές, ποτάμια και όσα.

Θα κλείσουμε χωρίς να απαντήσουμε στο δύσκολο ερώτημα του φίλου: *Πόση, τι είδους, από ποιους και για ποιους πρέπει να είναι η ανθρώπινη παρέμβαση.* Η απάντηση θα έπρεπε αναγκαστικά να εισέλθει σε βαθιά πολιτικά μονοπάτια που ξεπερνούν τη συζήτηση για την πραγματικότητα ενός ορεινού τόπου και υπεισέρχονται σε θέματα που αφορούν την οργάνωση και το ριζοσπαστικό μετασχηματισμό ολόκληρης της κοινωνίας. Εδώ, χωρίς να υποβαθμίζουμε την πολιτικότητα του θέματος, θα περιοριστούμε στην υπενθύμιση μίας φιλοσοφικής αρχής αυταξίας και ιερότητας της κάθε ύπαρξης, που συναντάμε σε αρκετά φιλοσοφικά συστήματα, μα σε κανένα πολιτικό. Με αυτήν την αρχή, η ανθρώπινη δραστηριότητα στη φύση μπορεί να αποκτήσει έναν οδήγο ελάχιστης δυνατής παρέμβασης. Αν η ανάγκη φέρνει να κοπούν δέντρα ή να σκοτωθούν ζώα, αυτό μπορεί να συμβεί, δεν πρόκειται όμως ούτε για τρόπαια, ούτε για απλά ανταλλακτικές αξίες. Μα για όωρα της φύσης στις εφήμερες ζωές μας, που πρέπει να χειριζόμαστε με σύνεση και σεβασμό.

Πώς μάθαμε να μισούμε τις ανεμογεννήτριες

Του Θύμιου Δημόπουλου

Συχνά αναρωτιέμαι σχετικά με το ερώτημα που τίθεται στην αρθρογραφία για τις ανεμογεννήτριες. Πώς ένα φιλοπεριβαλλοντικό μέσο αντιμετωπίζει έντονες αντιδράσεις για τις επιπτώσεις του στο φυσικό περιβάλλον και στο τοπίο; Έχοντας μία εξοικείωση, από νωρίς, με τις μορφές παραγωγής ενέργειας από ανανεώσιμες πηγές, αλλά και βιώνοντας παράλληλα τις επιπτώσεις της ανάπτυξης των ΑΠΕ, προσπαθώ να ακολουθήσω τις μεταλλάξεις στην αντίληψη των τοπίων που αυτές διαμορφώνουν. Σε αυτήν την πορεία θα ακολουθήσω την εξέλιξη των ΑΠΕ από μια οικολογική ουτοπία σε αυτό που γνωρίζουμε σήμερα. Και θα μιλήσω για το πως οι διαδικασίες παραγωγής των τοπίων γύρω μας σχετίζονται με τον τρόπο που τα αντιλαμβανόμαστε και την σημασία που τους προσδίδουμε.

Πριν ξεκινήσουμε αυτήν τη διαδρομή θα μιλήσουμε για το τί είδους τοπία είναι αυτά που διαμορφώνονται από τα έργα ΑΠΕ. Οι Antrop, M., και Van Eetvelde, V. (2017) διακρίνουν τα τοπία σε παραδοσιακά και νέα, για να αποδώσουν τη διαφορετική στάση των ανθρώπων απέναντι σε αυτά. Στα παραδοσιακά τοπία είναι κυρίαρχο το στοιχείο της σταθερότητας και της διατήρησης των χαρακτηριστικών τους, κάτι που γινόταν αντιληπτό ως κληροδόμημα στην επόμενη γενιά. Ωστόσο, το τοπίο σήμερα αλλάζει αρκετές φορές κατά τη διάρκεια της ζωής ενός ανθρώπου. Στα νέα τοπία, λοιπόν, οι αλλαγές και η μεταβλητότητα είναι ο κανόνας, με τη χρησιμότητά τους να αποκτά κυρίαρχη σημασία, κάνοντας τα τοπία τρόπον τινά ανάλωσιμα, κάτι που μπορεί να ξαναφτιαχτεί.

Πώς όμως ο άνθρωπος βίωσε αυτήν την αλλαγή από τα παραδοσιακά στα νέα τοπία και τί σημασία τους προσέδωσε; Πότε ξεκίνησε να προσδίδει αξία στα παραδοσιακά τοπία;

Ο Μαγιακόφσκι το 1920 κατά το ταξίδι του στην Αμερική περιγράφει το Αμερικάνικο αστικό τοπίο μέσα από την κριτική ματιά του ταγμένου κομμουνιστή ποιητή. Η έλξη του όμως για τον ξέφρενο ρυθμό των αμερικανικών μητροπόλεων,

της φωταψίας, της ανοικοδόμησης, της τεχνικής του ατσαλιού, των χιλιόμετρων των δρόμων, του πλήθους των αυτοκινήτων κ.τ.λ. είναι παρούσα σε όλο του το έργο. Στο Σικάγο, που το θεωρεί ως την δεύτερη πρωτεύουσα της Αμερικής μετά την Νέα Υόρκη, αφιερώνει το 1920 το ποίημα «150.000.000».

«Όταν η πλάση
μεσ' απ' τα τόσα κομμάτια της
έφκιασε το κουιντέτο της με τις ήπειρες
έδοσε στην Αμερική
μια δύναμη μαγική.
Το Σικάγο πάνω τη
Στέκει βιδωμένο με μια βίδα
Κι είναι μια πόλη
ηλεκτροδυναμομηχανική!
Στο Σικάγο
δεκατέσσερες χιλιάδες δρόμοι
ήλιοι που φωτάνε τις πλατείες.
Κι ο κάθε δρόμος έχει
άλλα εφτακόσια όρομάρια
μ'ένα μάκρος, που για να το περάσεις
ένα χρόνο το τρένο θα τρέχει
Νιώθει παράξενα κανένας
Εδώ στο Σικάγο!...»¹

Στις αρχές του 20ου αιώνα τα νέα τοπία γοήτευαν τους τολμηρούς, έδιναν τροφή στους οραματιστές, αποτελούσαν το απαγορευμένο όριο που ζητούσαν να ξεπεράσουν οι εργάτες που τα φτιάξαν. Οι φουτουριστές, οι μοντερνιστές, οι κομμουνιστές, οι σοσιαλιστές έβλεπαν σε αυτά την τεχνολογία, την πρόοδο και την ευημερία, ο καθένας μέσα από το δικό του

1. Απόσπασμα από το βιβλίο *Πως ανακάλυψα την Αμερική*, Βλαντιμίρ Μαγιακόφσκι, Εκδόσεις «Σύγχρονη Εποχή», 1998. Ταυτόχρονα όμως ο Μαγιακόφσκι μας δίνει και το Σικάγο ενός ντόπιο ποιητή του Καρλ Σαντμπουγκ: «Σικάγο, ένα γουρουναστάσι του κόσμου για σφαγείο, ένα σεντούκι εργαλεία, μια αποθήκη σταριού. Σικάγο, ο χαμός της χώρας που παίζει στα δάχτυλα τα τρένα, ένας ζόρικος βραχνιάρης νταής του γλεντιού. Σικάγο, η πόλη με τις φαρδιές τις πλάτες..»

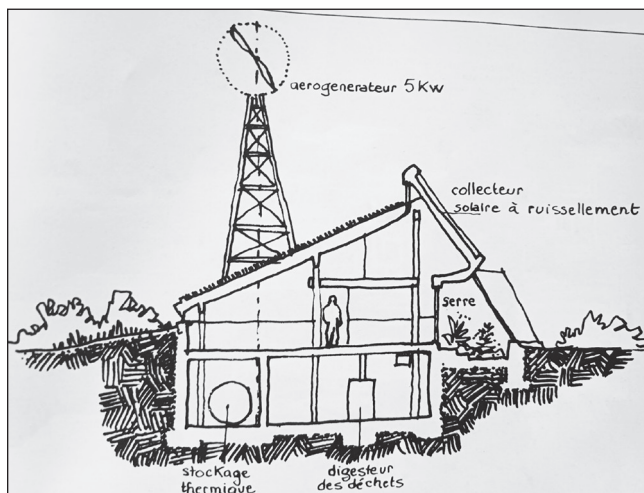
πρίσμα. Στα τοπία του μέλλοντος οι άνθρωποι ήταν «απελευθερωμένοι» από τα περιοριστικά δεσμά της φύσης, αλλά την επέλεξαν ως επισκέπτες για αναψυχή. Στην απεικόνισή τους, οι υποδομές ορθώνονταν ψηλά από το έδαφος, ή ακόμα τα δίκτυα μεταφορών κρεμόντουσαν στον αέρα, διαχωρίζοντας την κίνηση του ανθρώπου από το έδαφος και το βασίλειο της φύσης.

Σύμφωνα πάλι με τους Antrop, M., & Van Eetvelde, V. (2017), στα παραδοσιακά τοπία τα διάφορα ανθρωπογενή στοιχεία, όπως τα δίκτυα των δρόμων, τα όρια των χωραφιών κ.τ.λ., εντάσσονται στη γενικότερη δομή των φυσικών στοιχείων του τοπίου, όπως τα ρέματα και οι κλίσεις. Αντιθέτως, στα νέα σύγχρονα τοπία, τα δίκτυα και οι υποδομές είτε υπερυψώνονται και ανεξαρτητοποιούνται από τη δομή των υπόλοιπων στοιχείων, είτε φέρνουν τα στοιχεία αυτά στα μέτρα τους, τα διαπερνούν, τα κόβουν, τα επανασχεδιάζουν. Έτσι, δρόμοι, γέφυρες, κανάλια, τούνελ, φράγματα, πυλώνες ηλεκτρισμού, κ.α. διαμορφώνουν μια νέα (υπερ)δομή ανατρέποντας με αυτόν τον τρόπο τη συνοχή που χαρακτηρίζει τα παραδοσιακά τοπία.

Η αντίληψη των νέων αυτών τοπίων δεν ήταν πάντα σταθερή, αλλά άλλαζε μέσα στο χρόνο. Ιδιαίτερα μετά τον πόλεμο στην Ευρώπη και την καταστροφή που έφερε στις πόλεις, την αστικοποίηση που ακολούθησε και τον εκμοντερνισμό που έφερε την τεχνολογία σε κάθε σπίτι, τα νέα τοπία ταυτίστηκαν με την πρόοδο αλλά και τις κοινωνικές παροχές. Νέες πόλεις και νέα κτίρια ήρθαν να στεγάσουν το πληθυσμό, νέοι δρόμοι, νέα δίκτυα να διευκολύνουν τη συνδεσιμότητα. Η εικόνα των υποδομών ηλεκτρισμού και των δρόμων που φτάνουν στα χωριά βγάζοντας τα από την απομόνωση — μία γνώριμη εικόνα στις προηγούμενες γενιές — σήμαινε την ένταξή τους σε κάτι μεγαλύτερο, τη σύνδεσή τους με τον κόσμο. Ταυτόχρονα, νέες μονάδες εργοστασίων υπόσχονταν απασχόληση για περισσότερους από τους νέους κατοίκους των πόλεων.

Αυτή η αντίληψη άρχισε σιγά-σιγά να αλλάζει στα τέλη της δεκαετίας του '70 με την πετρελαϊκή κρίση. Διάφορες περιβαλλοντικές καταστροφές και η άνοδος ενός οικολογικού κινήματος έθεσε νέους προβληματισμούς γύρω από τα όρια της ανάπτυξης και τις επιπτώσεις της στο περιβάλλον και στην υγεία. Ιδιαίτερα ενεργό υπήρξε το κίνημα ενάντια στην πυρηνική ενέργεια που έβαζε στη συζήτηση την έννοια της περιβαλλοντικής δικαιοσύνης καθώς ο ανεπτυγμένος κόσμος αναπτυσσόταν μολύνοντας τον αναπτυσσόμενο. Τα εργοστάσια και οι αυτοκινητόδρομοι σταδιακά μετατράπηκαν σε τοπία που συνδέθηκαν με τη μόλυνση και τη ρύπανση.

Στο πλαίσιο αυτού του κινήματος αναδόθηκε η ιδέα για εναλλακτικές μορφές ενέργειας ενάντια στην ηλεκτροπαραγωγή από άνθρακα, πετρέλαιο και πυρηνικά. Αυτές οι ιδέες συνδέθηκαν άμεσα με τις έννοιες της βιοκλιματικής αρχιτεκτονικής, των οικοκοινοτήτων, της επιστροφής στη φύση, του ακτιβισμού και της υποκουλτούρας. Οι διάφορες εναλλακτικές μορφές ενέργειας ενσωματώνονταν σε μία λογική αυτονομίας από τον κυρίαρχο τρόπο ζωής στις πόλεις, φέρνοντας την παραγωγή ενέργειας κοντά στον καταναλωτή. Έτσι, μαζί με την απομάκρυνση από τα αυτοκίνητα και την πόλη, ερχόταν η ιδέα για εναλλακτικούς τρόπους να θερμάνεις το σπίτι σου αξιοποιώντας την ηλιακή ενέργεια, να ζεστάνεις το νερό με ηλιακούς θερμοσίφωνες και να μαγειρέψεις με ηλιακούς φούρνους, αλλά και μεγαλύτερης κλίμακας κατασκευές, όπως ηλιοθερμικά πάρκα, που προωθούσαν διάφοροι ερευνητικοί οργανισμοί. Τα νέα τοπία αποτελούνταν από ένα συνδυασμό ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, λαχανόκηπων και φύσης γύρω από την κλίμακα της κατοικίας με επίκεντρο τις ανάγκες του κατοίκου ή της κοινότητας. Διαμόρφωναν μία εικόνα απελευθέρωσης από τις ρυπογόνες μορφές ενέργειας αλλά και απεξάρτησης από το σύστημα παραγωγής-κατανάλωσης που επικρατούσε. *Energies Libres!, La Face Cachee du Soleil* και

| Αριστερά, περιοδικό Οικολογία και Περιβάλλον, Μάρτιος 1983. Δεξιά λεπτομέρεια από το περιοδικό Sciences @ Avenir.

άλλα περιοδικά έφεραν την τεχνολογία των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας μαζί με τη βιοκλιματική αρχιτεκτονική στα χέρια επίδοξων οικολόγων που έπαιρναν τα βουνά στη Γαλλία.

Στην Ελλάδα, το περιοδικό Οικολογία και Περιβάλλον σε αφιέρωμα την άνοιξη του 1983 μιλούσε για τις «ήπιες μορφές ενέργειας» παρουσιάζοντας στο Ελληνικό κοινό εικόνες των ανεμογεννητριών κυρίως από το εξωτερικό, αλλά και τους πρώτους Έλληνες κατασκευαστές. Ήδη, ένα κεντρικό ζήτημα που έθετε το περιοδικό ήταν ο «αγώνας δρόμου» ώστε οι ανανεώσιμες πηγές να μπορέσουν να συναγωνιστούν στη σχέση κόστους-ωφέλειας τις συμβατικές πηγές. Παρότι οι εικόνες που συνοδεύουν τα άρθρα συνδυάζουν τις νέες μορφές ΑΠΕ με τους αντλητικούς ανεμόμυλους του οροπεδίου Λασιθίου, η προσπάθεια για στρόφι σε μεγαλύτερες μονάδες και η απομάκρυνση από το μοντέλο της αυτονομίας και της κοινότητας είναι έκδηλη. Ακολουθώντας τις διεθνείς εξελίξεις, έγραφε για το έντονο ενδιαφέρον των κρατικών μηχανισμών εκείνη την εποχή σε Ευρώπη και ΗΠΑ για την προώθηση της αιολικής ενέργειας όπως αποτυπωνόταν κυρίως σε οικονομικά κίνητρα

για την αγορά. Ήδη κάποιοι αρθρογράφοι διέβλεπαν τα προβλήματα της επιχειρηματικής λογικής στις ΑΠΕ καταλήγοντας ωστόσο ότι «η αιολική ενέργεια... παραμένει αδιαμφισβήτητο πως σε σχέση με τους πυρηνικούς αντιδραστήρες, το πετρέλαιο και τον άνθρακα, υπόσχεται πολύ περισσότερα για την ειρήνη και την ευημερία της ανθρωπότητας». Απαραίτητο συνοδευτικό αυτής της διατύπωσης είναι η εικόνα του εξωφύλλου με τον ήλιο να ξεπροβάλλει ανάμεσα από μαύρα (από τη ρύπανση;) σύννεφα.

Τα νέα αυτά τοπία ενέργειας άργησαν να διαμορφωθούν στην Ελλάδα, ως αποτέλεσμα καθυστέρησης στην εισαγωγή της τεχνολογίας και στη σχετική νομοθεσία που θα διευκόλυνε την ανάπτυξή τους. Η Αγγελοπούλου Β. στη διατριβή της² διακρίνει τρεις περιόδους ανάπτυξης των ΑΠΕ στην Ελλάδα: από το 1950 ως το 1970 που άρχισαν να κυκλοφορούν οι ιδέες

2. Aggelopoulou, V. (2014). *Aspects of the Development of Wind Energy in Greece: From History of Technology to Technological Policy* (Doctoral dissertation, Ph. D. Thesis, National and Kapodistrian University of Athens).

για τις ΑΠΕ, την περίοδο από το 1970 μέχρι το 1990 — μία περίοδος πειραματισμού με κεντρικό ρόλο της ΔΕΗ και διαφόρων ερευνητικών κέντρων, και την περίοδο από το 1990 μέχρι το 2013 που ολοκληρώνεται η μελέτη για την ανάπτυξη των αιολικών συστημάτων και των ΑΠΕ από ιδιωτικούς επενδυτικούς ομίλους, με στόχο την μεγαλύτερη δυνατή παραγωγή ενέργειας. Θα μπορούσαμε να προσθέσουμε άλλη μία φάση, από το 2017 και μέχρι σήμερα, με την επιτάχυνση της «απελευθέρωσης» της αγοράς ενέργειας. Μιλώντας για «...»εκ φύσεως πολιτικές τεχνολογίες» που είναι συμβατές με συγκεκριμένα είδη ανθρώπινων σχέσεων-διαχείρισης» η ερευνήτρια αναδεικνύει τις ιστορικές και κοινωνικές συνθήκες ανάπτυξης των ΑΠΕ στην Ελλάδα και πώς οι ίδιες διαμόρφωσαν και την αντίληψη γι' αυτές.

Μέσα από αυτήν τη διαδρομή μπορούμε να συναντήσουμε και παραδείγματα ανάπτυξης ΑΠΕ σε τοπικό επίπεδο με στόχο την ενεργειακή αυτονομία. Τα περισσότερα από αυτά αφορούν

νησιά, καθώς η εξάρτησή τους από τους ηλεκτροπαραγωγικούς σταθμούς πετρελαίου και το υψηλό κόστος παραγωγής οδήγησε από νωρίς στην αναζήτηση εναλλακτικών τρόπων κάλυψης των ενεργειακών αναγκών τους (Κύθνος, Σκύρος, Χίος, Ικαρία, κ.α.). Ελάχιστες είναι οι περιπτώσεις όπου υπήρχε διαχειριστική εμπλοκή των Οργανισμών Τοπικής Αυτοδιοίκησης (ΟΤΑ). Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα της Ανάβρας, μίας ορεινής κοινότητας της Θεσσαλίας, όπου το 2006 ολοκληρώθηκε η κατασκευή αιολικού πάρκου και αναδείχθηκε σε πρότυπο ανάπτυξης του ορεινού χώρου από πλήθος δημοσιευμάτων. Η ανάπτυξη της κοινότητας και το σύνολο των έργων και προγραμμάτων (κτηνοτροφικά πάρκα, κοινωνικές υποδομές, κ.α.) που ακολούθησαν, συνδέθηκαν με το αιολικό πάρκο, παρότι αφορούσαν ξεχωριστές περιπτώσεις και οι 20 ανεμογεννήτριες, συνολικής ισχύος 17,5 MW, θεωρήθηκαν ο κινητήριο μοχλός της ανάπτυξης που «έχει ως αποτέλεσμα σημαντικά ετήσια κέρδη (της τάξης 60.000 με 100.000 € το χρόνο)». Το νέο αυτό τοπίο αποτέλεσε σύμβολο μιας αυτόνομης ανάπτυξης για τους ΟΤΑ και μάλιστα συμπεριλήφθηκε στον Άτλαντα των ελληνικών τοπίων³ ως ένα θετικό παράδειγμα τοπικής ανάπτυξης.

Εκείνη την περίοδο, το περιβάλλον και η προστασία του αποτελεί ζήτημα ευρύτερης αποδοχής και οι εικόνες των ΑΠΕ φιγουράρουν στις διαφημίσεις ως το νέο τοπίο του αύριο. Είναι ταυτόχρονα όμως και η περίοδος — μετά το 1999 — που το νομοθετικό πλαίσιο μεταρρυθμίζεται για να διευκολύνει την εγκατάσταση

3. Η έρευνα «Greekscapes, Αεροφωτογραφικός Άτλαντας ελληνικών τοπίων» διήρκεσε 2 χρόνια (2008-2010) και υλοποιήθηκε στο Εργαστήριο Εφαρμοσμένης & Ανθρώπινης Γεωγραφίας, Τμήμα Γεωγραφίας, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο.

Μια εικονογράφηση του 1974 με τίτλο «Αυτό-οδηγούμενα αυτοκίνητα στου υπεραυτοκινητόδρομο», του Günther Radtke.

των ΑΠΕ, αλλά των οικονομικών κινήτρων που θεοπίζονται. Ένας από αυτούς τους νόμους (Ν.3468/2006) έδινε υψηλές, εγγυημένες — και θεοπισμένες — τιμές πώλησης feed-in-tariff, και παράλληλα με τις ενισχύσεις που έδινε ο Αναπτυξιακός Ν 3299/04, που κάλυπτε ως και το 40% της συνολικής επένδυσης, συνέτεινε στη δημιουργία ενός ακραία ελκυστικού πακέτου ανάπτυξης επενδύσεων ΑΠΕ.

Αυτή η παράμετρος, σε συνδυασμό με την σταδιακή απαξίωση κομματιών της αγροτικής γης, οδήγησε σε μεγάλη ανάπτυξη των φωτοβολταϊκών καθώς αποτέλεσε ένα εγγυημένο εισόδημα για τους επενδυτές με ελάχιστο ρίσκο. Ιδιαίτερα τα μικρά φωτοβολταϊκά (<1MW), για τα οποία δεν απαιτούνταν διαδικασίες αδειοδότησης, αποτέλεσαν μία λύση για τους αγρότες που είτε στράφηκαν οι ίδιοι στην επένδυση, είτε νοίκισαν τη γη τους σε επενδυτές. Σε κάθε περίπτωση, τα φωτοβολταϊκά που άρχισαν να ξεφυτρώνουν στους κάμπους διαμόρφωσαν ένα νέο τοπίο, το οποίο στα μάτια των αγροτών συμπλήρωνε την πολυλειτουργικότητα του αγροτικού κόσμου. Εκείνοι που βίωναν τις αλλαγές στα τοπία, ήταν οι ίδιοι που καθόριζαν σε μεγάλο βαθμό αυτές τις αλλαγές.

Στον τομέα των αιολικών πάρκων υπήρξε μία σειρά νόμων που ευνοούσαν την ανάπτυξη αιολικών επενδύσεων από ιδιώτες: ανακήρυξη έργων ΑΠΕ σαν ισότιμα με τα έργα εθνικής άμυνας, διαδικασίες περιβαλλοντικής αδειοδότησης χωρίς ουσιαστική συμμετοχή των τοπικών φορέων, ευνοϊκές διατάξεις για το τυπικό αντάλλαγμα της χρήσης γης στα δάση, δυνατότητα εγκατάστασης σε δασικές εκτάσεις, κ.τ.λ.. Αυτή η ανάπτυξη είχε διαφορετικά χαρακτηριστικά από τα παραδείγματα που αναφέρθηκαν παραπάνω, καθώς αφορούσε συστήματα που λειτουργούν στα πρότυπα των συμβατικών μονάδων παραγωγής ενέργειας και απαιτούν οικονομίες κλίμακας. Όπως παρατηρεί και η Αγγελούδου Β. (2014), «δεν έρχονται να καλύψουν τοπικές ανάγκες, δεν εστιάζουν στη φιλοσοφία της αποκέντρωσης και της ανάγκης για διασπορά

των παραγωγικών δραστηριοτήτων και των κέντρων λήψης των αποφάσεων αλλά απαιτούν συστήματα με οικονομική βιωσιμότητα». Νέες εταιρείες, σε συνεργασία με μεγάλες εταιρείες ΑΠΕ του εξωτερικού, αναδύονται ως πρωταγωνιστές αυτών των εξελίξεων. Τα νέα τοπία που άρχισαν να διαμορφώνονται ιδίως στις περιοχές με ισχυρό αιολικό δυναμικό, όπως η Θράκη, η Εύβοια, η Λακωνία και η Αρκαδία, οι οποίες είχαν ημιμοδοτηθεί και από τη σχετική χωροταξική νομοθεσία (βλ. ΕΧΣ ΑΠΕ), αποτέλεσαν και την έκφραση αυτής της ανάπτυξης. Ο ντόπιος πληθυσμός βίωσε αυτές τις αλλαγές ως μία επένδυση κάποιων εταιρειών στην οποία είχαν περιορισμένο έλεγχο και οφέλη. Αυτή η αντίληψη σιγά-σιγά διαμορφώθηκε και ως προς τις αλλαγές στα τοπία. Οι νέοι δρόμοι και οι υποδομές που ανοίγονταν στα βουνά δεν τον συμπεριελάμβαναν αλλά τον προσπερνούσαν. Η ανάπτυξη των ΑΠΕ δεν συνοδευόταν ούτε από τη δική του ανάπτυξη, ούτε από τη δική του απελευθέρωση από την ενεργειακή εξάρτηση.

Η σχέση μεταξύ της διαμόρφωσης του τοπίου και της αποδοχής του, αναδεικνύεται σε σχετική έρευνα που συγκρίνει τα διαφορετικά ποσοστά διείσδυσης των ΑΠΕ σε 6 ευρωπαϊκές χώρες (Toke, Breukers & Wolsink, 2008). Ανάμεσα στους παράγοντες που αναδύονται ως σημαντικοί είναι και το καθεστώς ιδιοκτησίας όπου σε χώρες όπως η Γερμανία και η Δανία, οι ΑΠΕ έχουν εξαπλωθεί περισσότερο, με την παρουσία ενεργειακών συνεταιριστικών μορφών. Σύμφωνα με άλλες μελέτες που ασχολούνται με την στάση των τοπικών κοινοτήτων απέναντι στα έργα ΑΠΕ, ένας παράγοντας που αποδεικνύεται να επηρεάζει σε μεγάλο βαθμό αυτή τη στάση, είναι οι διαδικασίες συμμετοχής των κοινοτήτων στο σχεδιασμό αυτών των έργων (Peterson, T. R., Stephens, J. C., & Wilson, E. J., 2015; Wolsink, M., 2007; Devine-Wright, P., 2005). Οι τοπικές κοινότητες, λοιπόν, καθορίζουν σε μεγάλο βαθμό τη στάση τους απέναντι στις ΑΠΕ ανάλογα με το βαθμό συμμετοχής τους στη διαχείριση αυτών των έργων και στα οφέλη από αυτά.

Κατά την τελευταία φάση εξέλιξης των ΑΠΕ στην Ελλάδα, με την απελευθέρωση της αγοράς, τη δημιουργία του χρηματιστηρίου ενέργειας και την εκτόξευση των τιμών, μεγάλωσε η απόσταση μεταξύ εκείνων που βιώνουν τις επιπτώσεις από την εγκατάσταση των έργων ΑΠΕ, και του οφέλους από αυτά. Η υπόσχεση της «δωρεάν ενέργειας» και της απελευθέρωσης που έφερνε το οικολογικό κίνημα από τη δεκαετία του '70 μετατράπηκε σε ένα παιχνίδι κερδοσκοπίας γύρω από κοινά αγαθά όπως ο ήλιος και ο αέρας. Συνεπώς, τα νέα αυτά τοπία, ενσαρκώνοντας αυτό το παιχνίδι, έχουν αποκτήσει την εικόνα ενός «τοπίου υφαρπαγής⁴». Στα νέα τοπία των ΑΠΕ, που έχουν αποκτήσει τα χαρακτηριστικά που αντιστοιχούν στην διεθνή κλίμακα οικονομίας επενδύσεων, οι ανεμογεννήτριες στέκουν στο φανταστικό αυτών που τα βιώνουν όχι ως η ιστορική συνέχεια των αντλητικών ανεμόμυλων του οροπεδίου Λασιθίου, αλλά ως οι γίγαντες του Δον Κιχώτη.

Αυτή η διαόρομή λοιπόν έχει διαμορφώσει την αντίληψη μας για αυτά τα νέα τοπία: από την ουτοπία των οικολόγων της δεκαετίας του 1970 και τα πειραματικά στάδια ανάπτυξης των ΑΠΕ, στην ενεργειακή αυτονομία των νησιών και τη συμμετοχή των τοπικών παραγόντων, και από εκεί στο νέο παραγωγικό «Ελ Ντοράντο» για τους επενδυτές και την αποξένωση από τις τοπικές κοινότητες. Και εμείς που ζήσαμε με την ενεργειακή αυτονομία που παρείχαν οι ΑΠΕ στα σπίτια των γονιών μας, με την απελευθερωτική υπόσχεση να πάρουμε στα χέρια μας την παραγωγή ενέργειας, θα βλέπουμε τις ανεμογεννήτριες που σηκώνονται στο βουνό πίσω από αυτά τα σπίτια ως έναν «κλέφτη» ενός οράματος μίας ριζοσπαστικής οικολογίας.

4. Για την έννοια της «υφαρπαγής» σε σχέση με τις ΑΠΕ βλέπε και Μάκη, Τ., & Βελεγράκης, Γ. (2022). Αιολικά πάρκα και υφαρπαγή γης στη μεταμνημονιακή εποχή: το παράδειγμα της νησιωτικής Ελλάδας, *Γεωγραφίες*, 68-83.

► Πηγές

Antrop, M., & Van Eetvelde, V. (2017). Landscape perspectives. *The Holistic Nature of Landscape*, 100, 1-23.

Aggelopoulou, V. (2014). *Aspects of the Development of Wind Energy in Greece: From History of Technology to Technological Policy* (Doctoral dissertation, Ph. D. Thesis, National and Kapodistrian University of Athens). / Αγγελολοπούλου Β. (2014). Πτυχές της ανάπτυξης της αιολικής ενέργειας στην Ελλάδα: από την ιστορία της τεχνολογίας στην τεχνολογική πολιτική (Διδακτορική διατριβή, Εθνικό Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών).

Devine-Wright, P. (2005). Beyond NIMBYism: towards an integrated framework for understanding public perceptions of wind energy. *Wind Energy: An International Journal for Progress and Applications in Wind Power Conversion Technology*, 8(2), 125-139.

Peterson, T. R., Stephens, J. C., & Wilson, E. J. (2015). Public perception of and engagement with emerging low-carbon energy technologies: A literature review. *MRS Energy & Sustainability*, 2, E11.

Toke, D., Breukers, S., & Wolsink, M. (2008). Wind power deployment outcomes: How can we account for the differences?. *Renewable and sustainable energy reviews*, 12(4), 1129-1147.

Wolsink, M. (2007). Wind power implementation: the nature of public attitudes: equity and fairness instead of 'backyard motives'. *Renewable and sustainable energy reviews*, 11(6), 1188-1207.

Μάκη, Τ., & Βελεγράκης, Γ. (2022). Αιολικά πάρκα και υφαρπαγή γης στη μεταμνημονιακή εποχή: το παράδειγμα της νησιωτικής Ελλάδας, *Γεωγραφίες*, 68-83.

ΕΝΕΡΓΕΙΑ

Μερικές σκέψεις για τις ανανεώσιμες πηγές ενέργειας

Του Γιάννη Μανέτα

Σκύρος, πριν δύο δεκαετίες. Παραθερίζουμε σε συγγενικό σπίτι στα Μαγαζιά. Δυτικά, στη βάση ενός λόφου, σε απόσταση από τον οικισμό, ένα μοναχικό χαμηλό σπίτι. Στην αυλή διακρίνεται μία μικρή ανεμογεννήτρια και ένα αντίστοιχο φωτοβολταϊκό. Από μακριά, τίποτα δεν ξεπερνά τα ανθρώπινα μέτρα, δεν προσβάλει το μάτι, δεν δίνει την αίσθηση της επιβολής στο τοπίο, ίσα που φαίνονται μέσα από την αραιή βλάστηση. Κάνω μία διακριτική βόλτα να το δω καλύτερα, ελπίζοντας να συναντήσω κάποιον, να του εκφράσω τον θαυμασμό για την απόφαση. Από κοντά είναι ακόμα πιο όμορφο. Η μικρή εγκατάσταση δεν εμποδίζει τους ενοίκους να καλλιεργούν το μπιστόνι τους και τα οπωροφόρα δέντρα τους. Να είναι σε κάποιο βαθμό ενεργειακά και διατροφικά αυτόρχεις και, υποθέτω, να χαίρονται τη δημιουργικότητά τους. Να είναι ή να φαίνονται — δεν έχει και τόσο σημασία στο συγκεκριμένο πλαίσιο — πιο νόστιμες οι ντομάτες και τα βερίκοκα, να είναι ή να φαίνεται το φως της λάμπας πιο στιλπνό και η μουσική από το ραδιόφωνο πιο εύνηκη και απολαυστική. Επειδή στη φυσική νοστιμιά της

| Εικονογράφηση, λεπτομέρεια από την ταινία «The boy who harnessed the Malawian wind».

ντομάτας και την έμφυτη τέρψη από την μουσική προστίθεται τώρα η ηθική ικανοποίηση ότι στο αποτέλεσμα συνεισέφερε ο κόπος των δημιουργών και — ίσως το σημαντικότερο — ότι η απόφαση για τη συγκεκριμένη ενέργεια ήταν δική τους. Αυτόνομη και ελεύθερη. Και δεν είχε ασφαλώς κίνητρα οικονομικά και υπολογισμούς της αναλογίας κόστους/οφέλους. Η τιμή της ενέργειας τότε δεν ήταν στα σημερινά ύψη.

Περιοχή Κεραμωτής Χανίων, ημιορεινός οικισμός, επίσκεψη πριν τριανταπέντε χρόνια. Τότε δεν είχε ηλεκτρικό ρεύμα. Ο Γ.Α., φίλος και συνάδελφος καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Πατρών, χρησιμοποιεί γνώσεις, επιδεξιότητες και εργαστηριακά υλικά για πέταμα και σκαρώνει αυτοσχέδιο φωτοβολταϊκό για τα πεθερικά του. Τα γερόντια έχουν τώρα τηλεόραση, ψυγείο και φως. Για τη θέρμανση και το μαγείρεμα βολεύονται με ξύλα. Είναι ευτυχείς και ο Γ.Α. υπερήφανος.

Τέλος της δεκαετίας του 1990, με εκπαιδευτική άδεια στο Εθνικό Πάρκο του Abisko της Σουηδίας, λίγο πιο πάνω από τον Αρκτικό Κύκλο. Εκεί πάει κανείς για να ασκηθεί ως επιστημονικός ερμής, ενώ συνάμα ανακαλύπτει μέσα στη μικρή κοινότητα των ερευνητών και τις χαρές της συνεργασίας — που επιβάλλονται από τις δυσκολίες. Μισή ώρα με το τρένο από το Abisko είναι τα σύνορα με τη Νορβηγία. Οι φίλοι μου συστήνουν να πάω εκεί για περπάτημα. «Επί τόπου θα καταλάβεις το γιατί», μου λένε. Υψόμετρο, αρκτική τούντρα, ένα τοπίο γυμνό, που το διακόπτουν εγκατεσπαρμένα ογκώδη βράχια, διακοσμημένα με πολύχρωμες αρχαίες λειχήνες. Αναρωτιέσαι πως βρέθηκαν εκεί, σου απαντούν ότι τα έσπρωξαν υπομονετικά για χιλιάδες χρόνια και εκατοντάδες χιλιόμετρα αρχαίοι παγετώνες, και τα εγκατέλειψαν όταν υποχώρησαν. Και ανάμεσα στους πέτρινους όγκους σκόρπια, αραιά, μικρά, σαν παραμυθένια ξύλινα σπιτάκια, βαμμένα στο χρώμα του βράχου. Φαίνονται σύγχρονα, με διακριτικές οικιακές ανεμογεννήτριες και κρυμμένα φωτοβολταϊκά. Η ικανή απόσταση από τη

σιδηροδρομική γραμμή, η έλλειψη δρόμων στην περιοχή — σε κάθε σπίτι οδηγεί ένα μονοπάτι — η πρακτική αδυναμία κυκλοφορίας αυτοκινήτων, σε κάνει να αναρωτηθείς πως βρέθηκαν εκεί τα σπιτάκια, σου απαντούν πως τα υλικά κατέβηκαν με ελικόπτερο ή μεταφέρθηκαν με ζώα, όταν η Νορβηγική κυβέρνηση παραχώρησε την άδεια σε ιδιώτες να χτίσουν για δική τους αποκλειστική ατομική χρήση σπίτια κατά το δυνατόν αφανή και με την προϋπόθεση να φροντίζουν οι ίδιοι για την ενεργειακή τους αυτάρκεια. Απαγορεύτηκε η ενοικίαση, η πώληση, η κατασκευή δρόμων και καταστημάτων, και η μεταφορά ηλεκτρικού ρεύματος με κολώνες και καλώδια. Σαν να απαγορεύτηκε — παραδόξως — το εμπόριο, η απληστία, το κέρδος και ο καπιταλισμός.

Ήταν η εποχή που είχε αρχίσει να συζητιέται στο ευρύ κοινό η κλιματική αλλαγή, να συνειδητοποιείται ότι είναι ανθρωπογενής και να αναζητούνται λύσεις για την αποτροπή, ή τουλάχιστον για τον περιορισμό της. Έτσι, ατομικές ή κρατικές πρωτοβουλίες σαν τις παραπάνω φαινόταν πως κατατείνουν στον πρακτικό στόχο της μερικής τουλάχιστον απεξάρτησης από τα ορυκτά καύσιμα. Ωστόσο οι πρακτικές λύσεις δεν μπορούν από μόνες τους να ερμηνεύσουν τον ακράτητο ενθουσιασμό με τον οποίον υποδεχόμασταν τότε αυτές τις πρωτοβουλίες. Η ιδέα των μικρών, οικογενειακών ή κοινοτικών, (άρα αυτοδιαχειριζόμενων) ανανεώσιμων ενεργειακών πηγών δεν σήμαινε μόνον απεξάρτηση από τα ορυκτά καύσιμα, αλλά συνάμα συμβόλιζε την απομάκρυνση από το κυρίαρχο καταναλωτικό ύψος ζωής που επέβαλε ο καπιταλισμός, τον σεβασμό στη φύση της οποίας είμαστε μέρος και όχι κυρίαρχοι εκμεταλλευτές, τον κοινωνικό έλεγχο των πόρων, την αποφυγή της τυραννίας των αποφάσεων με γνώμονα την αναλογία κόστους/οφέλους — όπου τόσο το κόστος όσο και το όφελος εννοούνται πάντοτε μονεταριστικά, δηλαδή σε χρήμα —, την αντίσταση στη συγκέντρωση πόρων και ανθρώπων στις μεγαλουπόλεις και αποφασιστικής

δύναμης στις κυβερνήσεις. Με λίγα λόγια, η ενθουσιώδης υιοθέτηση οικογενειακών και κοινοτικών ανεμογεννητριών και φωτοβολταϊκών ενίσχυε το ανθρώπινο Μέτρο και αμφισβητούσε την μεγαλομανή Ύβρη. Ενίσχυε την αυτονομία εις βάρος της εξάρτησης.

Δοξάσαμε τότε τις ανανεώσιμες πηγές ενέργειας. Τι συνέβη και ελάχιστες δεκαετίες αργότερα εμείς οι ίδιοι διαδηλώνουμε εναντίον τους; Τρελαθήκαμε;

Δεν ήμασταν τότε οι ενθουσιώδεις ρομαντικοί αρκετά υποψιασμένοι. Λίγοι μπορούσαν να φανταστούν ότι η συνέχεια θα ήταν τόσο, μα τόσο καταστροφική.

Στο σημείο αυτό θα βοηθούσε αν θέταμε ένα καίριο, νομίζω, ερώτημα: αν κάτι πρέπει να κάνουμε για να αμβλύνουμε την κλιματική αλλαγή, ποιος πρέπει να το κάνει; Το άτομο, οι κοινότητες των ατόμων ή το κράτος; Φυσικά, η ατομική συμπεριφορά παίζει το ρόλο της, μιας και οι περιβαλλοντικά συμβατές ατομικές συμπεριφορές όταν αθροιστούν μπορούν να έχουν ένα, έστω μικρό αποτέλεσμα. Για ένα θέμα όμως παγκόσμιο, είναι εύλογο να θεωρήσουμε ότι και η όραση πρέπει να είναι κυρίως κεντρική, συντονισμένη και σε επίπεδο «θεσμών», δηλαδή «από πάνω». Αφήνοντας προς στιγμήν κατά μέρος αυτό που ονόμασα κοινωνία των ατόμων, δηλαδή τους «από κάτω», ας δούμε τώρα τι κάνουν τα κράτη.

Κάνουν, λέει, διασκέψεις για το κλίμα. Εδώ μαζεύονται οι ηγέτες από κράτη ισχυρά, που είναι υπεύθυνα για την κλιματική κρίση, και ηγέτες από κράτη-παρίες, πρώην αποικίες των ισχυρών και νυν εξαρτημένες νέο-αποικίες, πολλές φορές με διεφθαρμένα καθεστώτα που εγκαθίδρυσαν οι ισχυροί. Ωστόσο θέλουν και αυτά, δικαίως, να απολαύσουν ένα ελάχιστο από τα «αγαθά» της τεχνολογίας. Τότε οι μεγάλοι λένε όπα, τώρα πρέπει να περιοριστούμε, διότι έρχεται η κλιματική κρίση. Τι μπορεί κανείς να περιμένει από τέτοιες διασκέψεις; Μα αυτό που είχε πει ο Θουκυδίδης πριν από 2.500

χρόνια: *δικαιοσύνη μπορεί να υπάρξει μόνο μεταξύ ισοδυνάμων*, διότι ο ισχυρός θα πράξει ό,τι του επιτρέπει η δύναμή του και ο αδύναμος ό,τι του επιβάλλει η αδυναμία του. Κάπως έτσι ξεμπερδεύουμε με το θέμα της κλιματικής δικαιοσύνης. Όμως δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι το κυρίαρχο οικονομικό σύστημα είναι ο καπιταλισμός, όπου όλα πωλούνται και αγοράζονται. Έτσι προέκυψε και το σύνθημα «ο ρυπαίνων πληρώνει», που το τσίμπησαν, δυστυχώς, και πολλοί οικολόγοι. Το σύνθημα όμως μπορεί και να διαβαστεί ανάποδα: «όποιος έχει να πληρώσει ρυπαίνει». Με τον τρόπο αυτό η δυνατότητα εκπομπής ρύπων, μεταξύ των οποίων και των θερμοκηπιακών αερίων, έγινε αντικείμενο αγοραπωλησίας, οπότε τα κλιματικά πράγματα αφέθηκαν να ρυθμιστούν από τις αγορές και το αόρατο χέρι τους. Οι πλούσιοι πια αγοράζουν από τους φτωχούς δικαιώματα ρύπανσης, διαιωνίζοντας την ανισότητα τόσο σε επίπεδο κρατών όσο και σε αυτό των κοινωνικών τάξεων.

Συνάμα ο καπιταλισμός, εκτός από την κυριαρχία των — ασύδοτων πια — αγορών, είναι συνυφασμένος και με τρία ιδεολογήματα, που — αλίμονο, έχει καταφέρει να τα εμψυχήσει και σε μεγάλο μέρος της κοινής γνώμης (ευτυχώς όχι σε όλους) ως αναπότρεπτο μοιρολατρικό αφήγημα.

Πρώτον, στην ιδέα της αέναης (και άμετρης) ανάπτυξης, που βασίζεται στη φρενιτιώδη κατανάλωση. Καθώς το σύστημα απαιτεί την συνεχή μεγέθυνση του κεφαλαίου και των ροών του χρήματος, επιβιώνει πείθοντας τα υποκείμενα να καταναλώνουν ό,τι μπορεί να παραχθεί, ακόμη και εκείνα που δεν έχουν ανάγκη, ακόμη και εκείνα που ποτέ δεν ονειρεύτηκαν, αλλά τα επιθυμούν όταν εμφανιστούν και διαφημιστούν. Ο καπιταλισμός δεν παράγει τόσο για τις (πραγματικές) ανθρώπινες ανάγκες όσο για το κέρδος. Και όπως λένε οι ιθύνοντες, ο καπιταλισμός είναι ένα σύστημα ευέλικτο, που όχι μόνο απορροφά τις κρίσεις, αλλά και τις μετατρέπει σε ευκαιρίες. Έτσι, καθώς δεν νοείται καπιταλισμός χωρίς «ανάπτυξη», γεννήθηκε η

έννοια της «πράσινης ανάπτυξης». Ωραίο ακούγεται. Το πράγμα όμως, ιδιαίτερα στη χώρα μας, στράβωσε. Με μία διακυβέρνηση που εδώ και μερικές δεκαετίες έχει τα χαρακτηριστικά ενός προτεκτοράτου, οδηγηθήκαμε σε έναν πρωτοφανή παραλογισμό: βουνά ξεκοιλιάζονται, ποτάμια και ρυάκια μπαζώνονται και αλλάζουν ροή, καλλιέργειες και φυσική βλάστηση ξεπατώνονται, για να φυτευτούν γιγαντιαίες ανεμογεννήτριες και απέραντα φωτοβολταϊκά, όχι στην κλίμακα του ανθρώπου αλλά σε αυτή των Φαραώ. Και ενώ κανείς θα περίμενε αυτό να έχει κάποιο αποτέλεσμα στην τιμή της ηλεκτρικής ενέργειας, αυτή έχει ανεβεί στα ύψη. Μήπως μας δουλεύουν; Έχω επίσης την αίσθηση ότι και κάθε άλλη «αναπτυξιακή επένδυση» τα τελευταία χρόνια (βλέπε π.χ. τουρισμός) θίγει και προσβάλλει βάνουσα τη Φύση και εκείνους τους πολίτες που προσπαθούν να παραμείνουν μέρος της και όχι να γίνουν εκμεταλλευτές και κυρίαρχοί της. Συνάμα, η εγκατάλειψη της υπαίθρου από το κράτος οδηγεί στην εσωτερική και εξωτερική μετανάστευση των νέων, να υπηρετήσουν οι μεν πρώτοι το «όραμα» της ασυγκράτητης «τουριστικής ανάπτυξης», οι δε δεύτεροι να προσφέρουν την υπεραξία της μόρφωσης που έλαβαν εδώ σε τόπους ξένους. Αλλοίμονο, ο τόπος μας όχι μόνο φτωχαίνει αλλά και ασχημαίνει ραγδαία.

Δεύτερον, έχει εγκαθιδρυθεί η πεποίθηση ότι η τεχνολογία θα λύσει όλα τα προβλήματα, ακόμη και αυτά που η ίδια προκαλεί. Κανείς δεν αμφιβάλει ότι η τεχνολογία έκανε πιο άνετη τη ζωή μας και ελάχιστοι προτείνουν να την εγκαταλείψουμε. Ωστόσο η απερισκεπτη και σε βαθμό θρησκευτικής πίστης εμπιστοσύνη στην αποτελεσματικότητά της οδηγεί στην παραίτηση από τον κοινωνικό της έλεγχο. Και καθώς τεχνολογία γίνεται όλο και περισσότερο πολύπλοκη, ξεφεύγοντας από τις δυνατότητες του μέσου πολίτη να την κατανοήσει, η απλή παραίτηση από τον έλεγχο καταλήγει σε απελπισμένη εγκατάλειψη στις διαθέσεις της. Η τεχνολογία, τείνει σε μεγάλο βαθμό να αυτονομηθεί, ενώ

συνάμα συγκεντρώνεται στα χέρια των ολίγων. Αυτό πολλούς τους κάνει να αναστασιάζουν.

Τρίτον, το οικονομικό σύστημα για να λειτουργήσει χρειάζεται να τιμολογήσει τα προϊόντα και τις υπηρεσίες ώστε να υπολογίζει την αναλογία κόστους/οφέλους. Κανένα πρόβλημα, το συνηθίσαμε εδώ και μερικές χιλιάδες χρόνια, από τότε που η οικονομία από ανταλλακτική έγινε εμπορική και η αξία χρήσης αντικαταστάθηκε από την αξία του χρήματος. Ωστόσο μέχρι πρότινος η ανθρωπότητα είχε διατηρήσει κάποια πράγματα εκτός των στενών οικονομικών υπολογισμών. Σήμερα όμως οι αγορές τιμολογούν τα πάντα. Όχι μόνο τα προϊόντα του ανθρώπου, αλλά και κάθε τι υλικό και άυλο. Μετριοούνται σε χρήμα η βιοποικιλότητα, η θέα, οι αρχαιότητες, η αμμουδιά, τα λουλούδια, η ομορφιά και ο πολιτισμός. Με χρήμα αποτιμάται και η υπόληψη του ατόμου. Η γλώσσα που χρησιμοποιείται εδώ είναι χαρακτηριστική: μιλάμε γενικά για το ανθρώπινο κεφάλαιο και ειδικά για την τοποθέτηση του κάθε πολίτη στην αγορά εργασίας. Όπως τα τρόφιμα στα ράφια. Ως προϊόν πλέον και εμπόρευμα.

Η κοινωνική και οικονομική δομή λοιπόν παρουσιάζει ένα αφήγημα για να στηρίξει τον εαυτό της. Και η υιοθέτηση από την κοινή γνώμη του παραπάνω αφηγήματος διαμορφώνει έναν επικρατή συμπεριφοριστικό φαινότυπο. Ας το επαναλάβουμε όμως, γιατί είναι σημαντικό: Όχι σε όλους. Υπάρχουν και οι ατίθασες μειοψηφίες.

Σε σχέση με το θέμα μας, ο επικρατής φαινότυπος πιστεύει τα ότι:

- η Γη είναι άτρωτη και ανεξάντλητη, και το περιβάλλον αντικείμενο αέναης εκμετάλλευσης.
- η κατανάλωση έχει θεραπευτική αξία.
- τα πράγματα τα γνωρίζουν καλύτερα οι αυθεντίες και οι ειδήμονες, στους οποίους αναθέτουμε τη λήψη των (σωστών) αποφάσεων, στις οποίες πρέπει να πειθαρχούμε παθητικά και χωρίς αντίρρηση.

- η «ανάπτυξη» είναι συνεχής, απεριόριστη και συμβατή με την ανθρώπινη φύση, δηλαδή άρβινικά επιλεγμένη. Ο περιορισμός της είναι αφύσικος διότι, εκτός των άλλων, θίγει την ιερή ελευθερία του ατόμου να προοδεύσει.

- η «ανάπτυξη» είναι συνώνυμη της τεχνολογικής «προόδου» και εξισώνεται με την υλική βελτίωση της ζωής του ανθρώπου. Βέβαια, όχι όλων των ανθρώπων, όπως ξέρουμε. Επομένως, η «ανάπτυξη» μετριέται σε επίπεδο κρατών, στο εσωτερικό των οποίων όμως οι ταξικές ανισότητες είναι τερατώδεις. Επί πλέον, θα μπορούσαμε εδώ να αναρωτηθούμε αφελώς αν η αναμφισβήτητη τεχνολογική πρόοδος των τελευταίων αιώνων συνέτεινε και σε μία αντίστοιχη πολιτική και πολιτισμική πρόοδο.

Τα παραπάνω, κατά τη γνώμη μου, υποδεικνύουν ότι το κράτος και οι «θεσμοί» όχι μόνο δεν λύνουν αλλά και επιδεινώνουν τα προβλήματα. Δεν είναι μόνον ότι όρουν με βάση την αρχή business as usual και ότι μέσω των

ΜΜΕ πλένουν εγκεφάλους στο κυρίαρχο αφήγημα. Το χειρότερο είναι ότι το σύστημα με τη δομική βία της δύσκολης καθημερινότητας εκφοβίζει, πειθαναγκάζει και τελικά κατευνάζει τους σκεπτικιστές, και με την ωμή βία των οργάνων καταστολής περιορίζει την αντίσταση των υγιών απείθαρκων. Συνάμα έχει βρει εκείνους τους πρόθυμους κυβερνήτες που θα εφαρμόσουν χωρίς ντροπή και αναστολές όλη τη βρώμικη δουλειά. Ας δούμε για παράδειγμα την λεγόμενη ηγεσία της, υποτίθεται, δημοκρατικής Δύσης. Ημιπαράφρονες, γελοίοι, λομπήστες, πολεμοχαρείς, αγράμματοι, κυνικοί, ψεύτες, και λίγα λέω. Έτσι πρέπει να είναι, διότι το πράγμα οφείλει να προχωρήσει γρήγορα και χωρίς δισταγμούς, με το Δόγμα του Σοκ. Κάποιες πειστικές μελέτες λένε πως στην Ελλάδα έχουμε σε απίστευτα μικρό χρόνο υπερκαλύψει τους στόχους της ενεργειακής μετάβασης που τα αφεντικά μας έχουν θέσει, πολύ πιο γρήγορα από τις προθεσμίες, ωστόσο προχωράμε ακάθεκτοι. Κυριολεκτικά, κάποιο πρωί θα ξυπνήσουμε

| Εργασίες για την εγκατάσταση αιολικού εργοστασίου στον Τύμπανο της Αργιθέας.

ζωσμένοι με ανεμογεννήτριες και φωτοβολταϊκά. Το μπράβο άλλοι θα το πάρουν ως ζεστό χρήμα και άλλοι με την οικονομική εξαθλίωση.

Τα κράτη λοιπόν και οι «θεσμοί», με την σημερινή τους συγκρότηση και το τρέχον οικονομικό σύστημα που υπόσχεται αέναη ανάπτυξη, δεν μπορούν να υποστηρίξουν το ζήτημα χωρίς να το οδήγησουν σε νέα αδιέξοδα. Δεν είναι μόνον η λογική του κέρδους που το εμποδίζει. Είναι και ότι τα κράτη και οι κυβερνήσεις τους έχουν καταστεί στη συνείδηση της πλειονότητας των πολιτών κακόφημα λόγω της ενόημης διαφθοράς (που αφορά κάθε εξουσιαστική δομή), αναξιόπιστα λόγω της διάψευσης των υποσχέσεων (που δίδονται πριν τις εκλογές) και αναποτελεσματικά λόγω των εσωτερικών τους αντιφάσεων. Για παράδειγμα, ο περιορισμός της κατανάλωσης άχρηστων αντικειμένων θα μπορούσε να αμβλύνει τα περιβαλλοντικά προβλήματα, ωστόσο αν με την προτροπή των κυβερνήσεων εφαρmozόταν από τους πολίτες θα υπέσκαπτε τα θεμέλια του καπιταλισμού.

Από την άλλη, αν ο πολίτης ενημερωνόταν κατάλληλα για την υπερθέρμανση του πλανήτη, και εφόσον εδίδοντο τα απαραίτητα κίνητρα, νομίζω ότι θα μπορούσε να αγκαλιάσει πολιτικές ενεργειακής αυτάρκειας σε επίπεδο οικίας ή κοινότητας. Προς όφελος όχι μόνο του φυσικού περιβάλλοντος, αλλά συνάμα της αισθητικής, της αποκέντρωσης και της δημιουργικής αυτάρκειας. Φαίνεται ότι η σχετική τεχνολογία υπάρχει, χωρίς όμως να ενθαρρύνεται. Αντί αυτού, προτιμήθηκε η από τα

πάνω επιβολή βιομηχανικών εγκαταστάσεων, όπου να 'ναι. Τι περιοχές Natura και σπάητες κορφές, τι δάση, πηγές και ρυάκια, τίποτα δεν σταματά τον περιβαλλοντικό οίστρο της μπουλντόζας. Η λεγόμενη διαβούλευση είναι σχεδόν στιγμιαία και παίζει ρόλο φύλλου συκής, τα ανταποδοτικά οφέλη στις τοπικές κοινωνίες παίζουν τον ρόλο επιδομάτων για να κάτσουν καλά, ενώ όπου οι τοπικές κοινωνίες αντιδρούν έμπρακτα αναλαμβάνουν τα ΜΑΤ και τα δικαστήρια. Τα Άγραφα και πολλοί άλλοι τόποι έχουν την σχετική εμπειρία. Η κυβέρνηση προχώρησε με μία σπουδή πρωτόγνωρη για την κρατική νωθρότητα, με τη βιασύνη βιαστή που θέλει να τελειώσει στα γρήγορα τη δουλειά. Όποιος ανά διαστήματα ταξιδεύει στην Ελλάδα δεν μπορεί παρά να εντυπωσιαστεί από την αποδοτικότητα της στη βάνουση και απρεπή αλλοίωση του φυσικού τοπίου. Βέβαια, πρέπει να παραδεχτούμε ότι την καλύτερη επίδοση σε αυτό τον τομέα η κυβέρνηση την πέτυχε στα Τέμπη.

Δεν είναι μωυρλοί λοιπόν όσοι αντιδρούν. Δεν τους φταίνει, κατά τη γνώμη μου, οι ανανεώσιμες πηγές ενέργειας, γενικώς και αορίστως. Αντιδρούν οι ατίθασοι φαινόμενοι που αγαπούν και συμβιώνουν με τη Φύση, που θεωρούν ότι αποτελούν κομμάτι της, που μένουν εκστατικοί στην ομορφιά της και πονούν όταν τραυματίζεται. Που την υπερασπίζονται με ανιδιοτέλεια και αναλαμβάνουν το κόστος.

Είναι η μειονότητα που με τη σκέψη και τη δράση της προσπαθεί να διασώσει ότι μπορεί πια να διασωθεί.

Ηθική και φύση, ...ηθική για τη γη

Του Αντώνη Καπετάνιου

Τι είναι ηθική και πώς γίνεται αντιληπτή από τον άνθρωπο; Πώς και γιατί η ηθική για τον τόπο, για το γύρω, για τη φύση, εξαρτά και καθορίζει την πορεία του ανθρώπου στη γη;

Τι είναι η Ηθική;

Ηθική είναι ένα σύνολο κανόνων της κοινωνίας, ένα σύνολο ηθικών επιταγών που αφορούν στην κοινωνική συμπεριφορά του ατόμου και των ομάδων, με τις οποίες εφοδιάστηκε η ανθρωπότητα διά των αιώνων για ν' αντισταθεί στη βαρβαρότητα, που σήμερα μάς απειλεί (δυστυχώς) εκ των έσω. Είναι ένας κώδικας αξιών που μελετά κι ενδεχομένως καθορίζει τη συμπεριφορά των μελών της κοινωνίας αυτής με κριτήριο το τι είναι αποδεκτό και τι όχι. Αλλιώς θα λέγαμε ότι είναι το σύνολο των καθηκόντων μας, των υποχρεώσεων κι απαγορεύσεων που επιβάλλουμε στους εαυτούς μας, ανεξαρτήτως αμοιβής ή τιμωρίας, ούτε κάποιας ελπίδας. Ή διαφορετικά,

θα λέγαμε ότι είναι το σύνολο όσων αξίζουν ή επιβάλλονται, άνευ όρων, για μια δεδομένη συνείδηση. Σε μια απλούστερη προσέγγιση θα λέγαμε ότι η ηθική προσδιορίζεται από τη σχέση, το τι είναι «καλό» και τι «κακό».

Όλα τα παραπάνω προσδιορίζουν την αποκαλούμενη «θετική ηθική», δηλαδή την ηθική που καθιερώθηκε από την κοινωνία κι έχει αποκτήσει την ισχύ άγραφου δικαίου, που απαιτεί τη συμμόρφωση στα πλαίσια του ορθού και ισόρροπου κανόνα. Έχει, θα λέγαμε, περιεχόμενο ιδεολογικό, αλλά και πρακτικό μαζί, αφού απαιτείται για νάναι ουσιαστική, η ιδέα να καλλιεργείται με συναίσθηση και να γίνεται πράξη. Η τέτοια πράξη έχει την έννοια της ενέργειας που προκύπτει από τη βούληση του ανθρώπου κι αποτελεί μεταβολή στον εξωτερικό κόσμο. Είναι ενέργεια που προκύπτει από τη συνείδηση και τη λογική του ανθρώπου, κι όχι από το ένστικτο, και ως τέτοια έχει το χαρακτήρα της θετικής ενέργειας.

Η ηθική, παρά τ' ό,τι είναι συλλογική ιδέα, λειτουργεί παράλληλα κι ως ένα βαθμό υποκειμενικά, συναρτώμενη από το άτομο που την ασκεί και από τον τρόπο που την αντιλαμβάνεται, από τη συνείδησή του σύμφωνα με την ιδέα του. Όταν όμως διά της ηθικής διαμορφώνεται ένα status συμπεριφοράς της κοινωνίας τ' οποίο προκύπτει από κώδικα αξιών που γίνεται κοινά αποδεκτός, τότε δεχόμαστε την ηθική ως επιβάλλον μέτρο, ως θεμελιακό νόμο της ζωής μας· κι έτσι αποκτά η ηθική το χαρακτήρα της συλλογικής ιδέας. Η ηθική, μετά τούτων, δεν αναιρεί το άτομο ως προσωπικότητα, δεν του αποστερεί το δικαίωμα της ελεύθερης σκέψης κι ενέργειας, αφού το καθένα άτομο μέσα στην κοινωνία έχει τη δική του ταυτότητα και την εσωτερική και προσωπική του αυτονομία, πλην όμως καθορίζει βάσει των αξιών που η κοινωνία ως συλλογικό όργανο θέτει, των αξιών της ζωής πούναι διαιώνιες και πάγκοσμες, τους κανόνες λειτουργίας του ατόμου, στα πλαίσια λειτουργίας της κοινωνίας.

Το «εγώ» και το «εμείς»

Ο άνθρωπος φέρει διττό εαυτό κινούμενος από το «εγώ» και το «εμείς», που ενυπάρχουν ως τάσεις μέσα του. Η συνισταμένη των ενεργειών του κάτω από τον κανόνα της εναρμονισμένης με το γενικό καλό ενέργειας, είναι αυτή που καθορίζει τον τρόπο του ζην κάθε ανθρώπου σε ατομικό επίπεδο, που αντικατοπτρίζεται σε τρόπο του κοινωνείν στο συλλογικό επίπεδο. Η αρχή της ενσωμάτωσης του διττού μέσα στοιχείου του κάθε ανθρώπου, απαιτεί «θυσίες» σε προσωπικό επίπεδο — π.χ. την απόδοση μέρους του ατομικού κέρδους στην κοινωνία —, ώστε να εξυπηρετηθεί το σύνολο, διά του οποίου εξυπηρετείται και το ενταγμένο σε αυτό άτομο. Η ενέργεια επομένως του ανθρώπου σε ατομικό επίπεδο επιστρέφεται στον ίδιο ως όφελος μέσα από την πραγμάτωσή της σε κοινωνικό επίπεδο, και τούτο αναδεικνύει την ανάγκη της κοινωνίας να λειτουργεί με γνώμονα το γενικό καλό (ως κοινωνία με την κυριολεκτική της

σημασία), προστατεύοντας, αναδεικνύοντας και διαχειριζόμενη ορθά τα κοινά αγαθά, όπως είναι η φύση, το τοπίο, το περιβάλλον γενικότερα, που (πρέπει να) αποτελούν την αρχή και κατακλείδα της προσπάθειάς της.

Μια τέτοια κατάσταση κοινωνικής λειτουργίας δημιουργεί τον πολιτισμό των κοινών του ανθρώπου, που απέρρευσε από την έννοια της δημοκρατίας, στην οποία το συμμετόχον, το αλληλέγγυον, το αλτρουϊστικόν και το κοινόν, αποτελούν τον αυτοσκοπό του πράττειν. Τούτο βεβαίως προκύπτει μέσα από την ηθική του ανθρώπου σε σχέση με τα κοινά, οπότε απαιτείται η καλλιέργεια ως προς αυτό. Μια ηθική σύμφωνα με την οποία, το «εγώ» γίνεται όργανο, οδός, σκοπός και παραστάτης του «εμείς», σε μιαν ουσιαστική δημοκρατία λειτουργίας των κοινών.

Το αντίθετο οδηγεί σ' έλλειψη ηθικής ή καλύτερα σε κρίση της ηθικής λόγω επικράτησης του «εγώ» πάνω στο «εμείς» και στη σταδιακή και φθοροποιό μετάβαση από την κοινωνικότητα στην αποκοινωνικοποίηση. Η ηθική εκφράζει ένα κοινώς αποδεκτό δέον, που συναρτάται με τον τρόπο λειτουργίας του ανθρώπου στο όλον, στην κοινωνία και στο περιβάλλον. Όταν αυτό προσβάλλεται, μεταβάλλεται αρνητικά ή αναιρείται οδηγούμαστε σε κρίση της ηθικής πούναι κρίση της κοινωνίας και περιβαλλοντική κρίση. Η κρίση της ηθικής δεν σημαίνει έλλειψη αξιών — αυτές ενυπάρχουν αθεώρητες, ανεπεξέργαστες —, αλλά διαστρέβλωσή τους και παραποίηση τους, επιλεκτική εφαρμογή τους ή αγνόησή τους. Η, συνεπεία τούτων, έλλειψη ηθικής ιδεολογίας ή, εις το άλλο άκρο, δημιουργία κατά τον Νίτσε του αδέσμευτου από ηθικούς κανόνες κι ανένταχτου ατόμου, του α-ηθικού ατόμου, οδηγεί αυτό και την κοινωνία στην οποία λειτουργεί, στην α-ηθικότητα, κι όχι στην ανηθικότητα, όπως κακώς χαρακτηρίζεται η εν λόγω κατάσταση. Και τούτο διότι στην ανηθικότητα παραβιάζονται οι παραδεχόμενοι κανόνες, λειτουργώντας τα κριτήρια που τους προσδιορίζουν, ενώ στην α-ηθικότητα υπάρχει έλλειψη των κριτηρίων που φτιάχνουν τους κανόνες.

Από την άλλη πλευρά η ηθικολογία αναφέρεται στην προσκόλληση σε σχήματα και στεγανά, σε κανόνες υπερβολικούς, που τελικά οπισθοδρομούν την κοινωνία εν ονόματι μιας ακίνητης, δεσμευτικής κι ανελεύθερης τάξης, μιας φορμαλιστικής κοινωνικότητας. Η ανελευθερία του τύπου της τάξης κι όχι της τάξης των κανόνων της ηθικής, ως πρακτική της ιδεολογίας της ηθικής, συνιστά τη φυλακή της ψυχής των ανθρώπων που ασφυκτούν στο Είναι τους.

Το ενεργείν κατά το εννοείν

Με την απελευθέρωση της κοινωνίας από τα «δεσμά» του νατουραλισμού, από το πνεύμα της κοινότητας και του οικοκοινωνισμού, και με το ξεχώρισμα του ανθρώπου από τη φύση, μπόρεσε αυτός να λειτουργήσει αυτόνομα και να πράξει (να παράξει κατά τη λογική του καπιταλισμού) στο σύστημα με τους δικούς του κανόνες, μη συμμορφούμενος με τους φυσικούς. Έφτιαξε έτσι τοπία, έφτιαξε περιβάλλοντα που ο ίδιος διαμόρφωσε ή κατ'ύλην. Διασφάλισε την ανεξαρτησία του στο σύστημα, να λειτουργεί με βάση τη νόσή του, που πλέον συμπληρώθηκε με τη βούλησή του, και τούτο δημιούργησε τη μεγάλη ανατροπή στη σχέση ανθρώπου-φύσης. Καθότι η βούληση έδωσε στον άνθρωπο το δικαίωμα να ενεργεί κατά το συμφέρον του, και ν' αυθαιρετεί σε βάρος του φυσικού υποκειμένου.

Βέβαια, η «αυθαιρεσία» δεν έχει τα χαρακτηριστικά της αρνητικής πράξης που προσενεί ζημιά στο ανθρώπινο σύστημα — το ανθρωποσύστημα, όπως λέγεται, που ως μεγασύστημα λαμβάνεται, κατά την προκειμένη θεώρηση, σ' οποίο περιλαμβάνεται το φυσικό υποσύστημα (στην πραγματικότητα όμως το αντίθετο έπρεπε να συμβαίνει!). Και τούτο διότι διασφαλίστηκε η ενέργειά του ως νόμιμη και θετική, περιβαλλόμενη από το μανούα της εξυπηρέτησης της ανάπτυξης, της εξυπηρέτησης του δημοσίου συμφέροντος, της εξέλιξης της κοινωνίας μέσω της εκμετάλλευσης των φυσικών πόρων. Είναι δηλαδή υλιστικό το πρότυπο της κοινωνίας που διαμορφώθηκε, μακρινό όμως, και μάλλον

ασύμβατο, με την έννοια της και τις ουσιαστικές της ανάγκες. Μέσα σε αυτό το πρότυπο διαμορφώθηκε το σύστημα αξιών του ανθρώπου.

Αλλάζοντας ο άνθρωπος, καλλιεργούμενος κι αναδομούμενος, αποξενώνεται από την παθογένεια της σκέψης του και της ενέργειάς του, που διαμορφώνει και την παθογένεια του συστήματος. Οι αλλαγές αφορούν στο επίπεδο της αντίληψης του κόσμου, σε σχέση με τη θεώρηση λειτουργίας του ανθρώπινου συστήματος, τ' οποίο πρέπει να εστιάσει στον άνθρωπο και στο περιβάλλον του, κι όχι στο εργαλείο της ενέργειάς του, που είναι η ύλη, όπως εκφράζεται μέσα από την οικονομία της αγοράς, που οδηγεί στην εκμετάλλευση κι εντέλει στην απόλεια των φυσικών πόρων.

Ο έλεγχος της εσωτερικής φύσης του ανθρώπου διαμορφώνεται με την αλλαγή της αντίληψης για το ενεργείν, σύμφωνα με την πράξη του σε σχέση με την εξωτερική φύση, και τούτο συναρτάται με το εφαρμοζόμενο σύστημα ως προς το ζην. Η εσωτερική φύση του ανθρώπου εκφράζεται στο περιβάλλον της, κάτι που σημαίνει ότι αυτό την επηρεάζει αποφασιστικά. Τούτη είναι μια βασική παράμετρος του ενεργείν, που καθορίζει κείνο που προηγουμένως προσδιόρισамε ως αυθαιρεσία του ανθρώπου στο φυσικό αντικείμενο. Ο Karl Marx είπε πάνω σε αυτό: «Με αυτόν τον τρόπο δρώντας πάνω στη φύση, που βρίσκεται έξω από αυτόν (από τον άνθρωπο) και αλλοιώνοντάς την, την ίδια στιγμή ο άνθρωπος αλλάζει και τη δική του φύση».

Για τη διαμόρφωση μιας ηθικής για τη γη, πρέπει να θεωρήσουμε αυτήν ως πηγή αξιών, με την έννοια ότι είναι πάροχος ζωής. Ταυτόχρονα της αποδίδουμε αξία διότι αναγνωρίζουμε ότι έχει αυταξία. Αξία βεβαίως έχει ο άνθρωπος, ως οντότητα, όπως και κάθε πλάσμα στη γη. Αξία όμως και η γη, η φύση, ο τόπος, κατά μέρη και ως ολότητες. Τούτα διαμορφώνουν το αξιακό πλαίσιο σ' οποίο συγκροτείται το φυσικό κι ανθρωπογενές σύστημα, με τον άνθρωπο, νοούμενο αξιακά κι έχοντας διαμορφώσει μια ηθική για το όλον, να γίνεται πάροχος,

πονητής και διαχειριστής σε αυτό — μέγιστη το λοιπόν η ευθύνη του! Λειτουργώντας ο άνθρωπος στα πλαίσια της συγκροτημένης τούτης ολότητας διέπεται από ένα ήθος για τη γη και για τα γύρω του πράγματα, που λέγεται «περιβαλλοντικό ήθος», από ένα ήθος τον τόπο, που συγκροτεί την ευθύνη του γι' αυτόν, αφού η ολότητα προσδιορίζεται ως περιβάλλον, σε αντίθεση με το θετικιστικό ήθος του σημερινού τεχνοκρατικού πολιτισμού, που έχει ατομοκεντρικά χαρακτηριστικά και καταστρέφει τη φύση με τις ακολουθούμενες πολιτικές, οδηγώντας τον πλανήτη στην κατάρρευση.

Ο άνθρωπος και το περιβάλλον

Λογιζόμενος στα πλαίσια της φυσικής ολότητας ο άνθρωπος, έχοντας διαμορφωμένη την ανάλογη ηθική για τον τόπο, αντιλαμβάνεται το περιβάλλον ως ολότητα, σ' οποίο κι αυτός συμμετέχει όντας μέλος του φυσικού γενόμενου. Σέβεται όλες τις μορφές ζωής και συμβάλλει στο κοινωνικό γίγνεσθαι ως παραγωγός αλλά και διαχειριστής του συστήματος, λόγω του χαρίσματος που διαθέτει ως άνθρωπος, της νόησης, τ' οποίο του δίδει τη δυνατότητα (το δικαίωμα αν θέλετε) να κατευθύνει τον τρόπο του ζην σύμφωνα με την ηθική για τη γη που έχει διαμορφώσει. Λογιζόμενος έτσι ο άνθρωπος γίνεται η συνείδηση της γης έχοντας αναλάβει την ευθύνη να διατηρήσει αυτήν εν αρμονία και ισορροπία.

Οι αξίες που ο άνθρωπος διαμόρφωσε από τη γέννησή του έως σήμερα και συγκροτούν τον τρόπο αντίληψης και λειτουργίας του στον κόσμο, προήλθαν και καλλιεργήθηκαν μέσα από τη σχέση του με το περιβάλλον του. Αξίες που άγονται από πρότυπα, όπως της ανταγωνιστικότητας ή της συλλογικότητας, της μέθεξης ή της κοινωνικότητας, διαμορφώθηκαν ακριβώς μέσα από τη σχέση του ανθρώπου με τη φύση, με τη λειτουργία του στον τόπο, καθώς και από την παρατήρηση και υιοθέτηση τρόπων λειτουργίας της φύσης, και καλλιέργειας αντίστοιχα των σχέσεων του ανθρώπου με τους συνανθρώπους του. Έτσι δομήθηκαν οι κοινωνικές

αξίες για τον περίγυρο, για το περιβάλλον, για τον κόσμο, που εκφράζονται στη συμπεριφορά του ανθρώπου προς το όλον. Ο τρόπος που ο άνθρωπος το αντιμετωπίζει και αντιστοίχως λειτουργεί εντός του, συγκροτεί το αξιακό του γίγνεσθαι και την ηθική του για τον κόσμο, καθώς η σχέση με το φυσικό γενόμενο είναι άμεση και άμεσχη, χωρίς ν' απαιτείται η προσαρμογή που υπάρχει στη σχέση με τους συνανθρώπους. Συνεπώς, η διαπαιδαγώγηση του ανθρώπου και ο τρόπος του να λειτουργεί στην κοινωνία, απορρέει από τη συμπεριφορά του απέναντι στη φύση και τη λειτουργία του στον τόπο, κι έγκειται στην ουσιαστική πρόσληψη των κοινωνικών αξιών, που δι' αυτής παράγονται. Αυτές έχουν την πρωτογένεια και καθαρότητα της ειλικρινούς πρωταρχικής σχέσης, που ως παθητική αξία προσλαμβάνεται από τον άνθρωπο, και υπόκειται στη διαμόρφωση και προσαρμογή στα πλαίσια της κοινωνίας των ανθρώπων. Το ζήτημα είναι, κι αυτό δυστυχώς συμβαίνει σήμερα, μην η προσαρμογή μετεξελιχθεί σε διαστροφή, για την ικανοποίηση ατομικών ή οικονομικών ωφελειών, και τούτο πραγματοποιηθεί σε βάρος της φύσης και του πλανήτη γενικότερα!..

Μια τέτοια κατάσταση σημαίνει ότι έχει χαθεί το νόημα της πρωταρχικής έννοιας της κοινωνικής αξίας, και ο άνθρωπος έχει αποστασιοποιηθεί από το περιβάλλον του. Και τούτο διότι η επικοινωνία του και η σχέση του με το περιβάλλον, ως αναφορά στο κοινό αγαθό, έχει χάσει το στίγμα της, έχει χάσει το κοινωνικό της στοιχείο κι έχουν παρεμβληθεί αρνητικά για τα κοινά πράγματα πρότυπα, όπως το οικονομικοκεντρικό, που έχουν αναφορά σ' ατομικό όφελος. Τα πρότυπα αυτά έχουν κατ' ουσίαν επιβληθεί και καταστέλλουν την πραγματική σχέση του ανθρώπου με τους συνανθρώπους του και το περιβάλλον του, στα πλαίσια της κοινωνίας. Το κοινωνικό περιβάλλον διασυνδέεται άμεσα κι ουσιαστικά με το περιβάλλον όπου ο άνθρωπος ζει, με το φυσικό περιβάλλον, έτσι που η αποξένωσή του από αυτό να οδηγεί σε διαρραγή της κοινωνίας και σ' έλλειψη

κοινωνικότητας. Οι κοινωνικές αξίες συνεπώς αναδείκνυουν την περιβαλλοντική και τοπική μας ευθύνη, η οποία διασυνδέεται με την εξυπηρέτηση της κοινωνίας και των αναγκών της, στο πλαίσιο που το περιβάλλον δύναται να εξυπηρετήσει αυτές χωρίς να υποβαθμίζεται.

Η έννοια της αξίας στην πρόσληψη της φύσης

Η έννοια ωστόσο της αξίας, που προσδιορίζει την ηθική και τον τρόπο του ζην του ανθρώπου, είναι προβληματική, καθώς εννοείται διαφορεώς, αναλόγως με το πολιτικοοικονομικό και κοινωνικό σύστημα ζωής που ακολουθείται. Η αξία σήμερα έχει εκφύγει του ηθικού νοήματός της, συναρτώμενη με το (υλικό) κέρδος, ενώ παλαιότερα είχε ηθικό προσανατολισμό.

Παλαιότερα το αξιακό πρότυπο κατευθύνονταν και υποστηρίζονταν από θεσμούς. Η παράδοση λειτουργούσε ως οδηγός, ως κανόνας ή ως σύμβουλος για την ενέργεια ή την πρακτική του ανθρώπου· σήμερα απωθεί ή δηλώνεται εικονικά, ψευδεπίγραφα ή μουσειακά! Το ηθικό νόημα για τη ζωή προέκυπε ως αυτονόητη προϋπόθεση, ως πεποίθηση, μέσα από την οικογένεια και την κοινότητα, μέσα από το σύστημα αλληλοβοήθειας που υπήρχε στην κοινωνία ως φυσική διαδικασία στα πλαίσια λειτουργίας των θεσμών, όπου ο άνθρωπος ενεργούσε εν τη φύσει, βάσει των κανόνων που του διαμόρφωνε τότε η ζωή και διασφαλιζόταν από τους κοινωνικούς και πολιτικούς θεσμούς. Η χρήση της φύσης ήταν θεμιτή, κι αυτό αντικατοπτρίζονταν στη λειτουργία του τόπου, όχι όμως στην εκμετάλλευσή του. Το οικονομικό κέρδος, μη συνδεδεμένο με την κατανάλωση, δεν ήταν επιδίωξη, αφού προείχε η (επι)βίωση, που όμως αποκτούσε διά της διαπάλης τα χαρακτηριστικά της αξιοβίωσης στην επιδιωκτέα ιδεατή της θεώρηση, η οποία για να διασφαλιστεί, έπρεπε να προστατευθεί η φύση, που αποτελούσε τον «τόπο» του ανθρώπου. Υπό αυτή την έννοια, θεσμοί που σήμερα έχουν υποβαθμιστεί, όπως η οικογένεια, τότε αποτελούσαν το ηθικό στήριγμα της κοινωνίας, υποστηρίζοντας

το αξιακό πρότυπο ζωής του ανθρώπου, στ' οποίο η φύση είχε ηθική υπόσταση.

Για να θεωρήσουμε την προσφερόμενη αξία σε σχέση με το νόημά της, πρέπει να την ορίσουμε. Ο κοινός ορισμός που δίνεται είναι ότι, αξία είναι το σύνολο των ιδιοτήτων που αποδίδουν χρησιμότητα, σπουδαιότητα και σημασία σ' ένα πρόσωπο ή πράγμα. Πιο σύνθετα θα λέγαμε ότι, αξία είναι μια πεποίθηση, η οποία συνιστά έναν μονιμότερο, θεμελιώδη πνευματικό προσανατολισμό (ατόμων ή ομάδων) και βάσει της οποίας οι άνθρωποι επιλέγουν κάποιους τρόπους συμπεριφοράς ή σκοπούς ζωής. Γίνεται φανερό εκ τούτου ότι, στα πλαίσια της διατύπωσης ενός κοινά αποδεκτού ορισμού για την αξία, που να έχει λειτουργική σημασία, συμπεριελήφθη στην έννοια της η υλική αξία, μαζί με κάθε άλλη άυλη (πνευματική, ηθική, ψυχική, αισθητική, συναισθηματική κ.ά.), συμπλέκοντας το λειτουργικό στοιχείο της αξίας με το ιδεατό, το πρακτικό με το υπερβατικό, το δυνατό με το δυνάμενο, ούτως ώστε να καταστεί αυτή προσλήψιμη κι εφαρμόσιμη. Και τούτο διότι η ενέργεια του ανθρώπου έχει νόημα εάν σηματοδοτείται κι αξιώνεται· κι αντίστοιχα η αξία αποκτά νόημα και ουσιώνεται όταν υπεισέρχεται ως καθοδηγητική αρχή στην πράξη του ανθρώπου.

Δεδομένου ότι η αξία είναι αφηρημένη έννοια, έχει σημασία αυτή να σημαίνει την ενέργεια του ανθρώπου διαμορφώνοντάς την σύμφωνα με το ιδεατό πρότυπο συμπεριφοράς και τρόπου ζωής της κοινωνίας. Κείνο δε που πρέπει νάχουμε κατά νου είναι ότι οι αξιακοί κανόνες είναι ανθρώπινες κατασκευές, που είτε εξελίχθηκαν από την εμπειρία, είτε συνήχθηκαν από τη λογική. Αποτελούν διεργασία του ανθρώπινου νου σύμφωνα με την ανθρώπινη βίωση και τη σπουδή της ζωής, και διαμορφώνουν περιορισμούς της ελευθερίας δράσης του ανθρώπου. Οι άνθρωποι καθορίζουν την ηθική καταλληλότητα και θέτουν το αξιακό πρότυπο λειτουργίας της κοινωνίας. Αυτοί είναι υπεύθυνοι για το ζην που προορίζουν στον εαυτό τους σύμφωνα με τις αξίες λειτουργίας τους στη γη.

Η αυταξία της φύσης, ως βασική θεώρηση της ηθικής γι' αυτήν, συνειδητοποιείται μέσα από τον αξιακό προσδιορισμό του ανθρώπου, ο οποίος καλείται, ως ον με νόηση, να έχει ρόλο σοφού διαχειριστή στη γη. Για να το πετύχει αυτό πρέπει ν' «αξιωθεί» ως ον, ν' αποκτήσει δηλαδή τις αξίες για τη ζωή που θα τον κάνουν ικανό και συνειδητό να τη σεβαστεί και να την προστατεύσει πραγματικά.

Η έννοια της αξίας μάς παραπέμπει στον Νίτσε, ο οποίος, αναφερόμενος στην υπεροχή του ανθρώπινου είδους, διέκρινε την ικανότητά του να δημιουργεί το καλό και το κακό. Επιδίωξη του ανθρώπου πρέπει να είναι η υπόταξη των υποκειμενικών αξιών στην υπηρεσία του κοινού αγαθού. Η αξία διαφέρει από την αρετή. Αρετή είναι η καθ' ἑξιν διάθεση του ανθρώπου για την πραγματοποίηση του καλού. Αξία είναι η ποιότητα των πραγμάτων που τα καθιστά επιθυμητά. Σε τούτη την τελευταία αρχή στηρίζεται η επιθυμία μας για τη γη, για τη φύση, για το τοπίο. Ορμώνοι από την ανθρώπινη φύση, είτε βιολογικά, είτε πνευματικά, είτε ηθικά λειτουργούντες, επιθυμούμε τις ποιότητες του περιβάλλοντός μας.

Το δέον και η θεώρηση του τόπου

Ο προσδιορισμός της αξίας, όπως προείπαμε, συναρτάται με το σύστημα ζωής σ' οποίο την ορίζουμε. Χρησιμοποιώντας το ανθρωποκεντρικό σύστημα, η αξία συναρτάται με την εξέλιξη, όπως ο άνθρωπος την προσδιόρισε, σύμφωνα με το αξιακό του σύστημα. Το «είναι» εν προκειμένω προσδιορίζει την αξία κι όχι το «πρέπει», τ' οποίο είναι καταναγκαστικό για τον άνθρωπο, καθώς απορρέει από το φυσικοκεντρικό σύστημα ζωής, το οικοκεντρικό, με τον άνθρωπο (στην τελευταία ταύτη περίπτωση) να βρίσκεται σε σχέση ενότητας με τη φύση — εξ ου και η χρησιμοποίηση του «οίκου» στην έννοια του συστήματος, στα πλαίσια της ολότητας φύσης κι ανθρώπου, που προδιαγράφεται. Σε αυτό το σύστημα της ενότητας ο άνθρωπος υπακούει στους βασικούς αξιακούς κανόνες

που προσδιορίζουν το φυσικό αντικείμενο κι αφορούν την ίδια τη ζωή· πώς αυτή εννοείται και προσλαμβάνεται. Το «είναι» είναι ευέλικτο, ευπροσάρμοστο στο ρου της εξέλιξης, και δεν περιορίζει τον άνθρωπο. Αυτός με το «πρέπει» δε νοιώθει ελεύθερος, καθώς προσδιορίζεται σύμφωνα με τη φύση και το θεμελιακό αξιακό πρότυπο που απορρέει από το οργανικό φυσικό σύστημα — που μέρος του είναι ο άνθρωπος.

Στο εν λόγω σύστημα, έννοιες όπως «δέον» ή «καλό» (που είναι το φυσιοκρατικό ορθό), συναρτώνται με το ον και τη ζωή, έχουν βάση και διαμορφώνουν τον λειτουργικό προσδιορισμό της ενέργειας του ανθρώπου. Δεν είναι όμως συμβατές με το ανθρωποκεντρικό σύστημα ζωής, που τις θεωρεί πλάνη. Είναι πλάνη, αφού η έννοια του καλού είναι σχετική και υποκειμενικά αξιολογήσιμη (μετρήσιμη) σύμφωνα με τον εκάστοτε θεωρό. Εφόσον δεν μετράται για να προσδιοριστεί και ν' αποδοθεί υπολογιστικά, δεν έχει αντικειμενική βάση ύπαρξης στο σύστημα. Είναι «καλό», π.χ., ο πονητής του τόπου να προστατεύει τη γη όπου ποιεΐ, και όπου δέεται κι αναβιβάζεται, ενώ για τον τεχνοκράτη που θέλει τη γη για να δραστηριοποιηθεί κατά το πρότυπο της οικονομικής ανάπτυξης, δεν είναι «καλό» το να δεσμεύεται η γη αυτή μένοντας «αναξιοποίητη». Το αντικειμενικά καλό για τον πονητή, είναι υποκειμενικά καλό για τον τεχνοκράτη, και τούτο κάμει τον τελευταίο να ισχυριστεί, όντας μνην εννοημένος σε μια σχέση ενότητας ανθρώπου - φύσης, ότι η αξία του φυσικού συστήματος είναι υποβαλλόμενη και εξωγενής, είναι εγγενής του συστήματος κι όχι του ανθρώπου.

Μολαταύτα πρέπει ν' αποδεχτούμε ως γενικά καλό τις εγγενείς αξίες του φυσικού συστήματος, που είναι αδιαμφισβήτητες αξίες, αποτελούσες το θεμελιακό προκείμενο του φυσικού συστήματος, όπως π.χ. τη βιοποικιλότητα των οικοσυστημάτων. Λαμβάνοντας τες ως τέτοιες με βάση τη διαισθητική ηθική, προστατεύουμε τη φύση σύμφωνα με τον προκύπτοντα από τη θεώρηση τούτη αξιακό κανόνα.

ΜΟΝΟΠΑΤΙΑ

ΑΚΡΩΤΗΡΙ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗΣ

Μονοπάτια συναφνή της περιβαλλοντικής μνήμης

Της Ήβης Αδαμακοπούλου

(Γένεση:)

Το τοπίο της Σαντορίνης σε σαστίζει: Ποιος ο ορίζοντας τέλους αυτής της παράνοιας μετασχηματισμού του τοπίου; και αν δεν ξέρουμε πού τελειώνει μήπως ξέρουμε πού αρχίζει;

Έτσι ξεκίνησε η αναζήτηση για τα τοπία πριν. Αναζητήσαμε την παλαιότερη πιθανή απεικόνιση τους, στις τοιχογραφίες του αρχαιολογικού χώρου του Ακρωτηρίου.

Αδυνατώντας να κατανοήσουμε αυτό το τοπίο αναζητήσαμε μεταξύ των κατοίκων του Ακρωτηρίου, που αποτέλεσαν και τους εργάτες των πρώτων ανασκαφών, συνομιλητές για να βρούμε τις απαντήσεις. Πήγαμε να συνομιλήσουμε μαζί τους στα σπίτια τους, μας άνοιξαν την καρδιά τους, μας κέρασαν από το προϊόντα τους, μας μαγείρεψαν.

Ο διάλογος και η φιλοξενία, θεμελιακοί τρόποι επικοινωνίας και ανταλλαγής, μεταμορφώθηκαν σε βαθιά πανανθρώπινη αναζήτηση, για το μέλλον, τον άνθρωπο και τη σχέση του με το τοπίο.

Κάποτε ερχόμασταν σε αυτή την πλαγιά,

ήταν όλο συκιές, τώρα είναι μόνο ξερά χόρτα. Οπότε περνάω σκέφτομαι τις συκιές. Ερχόμασταν με τα γαϊδούρια φορτωμένα και μέναμε εδώ στα χωράφια μια εβδομάδα μέχρι να τελειώσουμε το θέρος. Και εγώ, ως μικρότερος της οικογένειας, πηγαινοερχόμουν κάθε μέρα τα ξημερώματα για να φέρω το φαγητό και το ψωμί για τους εργάτες.

Στη διαδρομή από το Ακρωτήριο στην Κόκκινη παραλία είχε μια στέρνα για να πιεις νερό, τράβαγες το κορόνι και στην άκρη είχε μια άδεια κονσέρβα από πάστα τομάτας.

Όποτε πήγαινα στο σπίτι στα Καμιά, σταματούσα σε αυτή τη στέρνα και έπινα νερό. Τώρα γεμίσαμε πλαστικά μπουκάλια.

Για λίγες μέρες επισκεφθήκαμε τα μονοπάτια της περιοχής του Ακρωτηρίου της Σαντορίνης μέσα από τα μάτια των ηλικιωμένων ζευγαριών, κατοίκων της υπαίθρου, ανατρέχοντας στη μνήμη των τοπίων τους που έχουν πλέον χαθεί.

Η συζήτηση πήρε τη μορφή συνομιλιακών αφηγήσεων για τη βιωματική τους σχέση με το τοπίο. Οι αφηγήσεις ανέσυραν μνήμες και γεγονότα που ανήκουν στο παρελθόν, αναδύθηκε η

οπτική των ανθρώπων της υπαίθρου για το τοπίο. Μέσα από τα βιώματα τους χαρτογράφησαν ένα τοπίο της Σαντορίνης εντελώς ξένο για εμάς:

Ένα τοπίο με άλλες μονάδες μέτρησης του χώρου (πόσες ρίζες ελιάς και πόσα δέντρα), άλλα κομβικά σημεία στο χώρο, άλλη αίσθηση του ανάγλυφου καθώς με τις πεζούλες ίσιωσαν τις πλαγιές. Ένας κάναβος ξερολιθιών οριοθετούσε τις ιδιοκτησίες σαν κτηματολόγιο της πέτρας.

Με άλλες προτεραιότητες και με διαφορετική αξιολόγηση οργάνωναν το χώρο: κάποτε τα παραθαλάσσια κτήματα είχαν μικρότερη αξία.

Η σχέση τους με τα μονοπάτια και το τοπίο είναι βαθιά βιωματική, το πεπρωμένο τους ήταν άρρηκτα συνδεδεμένο, αν όχι υποταγμένο, με τη φύση, τη γη και τις εναλλαγές της.

Ακολουθήσαμε στα πλαίσια αυτής της μελέτης το μονοπάτι από τον οικισμό Ακρωτήρι ως τον αρχαιολογικό χώρο του Ακρωτηρίου, για να καταγράψουμε και να σηματοδοτήσουμε στο χώρο τη διαδρομή των καθημερινών μετακινήσεων τους και να ορίσουμε τα σημεία εκείνα που θα μεταφέρουν τις συναισθηματική πτυχή της σχέσης τους με το χώρο.

Όπως κάθε αφηγηματική πράξη προϋποθέτει χρονικώς διατεταγμένα γεγονότα που όταν μας παρουσιάζονται αντιλαμβανόμαστε, βιώνουμε και νοηματοδοτούμε την ίδια τη ζωή, εμπλουτισμένη από την εμπειρία του αφηγητή, έτσι τα αφηγηματικά μονοπάτια μας επιτρέπουν να δούμε το τοπίο από την πλευρά των κατοίκων της υπαίθρου της Σαντορίνης.

Άγραφα: Το "Μονοπάτι των συνόρων"

Το «Μονοπάτι των συνόρων» είναι ένα αντίστοιχο αφηγηματικό μονοπάτι, το οποίο κινείται πάνω στη χάραξη των πρώτων συνόρων του ελληνικού κράτους, από τον Αμβρακικό κόλπο στον Παγασητικό. Ένα μικρό μέρος του που διατρέχει τα Άγραφα συντηρήθηκε και σηματοδοτήθηκε πρόσφατα από την πολιτιστική και περιβαλλοντική ομάδα «Οξυγόνο των Αγράφων», ενώ συνδιοργανώθηκε μία δράση διάσχισής και παρουσιάσής του από κοινού με το Δίκτυο Μουσείων και Συλλόγων του νομού Καρδίτσας. Η διαδρομή του ξεκινάει από το ορειβατικό καταφύγιο στο οροπέδιο του Καραμανώλη, ακολουθεί την χάραξη του υπάρχοντος μονοπατιού Β1 προς Μπελοκομίτη και καταλήγει στη θέση «Μύλος Μάντζαρη» (βυθισμένος πια στα νερά της λίμνης). Τα ιστορικά στοιχεία της διαδρομής έχουν στηριχθεί στην έρευνα και το βιβλίο του Στέφανου Σταμέλλου *Από τον Παγασητικό έως τον Αμβρακικό, ένα οδοιπορικό στα πρώτα σύνορα της Ελλάδας* (εκδόσεις Σ. Ι. Ζαχαρόπουλος, Αθήνα 2018). «Το βιβλίο είναι ένα αφήγημα, μια βιωματική περιγραφή ενός οδοιπορικού έντεκα ημερών στα πρώτα σύνορα του σύγχρονου ελληνικού κράτους με τα πόδια,

μια κατάθεση ψυχής και μια μαρτυρία, προϊόν της αγάπης για το βουνό και την περιπέτεια», αναφέρει σχετικά ο συγγραφέας. Το Δίκτυο Μουσείων, έχοντας ήδη επεξεργαστεί ένα πλούσιο πολυμεσικό ιστορικό υλικό για την περίοδο 1832-1881 οργάνωσε την πεζοπορία πάνω σε έξι θεματικές: τις συνέπειες της χάραξης της συνοριογραμμής για τον ντόπιο πληθυσμό, την καθημερινότητα των ανθρώπων, τη διεθνή πολιτική και διπλωματική συγκυρία, τις εξεγέρσεις στα Άγραφα, τη ληστεία και τη μετανάστευση. Το υλικό αυτό, αλλά και ο χάρτης της διαδρομής, είναι συγκεντρωμένα στο διαδίκτυο στην σελίδα imiteles21.gr, η οποία θα συνεχίσει να εμπλουτίζεται με πληροφορίες και προφορικές μαρτυρίες για την περιοχή.

ΠΗΛΙΟ

2ο ΤΡΙΗΜΕΡΟ ΥΠΕΡΑΣΠΙΣΗΣ ΤΟΥ ΠΗΛΙΟΥ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΙΟΛΙΚΗ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ

Της Συνέλευσης για την υπεράσπιση του Πηλίου
από την αιολική βιομηχανία

Χρειάστηκε λίγος χρόνος για να ανασυγκροτηθούμε, να βρούμε στην πλατεία τους χωριανούς, να συζητήσουμε και να αναλογιστούμε μαζί τους, τι ζήσαμε και μοιραστήκαμε με τους υπερασπιστές του βουνού μας, στα παρακάρλια χωριά του Πηλίου. Καταρχήν να δηλώσουμε ότι αυτό το τριήμερο, δεν ήταν «δικό μας», δηλαδή της «Συνέλευσης

Υπεράσπισης του Πηλίου από την αιολική βιομηχανία». Ξέφυγε από τα χέρια μας, πέρασε στων χωριανών και αυτό είναι που μας ευχαριστεί και μας συγκινεί. Μέχρι πριν κάποια χρόνια, ήμασταν τα παιδιά που ανέβαιναν για βόλτα στο βουνό και μετά κάθονταν για κανένα τσίπουρο στην πλατεία. Φάτσες ίσως γνωστές, με καλημέρες τυπικές. Όταν ζύγωσε όμως το θεριό στην αγαπημένη μας γη, που ευδαιμονούσαμε στην ελευθερία της, απαίτησε και ο καιρός να γνωριστούμε. Και μας δέχτηκαν, γιατί ποτέ δεν τους προσεγγίσαμε σε στυλ «θα σας δείξουμε εμείς πως γίνεται» ή με απρόσωπες παρεμβάσεις στα χωριά τους. Το έβλεπαν στα μάτια μας, ότι είναι το πάθος μας για αυτό τον τόπο. Εμείς θέλαμε απλά να μεταφέρουμε τη σπίθα, να βοηθήσουμε με ό,τι τρόπο γνωρίζαμε και μπορούσαμε, να τους ενημερώσουμε. Να συζητήσουμε, να τα βάλουμε κάτω όλοι μαζί, να δούμε πώς θα πατάξουμε ενωμένα το θεριό της «πράσινης» μαφίας που λιγουρεύτηκε και το βουνό μας. Δεν θα ευλογήσουμε τα γένια μας με φανφάρες για την πολυπληθή ανταπόκρισή σας. Η επιτυχία θα φανεί εάν και όταν επιτευχθεί ο

Από το τριήμερο υπεράσπισης του Πηλίου από την αιολική βιομηχανία που διοργανώθηκε τον Νοέμβριο στα χωριά της λίμνης Κάρλα και του Μαυροβουνίου, σε συνεργασία με τοπικούς φορείς και συλλόγους. Φωτό / Μονή Φλαμπουρίου.

στόχος μας, όταν εμπεδώσει η μαφία της αιολικής βιομηχανίας ότι είναι ανεπιθύμητη στο βουνό μας. Και στην ώρα της κρίσης είναι που μας θέλουν τα χωριά και το βουνό, μαζικά δίπλα τους. Το 2ο Τριήμερο Υπεράσπισης του Πηλίου από την αιολική βιομηχανία, ήταν μια γιορτή αλληλεγγύης και αδελφοσύνης για το Πήλιο και τα χωριά του. Διάδοσης της ιστορίας και του πολιτισμικού πλούτου, υπεράσπισης της πανίδας και της χλωρίδας της περιοχής. Οι χωριανοί και η «Επιτροπή Φορέων και Πολιτών Κάρλας, Μαυροβουνίου, Βορείου Πηλίου», έλαβαν πρωτοβουλίες ώστε να προετοιμάσουν τα χωριά τους για τη φιλοξενία των υπερασπιστών τους. Όπως και να πραγματοποιήσουν παράλληλες δράσεις ή να αναλάβουν εξολοκλήρου τα πολιτιστικά όρωμενα του τριημέρου. Γεγονότα που μας χαροποιούν, καθώς βλέπουμε τα χωριά μας να έχουν λάβει το ερέθισμα, να οργανώνονται και να παίρνουν μία νέα μορφή. Όλες και όλοι μαζί, αμεσοδημοκρατικά, εμπνευστήκαμε και δημιουργήσαμε, ξεπεράσαμε με συνοπτικές διαδικασίες κάθε διαφωνία, γιατί μπροστά στην απειλή της καταστροφής του βουνού μας, οι μικροδιαφωνίες είναι απλά χάσιμο χρόνου και αποδυνάμωση του αγώνα.

Την πρώτη μέρα, πραγματοποιήθηκε η προβολή του ντοκιμαντέρ «Πλανήτης των ανθρώπων». Η ταινία διερωτάται εάν οι ανανεώσιμες πηγές ενέργειας, όπως η αιολική και η ηλιακή, είναι τόσο καθαρές και ανανεώσιμες όσο παρουσιάζονται. Την δεύτερη μέρα, το πρωί, πραγματοποιήθηκαν οι πεζοπορίες. Σύνολο 235 άτομα ξεκίνησαν από την Άνω Κερασιά για την Μονή Φλαμουρίου, ενώ έγινε και ένας περίπατος από τον Πολιτιστικό Σύλλογο Κερασιάς μέχρι την «Γερακοφωλιά». Από το μοναστήρι, η μικρή πεζοπορία επέστρεψε στην Άνω Κερασιά, ενώ η μεγάλη συνέχισε για το μνημείο του Αλφόνς, πριν επιστρέψει και αυτή. Πρώτη φορά δέχεται τόσους επισκέπτες ο Αλφόνς στο καραούλι του, δεν μπορεί να μην τον κάναμε περήφανο! Το απόγευμα το ραντεβού μας ήταν

στο Μουσείο Λιμναίου Πολιτισμού Κάρλας στα Κανάλια, για παρουσιάσεις, ομιλίες και συζήτηση. Από τις παρουσιάσεις της Ελληνικής Ορνιθολογικής Εταιρίας, της Σηπλαιολογίας Θεσσαλονίκης «Πρωτέας» και το περιοδικό «Εροστές των Αγράφων», γνωρίσαμε νέες πτυχές για την βιοποικιλότητα και τις ιδιαιτερότητες της γεωμορφολογίας του Πηλίου αλλά και της θεσσαλικής γης. Τέλος το βράδυ του Σαββάτου, η πλατεία της Κερασιάς ξεχείλισε από κόσμο, με το παραδοσιακό γλέντι που μας πρόσφεραν φίλοι μας. Τρίτη μέρα, Κυριακή και βροχερή, τα μουσεία της Κερασιάς είχαν ανοίξει τις πόρτες τους, με τους διαχειριστές και υπευθύνους τους, να ξεναγούν τους επισκέπτες στην βιοποικιλότητα και στην ιστορία της περιοχής.

Αυτές οι μέρες, ήταν μία προειδοποίηση προς όλες τις εταιρίες που λιγουρεύονται το Πήλιο για να κερδοσκοπήσουν. Μία προειδοποίηση ότι αν χρειαστεί όλα τα χωριά θα είναι ενωμένα και υπάρχει ένα ολόκληρο δίκτυο συμπαράστασης από πίσω. Ότι αν τολμήσουν και εμφανιστούν τα μηχανήματα της συμφοράς, όλοι αυτοί οι άνθρωποι θα δημιουργήσουν ένα ισχυρό μαζικό κίνημα που θα αποτρέψει πάση θυσία την προέλασή τους. Παράλληλα, ο δικαστικός αγώνας βρίσκεται σε εξέλιξη για την ακύρωση της ΑΕΠΟ του σταθμού «Μαυροβούνι». Στα υπόλοιπα μέτωπα του Πηλίου, πρόσφατα εκδόθηκε ΑΕΠΟ για τον σταθμό «Βερβελι» έξω από την Αργαλαστή και ο Δήμος Νοτίου Πηλίου έχει προχωρήσει σε διοικητική και δικαστική προσφυγή στο ΣτΕ, ενώ παρουσιάστηκε και η μελέτη περιβαλλοντικών επιπτώσεων για αιολικό σταθμό στο Τισσαίο.

► Κλίκ

Πήλιο καθαρό από αιολικά, σελίδα facebook

ΓΡΑΜΜΟΣ

Στον Γράμμο συμβαίνει το αδιανόητο

Στις αρχές του Οκτώβρη έγινε αντιληπτή η διάνοιξη δρόμου στο αλπικό πεδίο του Γράμμου, στα 2.200 μ., σε περιοχή προστατευόμενη από το δίκτυο Natura 2000, χωρίς καμία μελέτη περιβαλλοντικών επιπτώσεων ή αδειοδότηση, χωρίς να είναι ενήμερα κανένα από τα τοπικά άσφαρχεία ή ο ΟΠΥΠΕΚΑ ως αρμόδιος φορέας διαχείρισης της περιοχής. Οι εργασίες γίνονταν παράλληλα από δύο διαφορετικές πλευρές του βουνού, υπαγόμενες αυτοδιοικητικά σε διαφορετικές Περιφέρειες. Στα βόρεια, από τον Δήμο Νεστορίου και το χωριό Γράμμου-στα, μηχανήματα του στρατού έκαναν εργασίες προς το διάσελο της Κιάφας, ενώ την ίδια στιγμή στην νοτιοδυτική μεριά της Ηπείρου, μηχανήματα ιδιώτη εργολάβου άνοιγαν δρόμο από το μνημείο του Γκέσου επίσης προς το διάσελο της Κιάφας.

«Το ορεινό συγκρότημα Γράμμου-Αρενών είναι ο χώρος της πιο εκτεταμένης και αδιάσπαστης εξάπλωσης αλπικών και υποαλπικών οικοσυστημά-

των στην Ελλάδα», αναφέρουν σε κοινή τους ανακοίνωση η Ελληνική Ορνιθολογική Εταιρεία, η Ελληνική Εταιρεία Προστασίας της Φύσης και η Καλλιστώ. «Οι ύπνυτικές επιπτώσεις στη σπάνια και εύθραυστη βιοποικιλότητα της αλπικής ζώνης είναι σοβαρές και μάλλον άγνωστες. Ο Γράμμος θα έπρεπε εδώ και καιρό να έχει κηρυχθεί Εθνικό Πάρκο, καθώς έχει όλες τις προϋποθέσεις και κατ' επέκταση να τυγχάνει αντίστοιχης διαχείρισης. Ωστόσο, η Ειδική Περιβαλλοντική Μελέτη βρίσκεται ακόμα υπό εκπόνηση και δεν έχει ξεκινήσει δημόσια διαβούλευση».

Οι αρχικές διαρροές στη δημοσιοποίηση και την αναπόφευκτη έκταση που πήρε το θέμα, ανέφεραν ότι τον δρόμο τον ανοίγει ο στρατός, το θέμα είναι εθνικό και επομένως και «εμπιστευτικό». Γρήγορα όμως ο Περιφερειάρχης Ηπείρου Α. Καχριμάνης, με ένα κοινοπρακτικό θράσος που προκύπτει από την παρουσία του εδώ και 30 χρόνια σε θέσεις εξουσίας άρχισε να εμπλέκει στην υπόθεση κτηνοτρόφους, κλοπές ζώων και αρωματικών

| Γράμμος. Φωτό / Δημήτρης Τσισίδης, @dimitris_tosidis

φυτών, καταφύγια. Την ίδια στιγμή βέβαια οι μπουλντόζες εξακολουθούσαν να συνθλίβουν βράχους και να καταστρέφουν ένα μοναδικό τοπίο μαζί και με τη χάραξη του ορειβατικού μονοπατιού.

Τα επιχειρήματα της τοπικής εξουσίας άρχισαν λίγο-λίγο να αποδομούνται. Το ΓΕΣ ανακοίνωσε ότι το αίτημα για τη διάνοιξη του δρόμου κατατέθηκε από τον Καχριμάνη. Ο Σύλλογος Πληκατίου «Ο Γράμμος» ανακοίνωσε ότι η δημιουργία ορειβατικού καταφυγίου στη θέση Γκέσος, την οποία έχει αιτηθεί, δεν έχει καμία σχέση με τη διάνοιξη του δρόμου καθώς γι' αυτό αρκεί ένα πεζοπορικό μονοπάτι το οποίο ήδη υπάρχει. Οι λίγοι εναπομείναντες κτηνοτρόφοι της περιοχής αναφέρουν ότι όντως χρειάζεται αποκατάσταση της βατότητας του δρόμου που χρησιμοποιούν και είναι αυτός που ενώνει το Ντένισκο (Αετομηλίτσα) με την Γράμμουστα, μόνο που αυτός ο δρόμος

υπάρχει ήδη, ακολουθεί την χάραξη μέσω της «Στάνης Λάμπρου» και καμία σχέση δεν έχει με αυτόν που ανοίγουν στον Γκέσο. Οπότε τί μας έμεινε; Μία απευθείας ανάθεση 24.000 ευρώ, λίγη εθnikοφροσύνη και πολύς ρατσισμός, βγαλμένος από τα μακρινά '90s.

Στο Περιφερειακό συμβούλιο που έγινε στα Γιάννενα στα τέλη του Οκτώβρη ο Καχριμάνης κινητοποίησε ένα κομμάτι του προσοδικού μηχανισμού που έχει στήσει όλες αυτές τις δεκαετίες για να στηρίξει την επιχειρηματολογία του. Ανάμεσα σε αυτούς, αυτοδιοικητικοί παράγοντες της Ηπείρου και μετακινούμενοι κτηνοτρόφοι αγνώστων λοιπών στοιχείων. Αυτό που δεν ειπώθηκε μέσα στην αίθουσα της συνεδρίασης αλλά υπονοήθηκε σε κάποια άρθρα εφημερίδων και το γνωρίζουν πολύ καλά οι ντόπιοι, είναι ότι η ιστορία αυτού του δρόμου ξεκινάει τέσσερα χρόνια πίσω. Τότε, δίπλα στο μνημείο του Γκέσου

κατασκευάστηκε μία εκκλησία με τη συνδρομή του απόστρατου αντιστράτηγου και πρώην υπουργού Άμυνας Φράγκου Φραγκούλη και της μητρόπολης Κόνιτσας, όπου κάθε Αύγουστο γίνεται η ετήσια μάζωξη των «νικητών» του εμφυλίου. Σκοπός του ξεκοιλιάσματος του βουνού είναι η διάνοιξη ορόμου μέχρι την Τσούκα Πέτσικ (2520), την ψηλότερη κορυφή του Γράμμου, για να γίνεται εκεί πλέον αυτή η μάζωξη. «Ο Γράμμος δεν ανήκει στους τοιφλικάδες, στους επιχειρηματίες, τους εθνικόφρονες και τον στρατό. Τα βουνά δεν υπάρχουν για να φτιάχνονται τουριστικές εγκαταστάσεις, να τοποθετούνται αστυνομικά φυλάκια και να αναπτύσσονται ΑΠΕ. Η όυστοπία της πόλης δεν θα

μεταφερθεί στην φύση και είναι χρέος μας να σταθούμε απέναντι σε όποιον έχει τέτοιες βλέψεις», αναφέρει σε ανακοίνωσή της η Ανοιχτή συνέλευση στα Γιάννενα ενάντια στην ενεργειακή λεηλασία.

Τελικά η εθnikοφροσύνη εκτός από το να κανιβαλίζει πάνω στις ζωές των ανθρώπων, μπορεί πολύ εύκολα να κανιβαλίζει και πάνω στο περιβάλλον.

► Κλικ

ΟΧΙ στην εγκατάσταση υδροηλεκτρικού στην Αετομηλίτσα, σελίδα facebook

ΜΑΝΗ

Η Δυτική Μάνη και το περιβαλλοντικό ισοζύγιο

Η Μεσσηνιακή Μάνη είναι στο πόδι εδώ και κάποιον καιρό και η αιτία είναι τα σχέδια της εταιρείας ενέργειας Volton για την εγκατάσταση 37 ανεμογεννητριών, ύψους 150 μέτρων η καθεμιά, στον νότιο Ταΰγετο. Πρόκειται για το ένα από τα δύο μεγάλα και αλληλοσυμπληρούμενα σχέδια της εταιρείας στην Πελοπόννησο — κωδικοποιημένα με τις ονομασίες «MORE I» και «MORE II» — το έτερο αφορά την εγκατάσταση άλλων 71 ανεμογεννητριών σε Μαίναλο, Πάρωνα, Αρτεμίσιο και Τσεμπερού. Το έργο στον Ταΰγετο έχει χωροθετηθεί σε δασική περιοχή, περιλαμβάνει την κατασκευή υποσταθμού υψηλής τάσης και διάνοιξη οδοποιίας μήκους 48 χλμ. μέσα σε αναδάσαστέα έκταση! Η νομοθεσία, κόντρα στην κοινή λογική, επιτρέπει κάτι τέτοιο, ενώ η εταιρεία

επικαλείται κάποια αόριστα περιβαλλοντικά οφέλη που πάντα συνοδεύουν τα έργα ΑΠΕ. Έτσι μπορούν να καταστρέφουν και καμπόσο από το φυσικό περιβάλλον, αφού στο τέλος το «ισοζύγιο» πάντα γέρνει υπέρ τους. Το σημείο εγκατάστασης είναι προστατευόμενη περιοχή Natura 2000, ωστόσο το περιβαλλοντικό νομοσχέδιο που ψηφίστηκε το 2020 δημιούργησε αρκετά θεσμικά «παραθυράκια», δημιουργώντας στις Natura διαφορετικές ζώνες με διαφορετικό καθεστώς χρήσης, επιτρέποντας επενδύσεις και σε αυτές. Την άνοιξη του 2021 τροποποιείται από το υπουργείο Πολιτισμού και ο νόμος που απαγόρευε μέχρι τότε την οπτική επαφή αιολικών εργοστασίων με παραδοσιακούς οικισμούς, ανάμεσα στους οποίους ήταν και η Δυτική Μάνη. Από τον Δεκέμβριο

| Ενημερωτική συνάντηση στην Μονή Φιλιατρού. Πηγή φωτό / facebook, Save Mani's Mountains.

του 2019 στην περιοχή ήδη βρίσκονται σε λειτουργία άλλα δύο αιολικά εργοστάσια (Σαγιά, Μακρυλάκωμα), του Κοπελούζου και της «Διεθνής Κατασκευαστικής», τα οποία κάποια στιγμή πουλήθηκαν σε άλλον έναν «φίλο του περιβάλλοντος», τα Ελληνικά Πετρέλαια (ΕΛΠΕ). Οι ντόπιοι από το καλοκαίρι και έπειτα οργανώνονται μέσα από συνελεύσεις και εκδηλώσεις ενημέρωσης, συγκροτώντας το «Save Mani's Mountains», μία ανεξάρτητη πρωτοβουλία πολιτών για την προστασία

του Ταυγέτου. «Ολόκληρη η περιοχή της Μάνης βρίσκεται σε κίνδυνο και είναι κρίσιμο να δράσουμε τώρα πριν προκληθεί ανεπανόρθωτη ζημιά. Σώστε τα βουνά της Μάνης αντιστεκόμενοι σε όλες τις πιθανές αιολικές βιομηχανικές ζώνες, όχι μόνο στην κύρια τοποθεσία, αλλά και στις εναλλακτικές περιοχές. Μαζί μπορούμε να προστατεύσουμε τη γη μας, την κληρονομιά μας και το μέλλον μας», αναφέρουν σε ανακοίνωσή τους.

► **Κλικ**

Save Mani's Mountains, σελίδα facebook

«...Τα συστατικά της λάσπης αυτής αποτελούνται από χώμα, νερό και πόνο. Ναι, η λάσπη του κάμπου έχει μία πονεμένη μυρωδιά. Η μυρωδιά αυτή τρυπώνει σαν βιτριόλι από τους πόρους του κορμιού σου, τσακίζει τα κόκκαλα και κατακαίει άσπλαχνα την καρδιά σου. Το σώμα σου γίνεται χιλιάδες οκάδες. Ποθείς τον ύπνο — έναν ύπνο βαθύ και πολύωρο, που θ' ανακουφήσει το είναι σου...»

Ηλίας Λεφούσης,
Μέσα στη λάσπη, από τη συλλογή *Διηγημάτων*
Μέσα στο αλέτρι, εκδόσεις Όμηρος, 1958